DUMITRU NICA

TEORIA PĂRȚILOR DE VORBIRE

aplicații la adverb

EDITURA JUNIMEA

Scanned with OKEN Scanner

DUMITRU NICA

TEORIA PĂRȚILOR DE VORBIRE

Cu aplicații la adverb

EDITURA JUNIMEA
IAȘI ● 1988

Scanned with OKEN Scanner

Partea I

TEORIA PĂRȚILOR DE VORBIRE

Scanned with OKEN Scanner

I. TERMINOLOGIA

1.1. *Părțile de vorbire* reprezintă un concept central atît în gramatica generală și teoretică, în gramatica pancronică, cum spune Saussure, cît și în cea descriptivă, normativă și aplicativă. Termenul care îl acoperă „este puțin vag, dar are marele avantaj de a nu fi deloc ambiguu".[1] De aceea, este de uz curent în gramaticile multor limbi moderne : fr. *parties du discours*, engl. *parts of speech*, germ. *Redeteile*, sp. *partes de la oración*, it. *parti del discorso*, rus. *čeasti reči* etc., toate reproducînd denumirea latină *partes orationis*, care, la rîndul ei, este un calc după grecescul μέρη τον λόγον sau λέζεις του λόγου.

1.2. Pentru gramaticii antici părțile de vorbire se contopeau cu părțile de propoziție care reprezentau concepte pur logice. Dintre gramaticile moderne, cea spaniolă conservă intact denumirea latină (și confuzia ei !).[2]

2.1. Pentru același concept în metalimbajul gramaticii se întîlnește și denumirea de *clase de cuvinte* (cf. fr. *classes des mots*, alături de *parties du discours*, engl. *word-classes*, alături de *parts of speech*, germ. *Wortclassen*, alături de *Redeteile*, sp. *clases de palabras*, alături de *partes de la oración* etc.). În limbile scandinave termenul este de uz aproape exclusiv. El are dezavantajul că este destul de general și vag, deci inoperant. Eugenio Coseriu demonstrează convingător (vezi infra., IV, 4, 19. 2) că într-adevăr

---

[1] Louis Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, var. sp. *Principios de gramática general*, Ed. Gredos, Madrid, 1976, p. 205.

[2] Cf. J. Roca-Pons, *Introducción a la gramática*, 3-a edición, Ed. Teide, Barcelona, 1974, p. 107.

părțile de vorbire nu sînt clase de cuvinte, deci clase lexicale, ci valori categoriale.

2.2. În gramatica rusă și, în genere, în lingvistica slavă se folosește denumirea de *clase lexico-gramaticale.*

2.3. În sfîrșit, părților de vorbire li se mai spune de multe ori, mai ales în gramaticile mai vechi, *categorii gramaticale,* termen specializat, cum se știe, pentru categorii precum : gen, număr, caz, persoană, diateză, mod, timp, aspect, comparație.

3.1. Gramatica structurală a impus cu insistență termenii de *categorii funcționale, clase funcționale*[3] sau *clase distribuționale,* deși Saussure însuși apelează la denumirile clasice, *părți de vorbire* sau *categorii de cuvinte.*[4]

3.2. În lingvistica modernă au apărut și alte denumiri adaptate la criteriile de analiză propuse și la unitățile analizate. Astfel, Jespersen distinge *word-classes* și *ranc-classes,* Bloomfield folosește, alături de termenii tradiționali, pe cel de *form-classes,* care cuprinde unități de întindere variată. La Fries se întîlnește *form-class,* sinonim cu *part of speech,* cu distingerea subgrupului *function-words.* Alți termeni evidențiază unități, de obicei, mai mici decît cuvîntul : *clase de morfeme, de moneme, de rădăcini, de teme* (Harris, Nida, Martinet, Togeby, Holt) sau diferite nivele de unități : *morpheme-classes* și *sequence-classes* (Wells), *stem-classes* și *term-classes* (H. S. Sörensen), *stem-classes* și *word-types* (Clark), *form-classes* și *function-classes* (R. Rexer), *external* și *internal disribution classes* (Nida, Pike).[5]

4. În gramatica românească, termenul consacrat și constant utilizat este cel de *părți de vorbire (Gramatica limbii române,* Editura Academiei ed. I, 1954, ed. a II-a, 1963; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* ed. I, 1954, ed. a II-a, 1956; *Limba română contemporană,* sub coordonarea acad. Ion Coteanu, vol. I, 1974, ș.a.), mai rar se întîlnește denumirea de *clase gramaticale ale vocabularului* (Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane,* 1967). În gramaticile românești din secolul al XIX-lea, dar și în unele din secolul nostru (August Scriban, *Gramatica limbii românești (Morfologia) pentru folosința tuturor,* Iași, 1925) se foloseau curent sintagmele *părțile de cuvînt* ori *părțile cuvîntului.*

---

[3] Eugenio Coseriu, *Gramática, Semántica, Universales,* Madrid, 1978, p. 70 ; Francisco Rodríguez Adrados, *Lingüística estructural,* segunda edición, vol. II, Gredos, Madrid, 1974, p. 289 și urm. ; Ana Maria Barrenechea y Mabel V. Manacorda de Rosetti, *Estudios de gramática estructural,* Ed. Paidós, Buenos Aires, 1975, p. 9—27 ; Louis Hjelmslev *op. cit.,* p. 204—219, 300 — 344.

[4] Cf. *Cours de linguistique générale,* var. sp. *Curso de lingüística general,* ed. a 17-a, Buenos Aires, 1978, p. 223, 228.

[5] Cf. Ana M. Barrenechea y Mabel V. Manacorda de Rosetti, *op. cit.,* p. 9—10.

Scanned with OKEN Scanner

5. Trebuie remarcat belșugul metalimbajului lingvisticii moderne și actuale, iar pe alocuri chiar un oarecare snobism în această privință. Fără îndoială, lingvistica din ultimele decenii cu progresele și achizițiile pe care le-a făcut și transformările prin care a trecut avea nevoie de îmbogățire, împrospătare ori readaptare terminologică. Uneori însă terminologia *prea* personală ori folosirea termenilor consacrați cu accepțiuni radical modificate poate aduce deservicii unor opere foarte valoroase. Este, de pildă, cazul *Prolegomenelor* lui Hjelmslev.

Enumerarea termenilor și a accepțiunilor lor pentru *părți de vorbire* nu prezintă numai interesul documentar al oricărei cercetări de istorie a lingvisticii, ci sugerează posibilități de interpretare a faptelor avute în vedere.

Scanned with OKEN Scanner

II. PRIVIRE ISTORICĂ

1. Gramaticii greco-latini

1. Un istoric al părților de vorbire reproduce în mic istoria gramaticii înseși. Ca și în cazul altor științe, noțiunile, definițiile și termenii cu care operează gramatica își au originea, de cele mai multe ori, în antichitate.

2. Cea mai veche organizare și clasificare a materialului lexical în părți de vorbire este legată de numele lui *Platon*, care, în dialogul *Cratil sau despre adevărul cuvintelor* și apoi în *Teetet*, definește discursul (λόγος) ca „actul de a face înțeleasă gîndirea însăși prin *ónoma* și *rhema*".[6] În concepția filozofului grec, ὄνομα și ῥῆμα însemnau deopotrivă substantiv și verb, subiect și predicat.

3.1. Pentru *Aristotel*, conceptul fundamental de *logos* (care în latină a trecut însemnînd deopotrivă *ratio* și *oratio*, adică rațiune și vorbire, gîndire și limbă) este atît fraza lingvistică, cît și gîndirea logică, fără ca acestea să fie separate una de alta.[7]

3.2. Categoriile stabilite de Aristotel, cheia întregii sale filozofii, vor influența în mare măsură întreaga gîndire filozofică. Ele reprezintă noțiunile cele mai generale, adică cele mai elementare, și sînt un preambul al *Organonului*. Aristotel „a scris tratatul elementar al categoriilor pentru

---

[6] Hans Arens, *Sprachwissenschaft*, 2-a ed., Freiburg/München, 1969, var. sp. *La lingüistica.* Sus textos y su evolución desde la antigüedad hasta nuestros días, Ed. Gredos, Madrid, 1975, vol. I, p. 26.

[7] Cf. Louis Hjelmslev, *El sistema gramatical*, în *Sistema lingüístico y cambio lingüístico*, Ed. Gredos, Madrid, 1976, p. 74.

începători, în timp ce pentru cei înaintați a dat *Metafizica*".[8] În noțiunea de categorie, căreia Aristotel nu-i dă o definiție precisă, depistăm un aspect lingvistic, gramatical, pe de o parte, și un aspect existențial, ontologic, pe de altă parte. Stagiritul a raportat categoriile la existență, la realitate, de aici caracterul lor ontologic. Totodată, ele sînt expresii ale existenței și ale realității, adică sînt aspecte de limbă. Prin urmare, „aspectul lingvistic, gramatical și aspectul ontologic sînt cele două izvoare ale categoriei".[9] Textul special al categoriilor, de brevitate și densitate antică, este următorul : „Fiecare dintre expresii (= cuvinte) care intră într-o combinație înseamnă : substanța ; sau cît ; sau care ; sau relativ la ce ; sau unde ; sau cînd ; sau a fi în situația ; sau a fi într-un stadiu ; sau a face ; sau a pătimi", în traducerea literală a lui Émile Benveniste[10], sau : „Cuvintele fără nici o legătură înseamnă : substanță, cantitate, calitate, relație, loc, timp, poziție, posesie, acțiune ori pasiune", în traducerea interpretativă a lui Mircea Florian.[11] Și mai departe, în aceeași traducere : „Substanțe sînt : om, cal ; cantitate : (lung) de doi coți, de trei coți ; calitate : alb, gramatical (=instruit, n.n.) ; relație : dublu, jumătate, mai mare ; loc : în piață, în Liceu ; timp : ieri, anul trecut ; poziție : culcat, șezînd ; posesie : încălțat, înarmat ; acțiune : a tăia, a arde ; pasiune (=suferință) : a fi tăiat, a fi ars". Așadar, Aristotel fixează zece categorii care sînt zece planuri de realitate. „Tabloul categoriilor este orizontul întrebărilor posibile, un tratat al întrebărilor fundamentale".[12] O analiză detaliată a categoriilor aristotelice, cu implicațiile lor lingvistice, întreprinde lingvistul francez Émile Benveniste.[13]

3.3. Aristotel distinge patru părți de vorbire : nume, verb, articol și conjuncție, cărora le dă și cele dintîi definiții. În concepția filozofului grec, părțile de vorbire erau de fapt părți de propoziție, identificate, la rîndul lor, cu părțile judecății, adică erau categorii logice. Astfel, numele era identificat cu subiectul logic, verbul cu predicatul logic, iar propoziția (logosul) cu judecata. Gramatica nu se desprinsese de logică. Ea a devenit disciplină independentă în epoca elenistică. Termenul de *părți de vorbire* însemna la început *părți de propoziție*, pentru că *logos* a fost o denumire general acceptată pentru propoziție.[14]

---

[8] Porfir, Dexip și Ammonius, *Comentarii la categoriile lui Aristotel*, București 1968, p. 74.

[9] Mircea Florian, *Introducere* la Aristotel, *Organon*, I, București, 1957, p. 102.

[10] *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, Paris, 1966, p. 65.

[11] Aristotel, *Organon*, I, Editura Științifică București, 1957, p. 124.

[12] Constantin Noica, *Pentru o interpretare a categoriilor lui Aristotel*, în *Probleme de logică*, vol. I, 1968, p. 112.

[13] *Op cit.*, p. 65—71. Vezi și Dan Bădărău, *Categoriile la Aristotel*, în *Scrieri alese*, Editura Academiei R.S. România, București, 1979, p. 13—30.

[14] Louis Hjelmslev, *Sistema lingüistico*... p. 75 ; J. U. Kobiv, *Principiile clasificării părților de vorbire în gramatica antică* (trad. rom) *Inozemna filolohia* (Lviv), nr. 24, 1971, p. 31—37.

Scanned with OKEN Scanner

4.1. Contribuții importante în dezvoltarea teoriei gramaticale grecești au adus *stoicii*, care au cercetat limba în mod temeinic și sistematic. Pentru întîia dată în istoria gramaticii, Zenon gîndește părțile de vorbire ca noțiuni gramaticale.

4.2. Definițiile pe care stoicii le-au dat părților de vorbire s-au păstrat pînă astăzi datorită operei lui Diogenes Laertios, *Viața și învățătura oamenilor care au devenit celebri în filozofie*. Stoicii stabilesc cinci părți de vorbire, după cum spune Diogene : nume propriu, nume comun (pentru întîia dată se face această distincție), verb, conjuncție, articol. Verbul este definit ca „o parte de vorbire fără cazuri, care exprimă ceva despre cineva sau despre ceva", iar conjuncția „o parte neflexibilă care servește pentru a uni părțile discursului".[15] In articol stoicii includeau și pronumele personal și pronumele posesiv. La substantiv ei distingeau categoriile de număr, gen și caz, iar la verb, numărul, genul, timpul și modul.[16]

5.1. În antichitate, de cea mai largă răspîndire s-a bucurat sistemul părților de vorbire propus de școala alexandrină. Opera celui mai important filolog al perioadei elenistice, *Aristarh din Samotracia* (217—145 î.e.n.), nu ni s-a transmis. S-a păstrat, în schimb, *Gramatica* lui *Dionysios Thrax* (170—90 î.e.n.), „cea dintîi descriere gramaticală detaliată și sistematică care s-a răspîndit în lumea occidentală".[17] Thrax propune și cea dintîi definiție a gramaticii (gr. grammatiké[18] = artă a literelor, adică a scrisului) : „cunoașterea uzului normal al limbii prin intermediul poeților și scriitorilor (= prozatorilor)".[19]

5.2. Preluînd cunoștințele anterioare (Platon, Aristotel, stoici) despre clasificarea și definirea părților de vorbire, Thrax merge mult mai departe, gramatica sa reprezentînd un moment de referință în istoria disciplinei. Învățatul grec împarte cuvintele în opt clase : nume (în care sînt incluse și adjectivul și numeralul), verb, participiu, articol, pronume, prepoziție, adverb, conjuncție.[20] Fiecare parte de vorbire este definită

---

[15] Hans Arens, *op. cit.*, p. 33.

[16] *Ibidem.* Textul pe care-l reproduce Arens din *Adversus mathematicos*, opera lui Sextus Empiricus (un stoic care a scris în perioada 180—200) este extrem de prețios și din punctul de vedere al teoriei semnului lingvistic. Astfel, el vorbește de semnificant, care este imaginea fonică, de semnificat, care este „lucrul însuși exprimat prin imaginea fonetică" și de obiectul însuși „care există în afara noastră". Terminologia este apropiată de cea a lui Saussure asupra celor două aspecte ale semnului.

[17] John Lyons, *Introduction to theoretical linguistics*, var. sp. *Introducción en la lingüística teórica*, Ed. Teide, Barcelona, 1977, p. 12.

[18] Cuvîntul a fost folosit pentru întîia dată de Platon în *Cratyl*. Cf. Constantino García, *Contribución a la historia de les conceptos gramaticales. La aportación del Brocense*, Madrid, 1960, p. 55.

[19] Hans Arens, *op. cit.*, I, p. 39.

[20] Vezi și Vl. V. Karavulakov, *C voprosu o sootnesennosti čeasti reči*, *Studii clasice*, VI, 1964, p. 327 — 330.

Scanned with OKEN Scanner

succint. Astfel, „numele este o parte de vorbire cu terminații cazuale care denumește un lucru, de ex. piatră, sau o acțiune, de ex. educație și se întrebuințează cu sens general, de ex. om, cal, și cu sens particular, de ex. Socrate". Verbul „este o parte de vorbire fără caz (apt să exprime timpuri, persoane, numere), care exprimă acțiunea sau suferința și definește un enunț" (p. 42). Participiul este „o parte de vorbire care *participă* (= implică, n.n.) la proprietățile verbului și ale numelui" (p. 43). Articolul este definit ca „o parte de vorbire cu terminații cazuale care stă înainte sau după caz (= nume, n.n.)" (p. 44). Pronumele este „o parte de vorbire care se folosește în locul numelui și indică persoane determinate" (p. 44). Prepoziția este „o parte de vorbire care poate sta înaintea tuturor categoriilor (= părților de vorbire, n.n.), aceeași în compunerea cuvintelor, cît și în asocieri" (p. 44). Adverbul este „o parte de vorbire lipsită de flexiune, care exprimă ceva despre verb și se adaugă la verb" (p. 44). Conjuncția este „o parte de vorbire care unește gîndurile într-o ordine determinată și completează omisiunile în discurs" (p. 45). Pentru fiecare parte de vorbire Thrax indică și „accidentele" specifice. Pronumele, de pildă, are șase accidente (= categorii gramaticale care modifică forma) : persoana, genul, numărul, cazul, forma, clasa (p. 44).

5.3. Această operă de numai 45 paragrafe, concise și dense, este nu numai cea dintîi gramatică, dar schițează *modelul* pentru toate cîte vor urma în istoria disciplinei. Normativă în organizare, în stil, în terminologie, ea „reprezintă tot ceea ce antichitatea a izbutit în modul său de a vedea logic și sistematic... A reprezentat o mare contribuție și, în mod precis, contribuția nu numai a unui singur om, ci a unui popor și a unei epoci, de vreme ce a fost pe deplin acceptată de contemporani și de posteritate, așa cum probează bogata istorie a imitațiilor ei pînă în zilele noastre".[21]

6.1. Gramaticii lui Thrax îi lipsea partea de sintaxă. De aceea, edificiul complet pe care spiritul grec l-a ridicat limbii va fi completat de *Apollonios Dyskolos* (sec. II e.n.), prin *Sintaxa* sa, extrem de riguroasă și penetrantă. Dyskolos studiază clasele morfologice din punct de vedere sintactic (ceea ce mai tîrziu se va chema sintaxa părților de vorbire), venind cu o contribuție decisivă în teoria părților de vorbire. „Apollonios a redefinit, pe baze semantice, cele opt părți de vorbire stabilite de Thrax, a făcut distincție între forma și sensul cuvintelor, între cuvintele cu sens autonom și cele care nu au sens singure (prepoziție, conjuncție, articol), care devin semne ale ideilor numai legate de primele. Diferența dintre ele o compară cu aceea dintre vocale, care pot forma singure o silabă), și consoane, care nu pot fi pronunțate fără vocală. A specificat diferența dintre pronume (substitut al numelui) și articol (însoțitor al

[21] Hans Arens, *op. cit.*, I, p. 46. Paginile din text trimit la această antologie.

Scanned with OKEN Scanner

numelui, precum și asemănarea dintre pronumele relativ și conjuncție (ca elemente de relație între verbe). Se pare că e cel dintîi care a dat o teorie cuprinzătoare a sintaxei aplicată la limba greacă".[22]

6.2. Opera lui Apollonios Dyskolos, ca și cea a lui Dionysios Thrax, va influența direct și în măsură apreciabilă teoria părților de vorbire elaborată de romani. Putem conclude cu Hans Arens că „în domeniul lingvisticii, ca dealtfel în toate celelalte științe ale spiritului (și în filozofie), grecii au venit cu primele reflexii, au creat primele concepte fundamentale și au redactat primele expoziții pe care toți gramaticii de mai tîrziu le-au fructificat, adesea le-au dezvoltat și întotdeauna le-au luat în considerare".[23]

7.1. Ca în atîtea alte domenii ale culturii, și în cel al gramaticii, romanii biruitori au fost influențați și dominați de grecii cuceriți. Încă din secolul II î.e.n., dar și mai înainte, aristocrația romană a adoptat nu numai cultura elenă, dar și manierele și metodele grecești de educație. Odraslele păturilor superpuse erau educate pentru a citi, a scrie și a vorbi în latină și în greacă, în egală măsură, și nu de puține ori erau trimise pentru completarea formației într-un mare centru elenistic de filozofie și retorică. Nimic surprinzător, prin urmare, în faptul că gramaticii latini sînt pătrunși, uneori pînă la contopire, de spiritul grec.[24]

7.2. În privința părților de vorbire, gramaticii romani au preluat aproape în totalitate rezultatele învățaților greci, ajutați în această privință și de structurile foarte asemănătoare ale celor două limbi. Faptul acesta explică, măcar în parte, credința, devenită în evul mediu *idee suverană*, că părțile de vorbire, ca și categoriile gramaticale (gen, număr, caz, timp, mod etc.), așa cum au fost ele elaborate de greci, aveau valabilitate universală. Modificările introduse de romani sînt minime și ele sînt determinate de diferențele cu aspect de evidență dintre cele două idiomuri (de exemplu, latina nu are articol).

8. Cel dintîi gramatic roman de autoritate este *Marcus Terentius Varro* (sec. I, î.e.n.), autor al lucrării *De lingua latina* (Despre limba latină) în 25 cărți, din care s-au păstrat cărțile V—X. Varro găsește patru părți de vorbire:

1) care au cazuri (numele, în care este inclus și adjectivul, pronumele);

2) care au timpuri (verbul);

3) care au cazuri și timpuri (participiul);

---

[22] Alexandru Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Editura Didactică și Pedagogică, ed. a III-a, București, 1977, p. 20.

[23] Hans Arens, *op. cit.*, p. 50. Pentru aportul grecilor la teoria părților de vorbire, vezi și V. Brøndal, *Les parties du discours. Partes orationis*, Copenhaga, 1948 (cap. Introducere).

[24] Cf. John Lyons, *op. cit.*, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

4) care nu au nici cazuri, nici timpuri (particulele: adverbul, prepoziția, conjuncția).

Așadar, avem a face cu o clasificare strict morfologică, pe care unii învățați (F. F. Fortunatov, de exemplu) o consideră ca ideală.[25] Otto Jespersen apreciază clasificarea lui Varro ca „sistemul cel mai ingenios din cîte s-au propus, iar rațiunea evidentă pentru care această schemă a fost abandonată este că ea era valabilă numai pentru latină (și greacă) și nu pentru limbile moderne care au o structură lingvistică asemănătoare celei latine (engleza, de ex.) sau pentru limbile de un tip total diferit, cum este eschimosa".[26] Cum vom vedea mai departe, lingvistul danez va aplica el însuși, cu unele modificări, schema lui Varro familiei limbilor germanice. Clasificarea lui Varro, după mărturisirea autorului însuși (*De lingua latina*, IX, 24 și VIII, 23, 44) are sursă grecească.[27]

9. Izbînda direcției alexandrine în gramatica romană este legată de numele lui *Remmius Palaemon* (sec. I, î.e.n.), care în a sa *Ars grammatica* stabilește opt părți de vorbire, întocmai ca filologii greci (nume, verb, pronume, participiu, adverb, prepoziție, conjuncție, interjecție), cu deosebirea că în locul articolului, inexistent în latină, înregistrează o nouă clasă, interjecția.[28] Palaemon înregistrează pentru întîia dată interjecția (lat. interjectio = intercalare, paranteză[29]) între părțile de vorbire. În manualul lui Thrax aceasta era încadrată între adverbe. Sistemul părților de vorbire propus de Palaemon s-a bucurat de mare răspîndire și a servit ca model pentru toate celelalte gramatici latine.[30]

10. Între aceste gramatici cea mai cunoscută este lucrarea lui *Priscian* (sec. VI, e.n.) *Institutiones rerum grammaticarum*, care a servit ca operă clasică în secolele următoare. Priscian a creat denumirea de *numeral cardinal* (numeri cardinales), în opoziție cu cea de *numeral ordinal*, care exista în terminologia greacă.

11. În sfîrșit, sistemul celor opt părți de vorbire este menținut și în tratatul lui *Elius Donat* (sec. IV) *De octo orationis partibus*, care „în decurs de 15 secole a suferit doar modificări de detaliu. Se poate spune că a servit ca bază pentru Gramatica de la Port-Royal".[31]

---

[25] Cf. J. U. Kobiv, *art. cit.*, p. 35.

[26] *The Philosophy of Grammar*, var. sp. *La filosofía de la gramática*, Barcelona, 1975, p. 55.

[27] Pentru detalii asupra concepției gramaticale a lui Marcus Terentius Varro, vezi Jean Collart, *Varron, grammairien latin*, Paris, 1954.

[28] J. U. Kobiv, *art. cit.*, p. 36.

[29] Cf. Viggo Brøndal, *op. cit.*, p. 29.

[30] Vezi K. Barwick, *Remmius Palaemon und die Römische Ars Grammatica*, Leipzig, 1922.

[31] Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, 1972, p. 240.

Scanned with OKEN Scanner

12. Definițiile părților de vorbire propuse de gramaticii latini sînt destul de apropiate de cele ale gramaticilor greci (stoici, alexandrini).[32] Terminologia latină (nomen, pronomen, verbum, participium, adverbium, conjunctio, praepositio, interjectio), calchiată după cea greacă, se menține pînă în zilele noastre, inclusiv erorile de traducere pe care uneori le conține (de exemplu, acuzativ, cazul... acuzării, în loc de cauzativ). Încercările de a o modifica (de exemplu, intenția de a germaniza terminologia gramaticală[33]) au eșuat.

2. Gramaticii hinduși

1.1. Înaintea gramaticii greco-latine și independent de ea s-a manifestat gramatica hindusă, cunoscută mai ales prin opera lui *Pāṇini* (sec. IV, î.e.n.), *Aṣṭādhyāyī (Opt cărți)*. Învățații hinduși împărțeau cuvintele în ceea ce s-ar putea numi nume (subiect), verb (predicat), prepoziții, particule.[34]

1.2. O realizare cu totul remarcabilă a gramaticii hinduse stă în analiza internă a părților de vorbire. Aici, ca și în fonetică, gîndirea lingvistică indiană este net superioară celei occidentale. Pāṇini opera cu opoziții în definiții și clasificări ; el a postulat elementul ∅. Asta l-a determinat pe Leonard Bloomfield, promotorul structuralismului american, să afirme : „Gramatica descriptivă a limbii sanscrite pe care Pāṇini o duce la cea mai înaltă perfecțiune este unul din cele mai mari monumente ale inteligenței umane și un model indispensabil pentru descrierea limbilor. Singura realizare de același nivel este lingvistca istorică a secolului al XIX-lea, care datorează originea sa familiarizării europenilor cu gramatica indienilor".[35]

1.3. Pāṇini concepe gramatica ca un sistem de elemente simple ale căror combinații se realizează după reguli generale. De aceea Naom Chomsky apreciază că „această gramatică poate fi interpretată ca un fragment de gramatică generativă, în sensul contemporan al termenului."[36]

---

[32] Pentru istoricul definițiilor părților de vorbire, vezi detalii la Viggo Brøndal, *op. cit.*, Introducere, cap. III, p. 30 — 69.

[33]. Vezi Hans Arens, *op. cit.*, I, p. 52.

[34]. John Lyons, *op. cit.*, p. 19.

[35] Vezi Recenzia la B. Liebisch, *Konkordanz Pāṇini-Candra*, în Language, 1929, 5, p. 267—276; apud Ofelia Kovacci, *Tendencias actuales de la gramática*, ed a III-a Buenos Aires, 1977, p. 12.

[36] *Aspects of the theory of syntax*, 1965, var. sp. *Aspectos de la teoria de la sintaxis*, Madrid, 1976, p. 18 ; vezi și Ofelia Kovacci, *op. cit.*, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

2.1. Pe de altă parte, principiile lui Pāṇini (exhaustivitate, consistență și concizie) aduc aminte de principiile preconizate de Louis Hjelmslev, fondatorul glossematicii: „Descrierea (limbii, n.n.) va trebui să fie lipsită de contradicții (să fie autoconsecventă), exhaustivă și cît mai simplă posibil. Cerința de a fi lipsită de contradicții are prioritate față de exhaustivitate. Exhaustivitatea are prioritate în fața simplicității".[37]

2.2. Analiza exclusiv sincronică a limbii, tratarea structurii sanscritei după un sistem de reguli morfofonematice, mînuirea opozițiilor formale, postularea elementului ∅, judecarea limbii ca sistem fac din gramatica lui Pāṇini un model pentru structuralismul secolului nostru.[38]

3. Evul mediu și renașterea

1.1. În evul mediu limba latină ocupa un loc proeminent nu numai în biserică, ca limbă de cult, dar și în diplomație, ca limbă universală, și apoi în toate formele culturii și educației. De aici necesitatea de a o învăța temeinic în școli și în strînsă legătură cu aceasta cerința de manuale. Operele lui Priscian și Donat au constituit o punte de legătură între antichitate și evul mediu, servind ca modele de prestigiu în studiul riguros al limbii latine.

1.2. Filozofii scolastici văd în limbaj un mijloc de studiere directă a realității. Apar multe „modistae", opere sub numele *De modis significandi*, realizate în cea mai mare parte de gramatici. Gramatica se transformă într-o teorie filozofică a părților de vorbire, adică a modului de a *semnifica* al acestora. Este perioada gramaticilor „speculative" între care cele mai citate sînt cele ale lui Thomas din Erfurt, Alexander de Villedieu, Petrus Heliae, Robert Kilwardby și Roger Bacon.

Preocupările intense pentru gramatică din această perioadă îl determină pe Benedetto Croce să afirme: „În evul mediu gramatica s-ar bucurat de un cult pe care l-am putea numi superstițios" (*Estetica*, București, 1970, p. 519).

1.3. Pentru valoarea ei, nu numai istorică, *Gramatica speculativa o De modis significandi* a lui *Thomas din Erfurt*, scrisă în jurul lui 1350, a fost reeditată în zilele noastre.[39] Ea respectă schema părților de vorbire propusă de Priscian și Donat, care sînt frecvent citați. „Aspecte proprii

---

[37] *Prolegómenos a una teoría del lenguaje*, Ed. Gredos, Madrid, 1974, p. 22.

[38] O descriere excelentă a gramaticii lui Pāṇini face Th. Simenschy în *Gramatica lui Pānini. Sintaxa cazurilor.*, în *Analele Univ. Iași*, tom. III, 1957. Pentru locul ei în istoria disciplinei, vezi Ofelia Kovacci, *op. cit.*, p. 11—18. Vezi și Sergiu Al. George *Limbă și gîndire în cultura indiană*, București, 1976.

[39] Vezi var. sp. *Gramática especulativa. De los modos de significar* (studiu introductiv de Luis Farré), Buenos Aires, 1947 (174 p.). Paginile din text trimit la această ediție.

Scanned with OKEN Scanner

pentru orice parte de vorbire sînt : cuvînt (formă), înțeles, mod de a semnifica" (p. 115). Pentru adverb, de pildă, „înțelesul nu este ceva accidental, ci esențial specific" (p. 115). Thomas din Erfurt, față de Priscian pe care-l citează, arată că „adverbul este *aderent* și altor părți de vorbire, în afară de verb și participiu : *numai* omul citește" (p. 114). De aici și definiția pe care o dă acestei părți de vorbire : „Adverbul este o parte de vorbire care are înțeles prin *aderență* la alta, astfel că indică aceeași existență determinînd-o în mod absolut" (p. 114). După *modi significandi*, Erfurt stabilește 14 subclase adverbiale (p. 118).

1.4. Tendința era de universalizare a părților de vorbire, datorită și locului pe care-l ocupa latina în aceste secole : toate limbile au cuvinte pentru aceleași concepte și toate limbile prezintă aceleași părți de vorbire. Roger Bacon (1214—1294) scrie : „Gramatica este în mod esențial aceeași în toate limbile, chiar dacă se ajunge în mod accidental la modificări".[40]

2.1. *Renașterea* și secolele imediat următoare continuă diviziunea tradițională a părților de vorbire. Ceea ce aduce nou această etapă este despărțirea în clase distincte a substantivului și adjectivului.[41] Momentul cel mai important al perioadei îl reprezintă, desigur, celebra gramatică de la Port-Royal (1660), cu influență imensă nu numai în epocă, dar cu ecouri și în zilele noastre, cînd a fost revalorificată în cadrul transformaționalismului și generativismului lingvistic.

2.2. În lingvistica hispanică, îndeosebi, circulă în această etapă numele lui *Nebrija*, *Scaliger* și *Francisco Sánchez de las Brozas* (cunoscut sub numele de *Brocense*). Acesta din urmă, mai puțin cunoscut și citat, merită un plus de atenție. Opera lui principală *Minerva* (1582), o gramatică a limbii spaniole, s-a bucurat de mare succes și a influențat gîndirea gramaticală a epocii.[42] Astfel, Claude Lancelot, unul dintre autorii Gramaticii de la Port-Royal, a mărturisit că punctul de plecare al acestei gramatici este *Minerva* lui Brocense.[43] Acesta arăta că „propriu gramaticii este forma cuvintelor și funcțiunea lor : scopul primordial al gramaticii este sintaxa".[44]

3.1. O analiză detaliată a *Gramaticii de la Port-Royal* întreprinde Naom Chomsky, care vede în ea un precursor al transformaționalis-

---

[40] Apud John Lyons, *op. cit.*, p. 15.
[41] Cf. Viggo Brøndal, *op. cit.*, p. 25.
[42] O cercetare temeinică a părților de vorbire și a categoriilor gramaticale din gramatica lui Brocense întreprinde Constantino Garcia, *Contribución a la historia de los conceptos gramaticales. La aportación del Brocense*, Madrid, 1960.
[43] Cf. Constantino Garcia, *op. cit.*, p. 30.
[44] *Ibidem*, p. 59—60.

Scanned with OKEN Scanner

mului și generativismului, dar și al altor orientări din lingvistica contemporană.[45]

3.2. Părțile de vorbire, prezentate în a doua parte a gramaticii, se împart în două mari categorii, în conformitate cu substanțialismul logicii carteziene :

1) cuvinte care semnifică obiecte ale gîndirii, adică lucruri și felul lor de a fi (nume, articol, pronume, participiu, prepoziție și adverb) ;

2) cuvinte care semnifică moduri de a gîndi (verb, conjuncție, interjecție).[46]

3.3. Semnificativă pentru felul cum sînt prezentate părțile de vorbire în această gramatică este analiza verbului și a adverbului. Astfel, verbul este „un cuvînt al cărui principal rol este de manifestare (exprimare) a afirmației."[47] Propoziția *Petrus vivit* are înțelesul de *Petru este viu*, întrucît în conținutul oricărui verb predicativ se distinge *esse* + un atribut.

Adverbele se analizează, în marea lor majoritate, ca „dorință pe care o au oamenii de a scurta vorbirea"[48], adică forme eliptice ale construcțiilor prepoziție + substantiv. De exemplu, *sapienter* pentru *cum sapientia*, *hodie* pentru *in hoc die*. Construcțiile sînt reprezentative pentru două dintre conceptele de bază ale gramaticii transformaționale : structura profundă și structura de suprafață. De aceea Chomsky le și prezintă în capitolul cu același titlu al volumului cltat (p. 75—110).

4. De-a lungul acestei perioade, teoria gramaticală, care s-a născut în Grecia și s-a dezvoltat mai tîrziu în Roma antică și în Europa medievală, a servit și în studiul limbilor naționale. Tradiția greco-romană a părților de vorbire era atît de puternică încît a fost luată ca model și în descrierea limbilor neindoeuropene. Astfel, Francisco Sánchez (1554—1628) găsește în ebraică *nume*, *verb* și *dictio consignificans*, în arabă, de asemenea, trei clase : *pheal* (verb), *ismi* (nume), *herph* (cuvînt). [49]

---

[45] *Cartesian linguistics. A chapter in the history of rationalist thought*, New York, 1966. Citățile după var. sp. *Lingüística cartesiana. Un capítulo de la historia del pensamiento racionalista*, Ed. Gredos, Madrid, 1972. Vezi și rezervele lui John Lyons, *op. cit.*, p. 17 (nota) față de aprecierile lui Chomsky la adresa originalității gramaticii de la Port-Royal. În același sens se pronunță și Georges Mounin, *Histoire de la linguistique dès origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 137. O atitudine convingătoare adoptă Eugenio Coseriu care nu recunoaște existența unei lingvistici carteziene, după cum are serioase rezerve față de gramatica transformațională de tip chomskyan (cf. *Gramática, Semántica, Universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, 1978, p. 167.

[46] Vezi Alexandru Graur, Lucia Wald, *op. cit.*, p. 47.

[47] Naom Chomsky, *op. cit.*, p. 94.

[48] *Ibidem*, p. 95.

[49] Cf. Hans Arens, *op. cit.*, I, p. 100.

Scanned with OKEN Scanner

4. Epoca modernă

1. O dată cu dezvoltarea lingvisticii după adoptarea metodei comparativ-istorice în secolul al XIX-lea și mai ales după impunerea structuralismului în secolul nostru, tratarea părților de vorbire a depășit, prin implicațiile ei, cadrul gramaticii propriu-zise, făcînd obiect de interes pentru lingvistica teoretică. Ca și în cazul altor aspecte de teorie a limbii, în abordarea părților de vorbire au apărut poziții numeroase și (aparent) contradictorii, în funcție de curent, școală lingvistică, metodă de cercetare. Le menționăm mai jos, și nu numai din interes istorico-documentar, pe cele care ni s-au părut reprezentative și la care am putut avea, direct ori indirect, acces.

2. Lipsa unui criteriu unic de clasificare a cuvintelor în gramatica clasică a fost semnalată în secolul trecut de *B. Delbrück*, specialist în sintaxa limbilor indoeuropene. Învățatul german a depistat în clasificările antice trei principii de bază : morfologic, semantic și referirea la alte părți de vorbire.[50]

3. O critică severă a clasificării antice a părților de vorbire face *Hermann Paul*. Remarcînd trei principii de diferențiere a părților de vorbire în gramatica antică (sensul, funcția în propoziție și caracteristicile flexionare și de formare a cuvintelor), el reliefează inconsecvența logică a acestor principii, ca și caracterul oarecum arbitrar al clasificării.[51] Teoreticianul neogramaticilor propune o triplă diviziune : nume, verb și particule, care coincide cu cea a lui Brocense, de pildă, adică, de fapt, cu ceea ce criticase el însuși. Rămîne importantă în intervenția lui H. Paul remarca că modul de formare a cuvintelor poate constitui un reper în clasificarea acestora.

4. Mențiune aparte merită *Andrés Bello*, mai puțin (sau deloc) cunoscut la noi. Genialul gramatic, cum îl caracterizează Eugenio Coseriu,[52] are ca operă principală *Gramática de la lengua castellana* (Santiago de Chile, 1847).[53] După Bello, clasificarea cuvintelor întîlnită în gramatici e comparabilă cu clasificarea unui naturalist, care ar împărți animalele în *patrupede, păsări, cai, cîini, vulturi* și *porumbei* (p. 47). Comparația de

---

[50] *Syntax der indogermanischen. Sprachen*, I, Strassburg, 1893, apud, J. U. Kobiv, *art. cit.*, p. 36.

[51] Hermann Paul, *Prinzipien der Sgrachgeschichte*, Halle, 1920, p. 352 — 272. Vezi și J. Roca — Pons, *Introducción a la gramática*, p. 108.

[52] Vezi *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Madrid, 1977, p. 269.

[53] Circulă curent în ediția adnotată de Rufino J. Cuervo. Ultima ediție a apărut la Editorial Sopena, Buenos Aires, 1973. A fost tradusă în limba franceză de A. Blot, Paris, 1928.

Scanned with OKEN Scanner

efect a lui Bello a fost preluată în secolul nostru de mai mulți structuraliști, între alții și de Louis Hjelmslev. [54] În clasificarea cuvintelor, gramaticul venezuelano-chilian pornește de la „proprietățile gramaticale ale claselor" (p. 47), recunoscînd șapte părți de vorbire : substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, prepoziția și interjecția. El elimină din clasificare articolul, numeralul și pronumele. Criteriul preponderent în clasificare este cel funcțional, înțeles aproape ca în zilele noastre. Bello consideră diateza ca o categorie sintactică. Ceea ce a scăpat celor care în mod justificat îl așează printre precursorii structuralismului și transformaționalismului gramatical [55] este că Bello a prezentat teoria rangurilor în termeni foarte clari, cu mult înaintea lui Otto Jespersen : „Substantivul este cuvîntul dominant : toate celelalte concură în a-l explica și determina. Adjectivul și verbul sînt semne de grad secund : ambele modifică direct substantivul. Adverbul este un semn de grad inferior : modifică modificatorii" (p. 47). În aceeași pagină autorul folosește și termenul *rang*. Andrés Bello este pînă astăzi un nume de referință în lingvistica hispanică.

5. O contribuție remarcabilă la teoria părților de vorbire aduce lingvistul chilian *Rodolfo Lenz* prin cartea sa *La oración y sus partes*, Madrid, 1920, (ed. a II-a, 1925). Pornind de la Bello și de la Wundt, reprezentantul psihologismului lingvistic, Lenz ajunge la următoarea clasificare :

I. **Cuvinte care nu sînt părți de vorbire**, pentru că ele însele echivalează cu propoziții. Aici intră interjecțiile primare, care niciodată nu intră în ansamblul construcțiilor sintactice (sp. ojo ! bravo ! adelante !) Un loc intermediar ocupă adverbele de afirmație și de negație *da*, *nu*. Spaniolul *si*, francezul *oui*, englezul *yes*, germanul *ja*, cînd sînt singure, echivalează cu o propoziție afirmativă corespunzătoare unei întrebări. Pot intra însă și ele în combinații sintactice : sp. *creo que si* (= cred că da) ; *Carlos, si* ; *pero yo, no* (Carlos, da ; dar eu, nu). În spaniolă, *no* are două valori, ale fr. *non*, engl. *no*, germ. *nein* și ale fr. *ne. . . pas*, engl. *not*, germ. *nicht*.

II. Părțile de vorbire, după conținutul lor, se împart în toate limbile în :

1. **Cuvinte care exprimă concepte** (cuvinte conceptuale).
2. **Cuvinte care repetă sau înlocuiesc concepte** (cuvinte pronominale).
3. **Cuvinte care leagă și determină concepte sau propoziții.**
4. **Cuvinte care întăresc concepte sau propoziții.**

Cuvintele conceptuale și pronominale se pot numi fundamentale sau primare, deoarece cu ele se formează esențialul propoziției ; ele

---

[54] Vezi *Principios de gramática general*, p. 21—22.

[55] Vezi Mabel Manacorda de Rosetti, *Estudios de gramática estructural*, ed. a II-a, Buenos Aires, 1964, reeditată în 1975, p. 15—16.

Scanned with OKEN Scanner

singure sau cu ajutorul cuvintelor de relaţie funcţionează ca elemente secundare (atribute). Cuvintelor conceptuale, după categoriile logice de substanţă, calitate şi stare trecătoare (sau fenomen), le corespund clasele gramaticale : substantiv, adjectiv şi verb." [56]

Lenz are în vedere criteriul funcţional şi cel logico-semantic : „Cuvintele se clasifică nu numai după funcţia gramaticală, ci, de asemenea, după înţelesul lor ; substantivele, adjectivele şi adverbele se împart în : **conceptuale** (cele care exprimă concepte) şi **pronominale** (care doar repetă concepte). Pe lîngă asta, în cadrul adjectivelor şi adverbelor se disting *conceptualele* (care sînt calificative) de *determinative* (articole, demonstrative, cantitative). În afară de acestea, există două grupuri de cuvinte care servesc la exprimarea relaţiei gramaticale şi logice între elementele unei singure propoziţii şi între diferite propoziţii: prepoziţiile şi conjuncţiile. Acelaşi oficiu îl fac şi terminaţiile flective ale cuvintelor variabile şi anumite verbe auxiliare" (p. 544).

Rodolfo Lenz, pe urmele lui Bello, distinge şapte părţi de vorbire în limba spaniolă : substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, prepoziţia conjuncţia şi echivalentele sau substitutele de propoziţii (interjecţiile şi adverbele de afirmaţie *da, nu*). [57]

Merită atenţie statutul gramatical pe care Lenz îl acordă aşa-numitelor cuvinte emfatice, care în majoritatea lor sînt „adverbe sau fraze adverbiale ce şi-au pierdut semnificaţia primitivă : *tan sólo, sin embargo, no obstante, en verdad, propiamente, aún, ademas* etc., care servesc pentru a mări sau scădea accentul, importanţa pe care o atribuim unui element al propoziţiei sau ideii exprimate, în ansamblu" (p. 64). Aceste construcţii au echivalente în gramatica românească, unde formează obiectul unor dispute (vezi infra, partea a II-a, subcap. 5 şi 6).

6. O poziţie aparte adoptă *Benedetto Croce*, care interpretînd limba după criterii strict estetice, crede că „ştiinţa artei şi cea a limbajului, estetica şi lingvistica, concepute ca ştiinţe propriu-zise, nu sînt două lucruri distincte, ci unul şi acelaşi lucru". În părţile de vorbire Croce vede o eroare seculară : „E fals că substantivul sau verbul se exprimă în anumite cuvinte, ce se deosebesc realmente de altele. Expresia este un tot indivizibil ; substantivul şi verbul nu există în ea, ci sînt abstracţii făurite de noi prin distrugerea singurei realităţi lingvistice, care este propoziţiunea... Teoria părţilor de vorbire este în fond acelaşi lucru cu teoria genurilor artistice şi literare, deja criticată în estetică". [58]

7. *Edward Sapir* ridică, de asemenea, serioase rezerve în faţa „faimoaselor părţi de vorbire" : „Clasificarea noastră convenţională a cuvin-

[56] *La oración y sus partes*, p. 70—71.
[57] *Ibidem*, p. 544.
[58] *Estetica privită ca ştiinţă a expresiei şi lingvistică generală. Teorie şi metodă*, Bucureşti 1970, p. 214.

Scanned with OKEN Scanner

telor în părți de vorbire este numai o vagă și fluctuantă aproximație pe un inventar coerent elaborat prin experiență... Ceea ce se reflectă în părțile de vorbire nu este atît analiza noastră intuitivă a realității, cît capacitatea noastră de a adapta această realitate la o serie de scheme formale. Afară de limitele formei sintactice, o parte de vorbire nu este decît un *fuego fatuo*. De aceea nici o schemă logică a părților de vorbire — numărul, natura, limitele lor — nu are nici cea mai mică importanță pentru lingvist. *Fiecare limbă are schema sa proprie* (subl. n.). Totul depinde de delimitările formale care se recunosc. Dar nu trebuie să fim detractori". [59] Recunoscînd propoziția ca unitate de bază a limbajului, E. Sapir găsește în interiorul acesteia două părți nucleare: numele și verbul.

8. O poziție asemănătoare depistăm la *J. Vendryes*: „Dificultatea de a clasifica cuvintele în părți de vorbire este așa de mare, că pînă acum nu s-a ajuns la o clasificare satisfăcătoare. După o tradiție care merge pînă la logicienii greci, gramatica noastră clasică ne-a învățat să distingem zece părți de vorbire. Dar această clasificare nu rezistă la o examinare atentă: abia rezistă aplicînd-o la limba pentru care a fost făcută; pe bună dreptate vor fi multe limbi la care nu se adaptează. Examinînd-o de aproape noi sîntem înclinați să o îndreptăm." [60] Și, într-adevăr, lingvistul francez operează în schema clasică, înlăturînd, mai întîi interjecțiile, apoi separă morfemele: „un număr bun de părți de vorbire din gramatică nu sînt altceva... Așa sînt aceste particule numite prepoziții și conjuncții; rolul pe care-l îndeplinesc se poate reprezenta în alte limbi printr-un procedeu morfologic diferit. Ex. sp. *el libro de Pedro* = lat. *liber Petri*; în latină *rogo venias* = *rogo ut venias*. În franceză s-a spus mult timp: *le bois le roi*, *le bois la dame*, alături de *le chemin du bois*, *l'arbre de la forêt*. Cuvintele: *de*, *ut*, *du* etc. sînt morfeme care servesc pentru a indica relațiile pe care le au între ele cuvintele și propozițiile." [61] Urmînd acest efort de eliminare, Vendryes ajunge a lăsa în picioare două părți: verbul și substantivul. Un lucru cu totul remarcabil: socotirea elementelor de relație ca morfeme. Ideea se întîlnește, independent, și la E. Sapir.

9. *A. Meillet*, ca și Sapir și Vendryes, reduce părțile de vorbire la nume și verb, cărora însă le conferă valoare universală, adică pot fi descoperite în toate idiomurile. [62] Distincția gramaticală între cuvinte, valorile gramaticale se realizează numai în propoziție, în context.

---

[59] *Language. An Introduction to the Study of Speech*, var. sp. *El lenguaje. Introducción al estudio del habla*, Mexico, 1977, p. 137.

[60] *Le langage...*, var. sp. *El lenguaje. Introducción lingüística a la historia*, Mexico 1958, p. 166.

[61] J. Vendryes, *op. cit.*, p. 166.

[62] Vezi *Linguistique historique et linguistique générale*, t. I, Paris, 1948, p. 175.

Scanned with OKEN Scanner

10. *A. Sechehaye*, elevul lui Saussure, vorbește de cinci categorii ale „imaginației" (entități, procese, calități, modalități și relații) cărora le corespund cinci părți de vorbire : substantive, verbe, adjective, adverbe și prepoziții (conjuncții). Sechehaye fixează, de asemenea, reguli de trecere dintr-o clasă în alta : orice idee, indiferent de natura sa logică, poate fi prezentată (și exprimată) ca entitate ; un proces se poate exprima adjectival, tot așa cum o calitate poate fi prezentată ca proces. [63]

11. Un punct de vedere funcțional întîlnim la *Charles Bally* : „Categoriile lexicale (= părțile de vorbire) se caracterizează prin valoarea lor, și această valoare e inseparabilă de funcția lor. Un adjectiv e predestinat să servească drept epitet al substantivului și substantivul nu poate fi caracterizat decît de un adjectiv, adverbul e predestinat să determine un adjectiv sau un verb". [64]

12.1. Una din cele mai simple, mai originale și mai importante contribuții în teoria părților de vorbire aduce *Otto Jespersen* în *Filozofia gramaticii*. [65] Dacă majoritatea lingviștilor s-au oprit la a critica, uneori foarte aspru [66], clasificarea și definițiile tradiționale ale părților de vorbire, fără să opună schemei clasice una mai bună, Otto Jespersen atacă mai puțin și *construiește* mai mult. De altfel, declară deschis că nu poate împărtăși „disprețul pe care-l manifestă față de teoria antică a părților de vorbire, de pildă, eminentul istoric al limbii franceze, Ferdinand Brunot (în *La Pensée et la langue*, Paris, 1922) și cu atît mai puțin ironia acestuia". [67] De asemenea, autorul *Filozofiei gramaticii* declară că nu poate merge „atît de departe ca E. Sapir, care afirma că orice schemă logică a părților de vorbire nu prezintă nici cel mai mic interes pentru lingvist, pentru că fiecare idiom dispune de o schemă proprie". [68]

Lingvistul danez critică și el definițiile antice ale claselor gramaticale, care „sînt departe de a atinge gradul de exactitate întîlnit în geometria euclidiană" (p. 55) și își dă seama că a fost și mai puțin posibil de obținut un criteriu general în distingerea claselor. Asta cu atît mai mult cu cît trebuia să se aibă în vedere forma, sensul și funcția (în propoziție) cuvintelor sau toate deodată. În antichitate cel mai

---

[63] Albert Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1956, p. 91—118.

[64] Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950, p. 114.

[65] Titlul original *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1924 ; var. sp. *La filosofia de la gramática*, Barcelona, 1975. Paginile din text trimit la această ediție.

[66] Este cazul, între atîția alții, a romanistului austriac W. Kalepky căruia i „se pare surprinzător cum veacuri de-a rîndul atîtea generații de filologi au putut adopta cu răbdare și transmite fără critică generațiilor următoare o asemenea clasificare stupidă" (*Neuanflau der Grammatik*, Leipzig, 1928, p. 66—67), apud J. U. Kobiv, *art. cit.*, p. 36.

[67] *La filosofia de la gramática*, p. 34.

[68] *Ibidem*, p. 93—94.

Scanned with OKEN Scanner

ingenios sistem i se pare a fi cel al lui Varro, adaptat în secolul trecut de L. Schroeder pentru clasificarea limbilor germanice.

12.2. Otto Jespersen pornește de la principiul fundamental că „fenomenele gramaticale pot fi considerate și trebuie considerate din puncte de vedere deosebite, care adeseori sînt complementare" (p. 421). În felul acesta el se desparte radical de toți teoreticienii care criticaseră tocmai lipsa unui criteriu unic în clasificarea tradițională a părților de vorbire. Criteriile de analiză în gramatică sînt trei: forma, funcția, conceptul.

Schema în vorbire-receptare este următoarea:

	C	B	A	B	C
Vorbitor:	Concept	→ Funcție	→ Formă		
Receptor:			Formă	→ Funcție	→ Concept.[69]

În concepția autorului, „trebuie să se insiste asupra faptului că forma, care reprezintă un criteriu evident, ne poate conduce în recunoașterea diferitelor clase de cuvinte dintr-o limbă, care n-ar fi clase distincte în alte limbi, iar sensul, deși este foarte important, este mai greu de analizat; și apoi, o clasificare nu se poate baza pe definiții scurte și ușor de aplicat" (p. 58). Relațiile dintre categoriile sintactice și cele conceptuale sînt asemănătoare cu cele dintre categoriile formale și cele sintactice (p. 58).

12.3. Avînd în vedere poziția cuvîntului în structuri (uniuni și nexuri) și relațiile care se stabilesc între cuvinte, Otto Jespersen elaborează cunoscuta sa teorie a *rangurilor*, în care părțile de vorbire au următoarea organizare:

I. *Părți de vorbire de rangul întîi sau primare*: substantivul.

II. *Părți de vorbire de rangul al doilea sau secundare*: verbul și adjectivul.

III. *Părți de vorbire de rangul al treilea sau terțiare*: adverbul.

Astfel, în structura („uniunea") *timp exagerat de călduros* depistăm un cuvînt principal, *timp*, care este calificat, „modificat" de un adjectiv *(călduros)*, cuvînt de rangul al doilea sau secundar, iar *exagerat* determină cuvîntul de rangul al doilea și de aceea ocupă rangul al treilea, este un cuvînt terțiar. În nexul *Copilul aleargă mult*, *copilul* are rangul întîi, *aleargă* modifică termenul prim, deci ocupă rangul al doilea, iar *mult*, termen terțiar, determină, de data aceasta, un verb. Cu alte cuvinte, termenul terțiar poate modifica amîndouă clasele de rangul secund (adjectivul și verbul). În segmentul *Copilul aleargă prea mult*, *prea* modifică

[69] *Ibidem*, p. 53.

Scanned with OKEN Scanner

termenul terțiar *mult*; trebuie interpretat prin urmare ca un cuvînt de rangul al patrulea, ceea ce Jespersen admite. Noțiunea de rang se poate defini, cum se vede, prin proprietățile combinatorii ale cuvintelor.

12.4. Jespersen reprezintă în evoluția teoriei gramaticale un moment de trecere, de legătură între concepția clasică și cea structuralistă și transformațională. Teoria rangurilor se sprijină, cum se poate observa, pe poziția tradițională, dar are un grad mare de generalitate, putîndu-se aplica și la limbile unde nu există deosebire formală între adjectiv și verb (engleza, chineza, o serie de limbi indigene) și, pe deasupra, se poate formaliza. Chomsky, Lakoff, Fillmore și alți transformaționaliști adoptă poziția identității între verb și adjectiv în structura profundă. [70]

Un enunț de tipul *Copilul prea neastîmpărat aleargă mult de tot* se poate reprezenta grafic în felul următor:

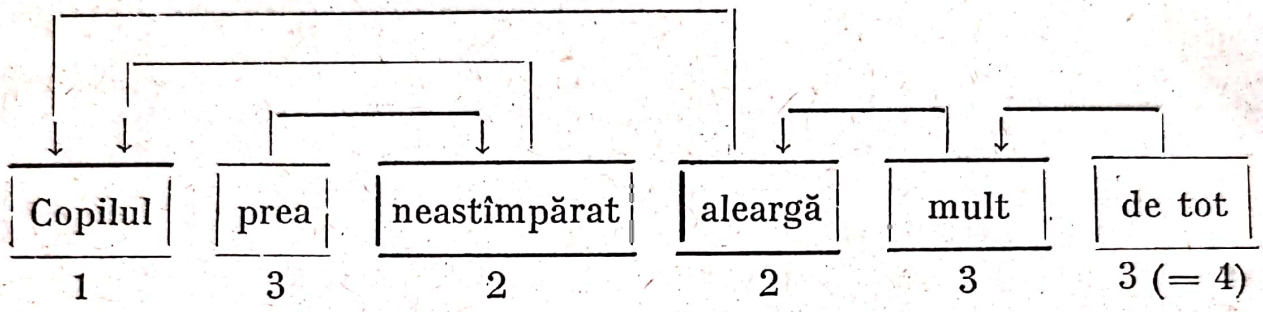

12.5. Jespersen utilizează și alți termeni, în afară de *primar*, *secundar*, *terțiar*, și anume, *adjunct* și *adnex*, care se referă la cuvintele secundare dintr-o uniune și un nex. Pentru cuvintele terțiare folosește termenul de *subjunct*, iar pentru cele de rangul al patrulea, *subsubjunct*. [71]

12.6. Apelînd și la celelalte criterii, lingvistul danez prezintă următoarea schemă a părților de vorbire, care, după propria apreciere, „a reușit să păstreze multe aspecte ale schemei tradiționale“:

1. Substantivele (incluzînd și numele proprii).
2. Adjectivele.

Aceste prime două părți se pot grupa sub denumirea de *nume*.

3. Pronumele (incluzînd adverbele numerale și pronominale).
4. Verbele (cu rezerve asupra includerii („verboidelor“).
5. Particulele (adică ceea ce tradițional se numesc adverbe, prepoziții, conjuncții — coordonatoare și subordonatoare — și interjecțiile). Putem defini această ultimă clasă negativ, ca cea care grupează toate cuvintele ce nu intră în celelalte patru (p. 93).

---

[70] Cf. John Lyons, *Introducción en la lingüística teórica*, p. 342.
[71] Vezi *La filosofía de la gramática*, p. 102.

Scanned with OKEN Scanner

13. Teoria rangurilor sau gradelor a lui Jespersen va fi reluată și amplificată mai subtil de Louis Hjelmslev. De altfel, Jespersen însuși, în urma criticilor primite, revine cu precizări și nuanțări asupra propriei sale teorii. [72] Cuvintele care se organizează în părți de vorbire nu trebuie privite ca lexeme izolate, cu valoarea pe care le-o conferă dicționarele, pentru că „dicționarul nu ne va permite niciodată să știm dacă un cuvînt sau grupul unui cuvînt este de rang 1, 2 sau 3 într-un enunț dat. Numai analiza sintactică a enunțului în întregime ne permite s-o știm". [73] De aici constatarea că în enunț substantivele pot funcționa și funcționează ca elemente de rangul al doilea, în timp ce adjectivele și adverbele pot ocupa rangul prim. În termeni saussurieni, părțile de vorbire aparțin limbii, rangurilor, vorbirii.

14.1. O poziție aparte ocupă teoria lui *Viggo Brøndal*, care „a ajuns să încheie o foarte interesantă știință a părților de vorbire pe o bază logică și tradiționalistă, prin utilizarea directă a categoriilor fundamentale aristotelice. În această direcție nouă nu se făcuse o cercetare mai bună, mai clară și mai consecventă. Ceea ce se gîndise obscur în timpurile vechi, Brøndal a reușit să aducă la o totală și absolută claritate. Dar exact în același mod se pot descoperi imperfecțiunile metodei. Conceptele prezentate sînt prin excelență speculative, nu sînt construite prin studiul empiric al materiei lingvistice și nu ascund categoriile lingvistice. Un singur exemplu : categoria prepoziției este definită ca o serie de relatori, adică cuvîntul a cărui unică funcție este de a exprima o relație, care nici nu desemnează un obiect, nici nu conține vreun element descriptiv. Ca această definiție să poată fi aplicată limbii trebuie separate în limbă o mare cantitate de prepoziții reale. . . . Faptele lingvistice nu se rezolvă pe această cale. Definițiile gramaticii logice nu sînt lingvistice, pentru că definițiile pe care le impune limbajul nu sînt logice. Această ultimă și cea mai clară tentativă a unei gramatici logice este un exemplu instructiv. Cu lucrarea sa riguros gîndită, Brøndal a făcut un serviciu deloc mic, deși poate de o manieră diferită, pentru ceea ce el a gîndit, cu alte cuvinte, a demonstrat mai limpede ca oricînd că acest drum este impracticabil". [74] În același sens cu autorul *Prolegomenelor*, nici Eugenio Coseriu nu este de acord cu Brøndal „pentru care *logicul* ar da *norma*, iar *valoarea logică* a unui cuvînt ar fi constantă." [75]

---

[72] Vezi Otto Jespersen, *Analytic Syntax* (1937), var. fr. *La syntaxe analytique*, Paris, 1971, p. 189 sqq.

[73] *Ibidem*, p. 190.

[74] Louis Hjelmslev, *El sistema gramatical*, în *Sistema lingüistico y cambio lingüistico*, Editorial Gredos, Madrid, 1976, p. 78—79.

[75] Eugenio Coseriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramática*, în *Teoria del lenguaje y lingüistica general*, Editorial Gredos, tercera edición revisada y corregida, Madrid, 1973, p. 243.

Scanned with OKEN Scanner

14.2. Viggo Brøndal își prezintă concepția asupra părților de vorbire în lucrarea *Les parties du discours. Partes orationis. Études sur les catégories linguistiques*, Copenhaga, 1948 (ed. I în daneză, 1928), mai ales, cap. II—IV (p. 85—173). Brøndal distinge patru concepte fundamentale valabile atît pentru nivelul gîndirii, cît și pentru cel al limbii : *substanța*, *calitatea*, *cantitatea* și *relația*. Pentru a putea servi ca bază într-o teorie a limbajului, cele patru categorii trebuie să satisfacă două condiții : 1. să fie eliberate de aspectul metafizic și absolut pe care le-a dat-o tradiția filozofică, pentru că limba nu este mai mult decît un sistem de semne și nu copia ori imaginea lucrurilor înseși ; 2. ca elemente ale unui sistem se definesc în corelație reciprocă. Corelația se stabilește în două planuri : *relativ* și *descriptiv*. În planul relativ corelația se stabilește între substanță, definită ca obiect de relație *(relatum)*, și conceptul relaționant *(relator)*. În planul descriptiv, se stabilește distincția între elementul descriptiv, *calitate* sau *descriptor* și capacitatea formei, *cantitate* sau *descriptum*, care este un cadru apt de a primi un conținut descriptiv. Fiecare clasă sau parte de vorbire are deci două dimensiuni : un element relativ *(r* sau *R)* și un element descriptiv *(D* sau *d)*. Un nume este definit ca desemnînd un relatum + descriptor (Rd), un verb ca relator + descriptor (rd), un pronume = relatum + descriptum (RD), o conjuncție = relator + descriptum (rD). [76]

Cele patru categorii, izolate sau combinate după principiile *continuității* și *simetriei*, constituie baza întregului sistem al părților de vorbire. Se fixează 4 grade logice diferite după cum se folosesc 1, 2, 3 sau 4 concepte fundamentale :

I. În primul grad se află 4 clase formînd 2 grupe de cîte 2 : un grup relativ (r și R) și un grup descriptiv (D și d). Se pot numi clase *abstracte*.

II. Al doilea grad cuprinde 6 clase numite *concrete*. Ele se împart în două clase : a) *omogene* (cuprinzînd categorii de un singur tip, relativ sau descriptiv). Definițiile lor sînt : rR și Dr; b) [*eterogene* (cuprinzînd 4 clase, întotdeauna definite printr-o categorie relativă și una descriptivă): Rd, rd, RD, rD.

III. Al treilea grad are, ca și primul, 4 clase divizate în 2 grupe de cîte 2 clase. Primele două (definite Drd și DRd) au un membru central relativ și membri laterali descriptivi, în opoziție cu celelalte două care au o situație inversă (rDR și rdR). Ele sînt numite clase *complexe*.

IV. Al patrulea grad are o singură clasă (rRDd). Ea conține în același timp toate categoriile, atît relativele, cît și descriptivele ; se va numi deci clasă *indiferentă*. [77]

---

[76] r = relator (cf. relația) ; R=relatum (cf. substanța) ; D = descriptum (cf. cantitatea) ; d = descriptor (cf. calitatea).

[77] *Les parties du discours*, p. 88.

Scanned with OKEN Scanner

Cele 15 clase reprezintă numărul maxim de părți de vorbire, pe care poate să le aibă o limbă din punct de vedere teoretic, după doctrina combinatorie a lui Leibniz *(De arte combinatoria*, 1666), de care se folosește autorul. În puritatea lor absolută, cele patru categorii fundamentale sînt reprezentate în limbă în felul următor: substanța prin *nume proprii*, cantitatea prin numerale, calitatea prin adverbe, iar relația prin prepoziții. Celelalte părți de vorbire se definesc, cum s-a văzut mai înainte, prin combinarea celor patru concepte.

14.3. Ceea ce e important în teoria lui Brøndal este ideea că părțile de vorbire ale unei limbi reprezintă un sistem în care fiecare clasă își obține dreptul la existență numai în relație cu celelalte. Firește, concepției lui Brøndal i se pot aduce obiecții. În primul rînd, arbitrarietatea celor patru categorii filozofice și insuficiența definițiilor. Dar Brøndal, în plin structuralism și într-o perioadă de gramatică formalizată (Hjelmslev), el însuși concepînd limba ca sistem, are forța teoretică de-a rezolva o parte esențială a teoriei limbilor — doctrina clasificării cuvintelor [78] — sprijinindu-se pe filozofia și gramatica antică. Trebuie văzut în teoria sa și o reacție la gramatica „asemantică", preconizată în primul rînd de conaționalul său, Louis Hjelmslev — fondatorul glossematicii. De altfel, Brøndal răspunde structuralist la întrebarea dacă părțile de vorbire formează sisteme: „O limbă este totdeauna divizată în clase și aceste clase formează sisteme... Formează ele un singur sistem, dat odată pentru totdeauna, sau mai multe?" [79]. Brøndal ia atitudine față de teoria universalității părților de vorbire, așa cum fusese ea formulată în antichitate. În același timp, de pe pozițiile gramaticii logice, el vede în părțile de vorbire o expresie a categoriilor care există în lumea reală.[80]

15.1. O poziție centrală în structuralismul american (cunoscut și sub numele de descriptivismul american) ocupă *Leonard Bloomfield*. Chiar dacă opera sa fundamentală, *Language* (1933), nu este o gramatică, ci o lucrare de teorie a limbii, ea conține idei generale de funcționare și clasificare a formelor gramaticale. „Principala importanță a teoriei lui Bloomfield nu constă atît în a propune principii metodologice abstracte, cît în a prezenta o descriere riguroasă și coerent formalistă, iar nu psihologică, a faptelor gramaticale". [81] Lingvistul american introduce în gramatica modernă noțiunea (și termenul corespunzător) de *constituent imediat*, pe care urmașii săi, în special Rulon S. Wells și K. L. Pike, o vor dezvolta

---

[78] *Ibidem*, p. 44.

[79] *Ibidem*, p. 173.

[80] Cf. Luis Juan Piccardo, *El concepto de „Partes de la Oración"*, *Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias*, Montevideo, t. IX, 1952, p. 190 — 191.

[81] Giulio C. Lepschy, *La linguistica strutturale*, Torino, 1966, var. sp. *La lingüística estructural*, Ed. Anagrama, Barcelona, 1971, p. 114.

Scanned with OKEN Scanner

și ridica la rang de principiu în analiză, punînd bazele gramaticii constituenților imediați. [82]

15.2. Operînd cu metoda postulatelor și a definițiilor din matematică, Bloomfield stabilește că „formele unei limbi sînt limitate ca număr". (Postulatul 3)[83]. O formă este un lanț sonor purtător de sens care apare în actul vorbirii. „O formă minimă este un morfem". Formele în actul vorbirii sînt libere (*om*) sau legate (*-înd* din *purtînd*). „O formă liberă minimă este un cuvînt, o formă legată, parte a unui cuvînt, este un formant". [84] Formele libere *(form — classes)* reprezintă pentru Bloomfield părțile de vorbire din terminologia generală. [85] Unitățile limbii sînt : morfemul, cuvîntul și fraza. Morfemul, ca formă minimă cu sens, reprezintă constituentul ultim în analiză. Sensul unui morfem este un *semem*.

15.3. În cadrul construcțiilor, Bloomfield acordă un rol important poziției unităților lingvistice. Poziția este definită ca „fiecare dintre unitățile ordonate într-o construcție. Fiecare poziție într-o construcție poate fi „umplută" numai de forme determinate". [86] În *Oamenii suferă*, poziția subiectului poate fi „umplută" numai de substantiv (ori echivalentele sale) etc. Părțile de vorbire sînt definite prin capacitatea lor de a ocupa același loc (= poziție) în lanțul vorbirii. „Pozițiile în care apare o formă reprezintă *funcțiile* sale. . . Toate formele cu aceleași funcții formează o *clasă formală*" [87]. . . O clasă de cuvinte este o clasă verbală. Clasele verbale mai mari ale unei limbi sînt *părțile de vorbire* ale acestei limbi." [88] Bloomfield vorbește, chiar dacă vag și fără exemplificări, de *sens funcțional* : „semnificația construcțională a unei secvențe se poate divide în părți, una pentru fiecare poziție ; aceste părți sînt semnificații funcționale. Ar fi mai concret, dar poate mai puțin util, dacă vom spune : semnificația care este comună, în aceeași poziție, tuturor formelor ce pot ocupa o poziție dată, este o semnificație funcțională." [89] Bloomfield vorbește de *semnificația funcțională* de obiect, agent, scop etc. „Semnificațiile funcționale în care apar formele unei clasei formale formează *semnificația claselor*. . . Semnificațiile funcționale și semnificațiile claselor unei limbi reprezintă **categoriile limbii**." [90]

---

[82] Cf. John Lyons, *Introducțión...*, p. 218. Vezi și Maria Manoliu Manea, *Structuralismul lingvistic*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 50.

[83] Hans Arens, *La lingüistica*, p. 738.

[84] *Ibidem.*

[85] Cf. Ana Maria Barrenechea, *Las clases de palabras...*, p. 9; Maria Manoliu Manea, *Structuralismul...*, p. 48.

[86] Hans Arens *La lingüistica*, p. 741

[87] *Ibidem*, p. 742.

[88] *Ibidem*, p. 743.

[89] *Ibidem*, p. 742.

[90] *Ibidem*, p. 743.

Scanned with OKEN Scanner

Fiecare formă lexicală este folosită pentru diferite funcții convenționale. Aceste funcții îi fixează apartenența la o clasă de cuvinte, adică la o parte sau alta de vorbire. Clasele, adică părțile de vorbire, nu se stabilesc pornindu-se de la conținutul semantic. În toate limbile se exprimă ideile de substanță, relație, calitate etc. fără a exista numaidecît categorii gramaticale destinate să le exprime. Fiecare limbă are sistemul său propriu de părți de vorbire, care nu se exclud între ele într-un mod absolut. Clasele gramaticale păstrează strînse legături cu clasele de cuvinte. Criteriile lor de clasificare ar fi, după Bloomfield, *construcțiile* în care intră funcțiile pe care le îndeplinesc. Pentru engleză, Bloomfield distinge : substantive, verbe, adjective, adverbe, prepoziții, conjuncții coordonatoare, conjuncții subordonatoare și interjecții, pe care le numește *categorii ale limbii*, în comparație cu clase formale mai mici, ce divid pe cele mai mari : număr, caz, timp etc. [91]

15.4. La Bloomfield nu întîlnim o concepție închegată asupra părților de vorbire, dar ceea ce e demn de reținut e că analiza, care este descriptivă și sincronică, se face pornindu-se de la formă, fără a se renunța la criteriul semantic. „Bloomfield a pus bazele unor metode formale de identificare și clasare a unităților lingvistice. . . Alături de criteriul semantic, folosit în gramatica tradițională, el recurge la criteriul distribuțional.“ [92] Remarcăm, de asemenea, originalitatea terminologiei folosite de lingvistul american : *constituenți imediați*, *semen* (sensul unui morfem), *taxem* (trăsătura caracteristică de ordin gramatical vizînd poziția sau dispunerea formelor), forme *tactice* (formele taxemelor ; o formă tactică care are sens este o formă gramaticală), *tagmeme* (unitățile minimale ale formei gramaticale, analoge morfemelor), *episeme* (sensurile tagmemelor) etc. Din acest punct de vedere reprezentantul direcției mecaniciste a servit ca model lingviștilor din deceniile următoare, care vor face eforturi de a opera cu o terminologie cît mai originală.

16.1. După gramatica logică a antichității, care a dominat atîtea secole, după gramatica istorică a secolului al XIX-lea, secolul al XX-lea impune modelul gramaticii structuraliste. Punctul de plecare al acesteia din urmă îl constituie apariția celebrului *Cours de linguistique générale* (1916) al lui *Ferdinand de Saussure*. Cursul lui Saussure face relativ puține trimiteri la gramatica propriu-zisă, dar modul de a concepe și interpreta limba și faptele de limbă, conceptele cu care operează, procedeele de analiză, generale în lingvistică, vor orienta toate disciplinele lingvistice, deci și gramatica. Ideile fundamentale ale lingvisticii saussuriene (limba ca sistem de semne, caracterul arbitrar al semnului lingvis-

---

[91] Ofelia Kovacci, *Tendencias...*, p. 83 ; J. Roca-Pons, *Introducción...*, p. 110—111.
[92] Alexandru Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, p. 218.

Scanned with OKEN Scanner

tic, relația langue — parole, conceptul de valoare, sincronie—diacronie, lingvistica internă—lingvistica externă, relațiile între semne — paradigmatice și sintagmatice—, sistemul opozițiilor, existența unor universalii gramaticale etc.) vor găsi teren fertil în gramatică, mai ales în cea generală și teoretică, și mai puțin în gramatica aplicativă. [93] Unele orientări și tendințe în gramatica primei jumătăți a secolului nostru s-au menținut în linia saussurianismului, altele au pierdut aproape total contactul cu acesta. De altfel, ideile lui Saussure au găsit aplicare destul de tîrziu în gramatică. Ele s-au impus, cum se știe, mai întîi în fonologie.

Cu toată mlțimea studiilor teoretice publicate după aceea, despre o gramatică structurală sau funcțională se poate vorbi abia după 1950. O altă constatare pe care istoria structuralismului o impune este că acest tip de gramatică cunoaște — faptul poate surprinde, cel puțin la prima vedere — destul de puține realizări aplicative.[94] Explicațiile sînt numeroase. Înregistrăm aici, fie și în treacăt, o opinie care vine din interiorul curentului și din partea unuia din cei mai autorizați reprezentanți ai săi: „Denumirea de lingvistică structurală semnalează *mai mult un program*, decît o realizare (subl. n.). Născută ieri, lingvistica structurală este încă departe de a se fi dezvoltat în mod complet și de a se fi organizat în mod definitiv... Este lingvistică structurală toată lingvistica care vede în limbă o structură și care face din structură norma tuturor clasificărilor sale". [95] Și mai departe, fondatorul glossematicii indirect numește structuralismul ca un *punct de vedere* și o *metodă*: „am schițat limitele unei *metode structurale* (subl. n.), insistînd asupra diferențelor care o separă de lingvistica clasică." [96]

16.2. Încă din primul capitol al *Cursului*, Ferdinand de Saussure face o critică aspră gramaticii clasice: „Acest studiu, inaugurat de greci, continuat mai ales de francezi, are la bază logica și este lipsit de orice orientare științifică și autonomă în ceea ce privește limba; singurul lucru

---

[93] Amintim că unele idei și concepte numite saussuriene intraseră în circuitul lingvisticii, înainte de apariția celebrului *Curs*. Cf. Eugenio Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, I, *Von der Antike bis Leibniz*, Tübingen, 1969, 1975, II; *Von Leibniz bis Rousseau*, Tübingen, 1972, și *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Madrid, 1977.

[94] Menționăm între aceste lucrări: Emilio Alarcos Llorach, *Gramática estructural. Según la Escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española*, Madrid, 1951; segunda edición, 1977; Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Copenhague, 1951, ed. fr. Paris, 1965; Jean Dubois, *Grammaire structurale du français* (I *Nom et pronom*, Paris, 1964; II *Le verbe*, Paris, 1967; III *La phrase et les transformations*, Paris, 1969); L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959; Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române* (Substantiv, adjectiv, verb), Editura Academiei R.S.România, București, 1968.

[95] Louis Hjelmslev, *La noción de rección Ensayos lingüísticos*, Ed. Gredos, Madrid, 1972, p. 182.

[96] *Ibidem*, p. 183.

Scanned with OKEN Scanner

pe care gramatica și-l propune este de a fixa reguli pentru a distinge formele corecte de formele incorecte; este o disciplină normativă foarte departe de adevărata observație, iar punctul său de vedere este prin forța lucrurilor îngust." [97]

Ferdinand de Saussure a introdus în lingvistica modernă principiul imanenței, prin formularea, devenită astăzi aproape loc comun, după care limba trebuie studiată în sine și pentru sine. [98] Conceperea limbii ca fenomen autonom, ca sistem, a dus la crearea unei *gramatici imanente*, opusă gramaticii logicizante. [99]

16.3. Lingvistul genevez a impus termenul de *sincronie*, [100] menționînd că „studiul sincronic nu are ca obiect tot ce este simultan, ci numai înlănțuirea faptelor care corespund fiecărei limbi. În ultimă instanță termenul *sincronic* nu este suficient de precis; ar trebui înlocuit cu cel de *idiosincronic*, care este, desigur, un pic cam vag... Obiectul lingvisticii sincronice generale este de a stabili principiile fundamentale ale sistemului idiosincronic, factorii constitutivi ai fiecărui stadiu de limbă ... *Aparține în mod sigur sincroniei tot ce în mod obișnuit se numește gramatica generală* "[101].

Gramatica este prin natura ei o disciplină sincronică: „Gramatica studiază limba ca sistem al mijloacelor de exprimare; cine spune gramatical, spune sincronic" (p. 223). Prezentînd conceptele de *identitate realitate, valoare,* Saussure precizează: „Întotdeauna *cînd se realizează aceleași condiții se obțin aceleași entități*, dar aceste entități nu sînt abstracte... nu se concep în afara unei realități materiale". (p. 187) „Ce este o *realitate sincronică?* Ce elemente concrete sau abstracte ale limbii pot fi numite astfel? Fie, de exemplu, distingerea părților de vorbire: pe ce se bazează clasificarea cuvintelor în substantive, adjective etc.? Se face în numele unui principiu pur logic, extralingvistic, aplicat din afară gramaticii, precum gradele de longitudine și latitudine globului terestru? Sau corespunde la ceva ce are poziția sa în sistemul limbii și este condiționat de ea? Într-un cuvînt, este o realitate sincronică? Această a doua poziție pare posibilă, dar s-ar putea apăra prima. În poziția fran-

---

[97] *Cours de linguistique générale*, var. sp. *Curso de lingüistica general*, publicado por Charles Bally y Albert Sechehaye con la colaboración de Albert Riedlinger. Traducción, prólogo y notas de Amado Alonso, Editorial Losada, S. A., Buenos Aires, Decimoséptima edición, 1978, p. 39.

[98] Iorgu Iordan o traduce, mai aproape de textul original în felul următor: (lingvistica are ca unic și veritabil obiect de studiu) „limba văzută în ea însăși și pentru ea însăși" (cf. *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode.* Editura Academiei R.S. România, București, 1962. p. 293).

[99] Cf. Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Libraire Larousse, 1965.

[100] Cf. Louis Hjelmslev, *Principios...*, p. 109.

[101] *Curso...*, p. 175.

ceză *ces gants sont bon marché* (aceste mănuși sînt ieftine), *bon marché* este un adjectiv? Logic are acest sens, dar gramatical este mai îndoielnic, pentru că *bon marché* nu se comportă ca un adjectiv (este invariabil, niciodată nu se așază înaintea substantivului etc.); pe de altă parte, este compus din două cuvinte; în mod normal distingerea părților de vorbire trebuie să ajute la clasificarea cuvintelor limbii; cum s-ar putea atribui uneia din aceste *părți* un grup de cuvinte? Dar invers, nu înțelegem bine această expresie dacă spunem că *bon* ('bun') este un adjectiv și *marché* ('piață, preț') un substantiv. De aceea aici avem o clasificare defectuoasă sau incompletă; împărțirea cuvintelor în substantive, verbe adjective etc. nu este o realitate lingvistică de netăgăduit" (p. 188).

16.4. Alte concepte centrale ale lingvisticii saussuriene, precum: valoare, langue — parole, relații sintagmatice — relații asociative, opozițiile servesc la conturarea unei teorii moderne a părților de vorbire.

Relațiile sintagmatice sau *in praesentia* înseamnă posibilitatea semnului lingvistic de a se combina cu alte semne, în virtutea caracterului linear al limbii, care exclude posibilitatea pronunțării simultane a două elemente. În dihotomia limbă — vorbire (langue — parole), relațiile sintagmatice se realizează în vorbire: „ceea ce este specific vorbirii este libertatea de combinații" (p. 209). De aceea, propoziția aparține vorbirii și nu limbii " (p. 209). În același timp, cînd un cuvînt „precum fr. *indécorable*, ori sp. *ingraduable*, apare în vorbire, el presupune *un tip determinat* și acest tip numai, la rîndul său, face posibilă amintirea unui *număr suficient de cuvinte similare care aparțin limbii* (*impersonable, intolerable, infatigable* etc.)" (p. 210). Unitățile cu posibilități sintagmatice identice creează la vorbitori sentimentul lingvistic că acestea aparțin uneia și aceleiași clase (substantive, adjective, verbe, adverbe etc.)

Pentru depistarea unităților și seriilor abstracte în gramatică, Ferdinand de Saussure acordă un rol important relațiilor asociative sau *in absentia*, care „fixează în spiritul nostru familiile de cuvinte, paradigmele, flexiunea, elementele formative: radicali, sufixe, desinențe etc. " (p 227).

Referindu-se la funcționarea relațiilor asociative în gramatică, învățatul genovez notează: „Fie cele trei genitive latinești *domin-i*, *reg-is*, *ros-arum*; sunetele celor trei desinențe nu oferă vreo analogie care să dea loc asocierii; și sînt, fără îndoială, unite prin sentimentul unei valori comune, care impune o întrebuințare identică; aceasta este suficient pentru a crea asocierea în absența oricărui suport material și așa se ajunge la noțiunea de genitiv, care dobîndește locul său în limbă. Printr-un procedeu foarte asemănător desinențele flexionare *-us*, *-ī*, *-ō* etc. (în *dominus*, *domini*, *dominō* etc.) se unesc în conștiință și trezesc noțiunile mai generale

Scanned with OKEN Scanner

de cazuri și de desinență cazuală. *Asocieri de același ordin, ba încă mai ample, unesc toate substantivele, adjectivele etc. și fixează noțiunea de părți de vorbire*" (p. 228). Relațiile asociative, cunoscute sub numele de relații paradigmatice la lingviștii post-saussurieni, trebuie depistate la nivelul limbii : „Toate aceste lucruri există în limbă, dar cu titlul de *entități abstracte* ; studiul lor este dificil, pentru că nu se poate ști cu exactitate dacă conștiința subiectelor vorbitoare merge întotdeauna așa de departe ca analizele gramaticilor. Lucrul principal este că întotdeauna *entitățile abstracte se sprijină în ultimă analiză pe entități concrete.* Nici o abstracție gramaticală nu este posibilă fără o serie de elemente materiale care-i servesc ca substrat" (p. 228).

16.5. Criticînd împărțirea gramaticii în morfologie (studiul diverselor categorii de cuvinte — verbe, nume, adjective, pronume — și al diverselor forme de flexiune — conjugare, declinare) și în sintaxă (care are ca obiect funcțiile proprii ale unităților), Saussure numește această distincție ca iluzorie : „O declinare nu este nici o listă de forme, nici o serie de abstracțiuni logice, ci o combinare a amînduror lucrurilor : *formele și funcțiile sînt solidare* (subl. n.) și este dificilă, pentru a nu spune imposibilă, separarea lor. Din punct de vedere lingvistic, morfologia nu are obiect real și autonom, nu poate constitui o disciplină distinctă de sintaxă" (p. 224). De asemenea, „din punctul de vedere al funcției, faptul lexicologic se poate confunda cu faptul sintactic " (p. 225). Concluzia lui Saussure, după care „diviziunea tradițională a gramaticii poate avea utilitatea sa practică, dar ea nu corespunde distincției naturale" (p. 225), va fi preluată mai tîrziu de toți structuraliștii. Celebrul lingvist propune alte distincții : „Intrepătrunderea morfologiei, sintaxei și a lexicului se explică prin natura, în fond identică, a tuturor faptelor sincronice. . . Numai distincția stabilită mai înainte între relații sintagmatice și relații asociative sugerează un mod de clasificare care se impune prin el însuși, singurul care se poate așeza ca bază a sistemului gramatical. Tot ce compune un stadiu de limbă poate fi redus la o teorie a sintagmelor și la o teorie a asocierilor" (p. 226).

17.1. Cel dintîi învățat care și-a însușit și a aplicat în mod creator în gramatică ideile lui Saussure a fost *Louis Hjelmslev.* Prima sa operă reprezentativă, *Prtncipes de grammaire générale* (Copenhaga, 1928) este o sinteză critică a rezultatelor obținute în această disciplină din antichitate pînă la data respectivă. Lucrarea, de mare forță și orizont teoretic, este una din cele mai temeinice din întreaga istorie a gramaticii. Între *Principes, La catégorie des cas. Étude de grammaire générale* (2 vol., Aarhus, 1935 — 1937) și între lucrările lui Hjelmslev din perioada elaborării glossematicii (1936 — 1942), în primul rînd *Omkring sprogteori-*

Scanned with OKEN Scanner

ens grundlaeggelse (1943)[102], nu trebuie văzută, o „ruptură profundă", cum cred unii învățați. [103] Mai ales că Hjelmslev însuși nu numai că nu și-a renegat niciodată primele sale opere, dar le citează sistematic în studiile din ultimele decenii de viață.[104]. Mai mult, în aceste opere de tinerețe (*Principes de grammaire générale* a fost publicată cînd autorul ei avea 29 de ani, ceea ce înseamnă că a fost concepută mai înainte) se întîlnesc, în germene, idei și aspecte reluate și dezvoltate mai tîrziu.

Prin forța lucrurilor, nu putem prezenta, aici, în toate detaliile ei, concepția, de multe ori pur speculativă, a lui Hjelmslev despre părțile de vorbire, așa cum se conturează ea nu numai în *Principii*[105] dar și în studiile din perioada a doua de creație. [106]

17.2. Părțile de vorbire sînt în concepția lui Hjelmslev categorii funcționale, idee centrală asupra căreia revine de nenumărate ori. Categoriile funcționale sînt „semanteme care au aceeași funcție. Nu toate semantemele au aceeași funcție, dar există categorii de semanteme a căror funcție este identică. Acestea sînt categoriile funcționale. Categoriile funcționale „sînt identice cu ceea ce se cheamă părțile de vorbire" (p. 205). Prin funcție Hjelmslev înțelege facultatea semantemelor de-a se combina cu anumite morfeme sau cu alte semanteme (dar exclusiv prin intermediul anumitor morfeme).

Categoriile funcționale sînt, înainte de orice, categorii formale. De aici o altă definire a lor : „Categoria funcțională este o categorie reprezentată de cuvinte care conțin același morfem . . sau, același lucru, ca o categorie constituită din semanteme care se pot combina cu același morfem" (p. 217). Oricum, „categoriile funcționale constituie, față de

---

[102] Cunoscută mai ales sub titlul de *Prolegomena to a Theory of Language* din versiunea engleză (1953 ; ed. a II-a 1963) a lui Francis J. Whitfield. De observat că versiunile ulterioare din celelalte limbi preiau traducerea engleză a titlului (cf. fr. *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, 1968 și 1971, sp. *Prolegómenos a una teoría del lenguaje*, trad. de José Luis Diaz de Liaño, Ed. Gredos, Madrid, 1974, rom. *Preliminarii la o teorie a limbii*, București, 1967). adică *Prolegomene (Preliminarii)* la o teorie..., cînd de fapt traducerea literală din daneză ar echivala cu... *la teoria*... așa cum de altfel procedează André Martinet și Bertil Malmberg (cf. Georges Mounin, *La linguistique du XXe siècle*, 2e édition, Paris, 1972, p. 133—134).

[103] Vezi, de exemplu, Georges Mounin, *op. cit.*, p. 134.

[104] A se vedea numeroasele studii publicate de autor în diferite reviste și adunate după moartea sa în volume. Le citez după var. sp. : *Ensayos lingüísticos*, Ed. Gredos, Madrid, 1972 ; *Sistema lingüístico y cambio lingüístico*, Gredos, Madrid, 1976 ; *El lenguaje*, Ed. Gredos, Madrid, 1977.

[105] Trimiterile la această operă se fac după var. sp. *Principios de gramática general*, Ed. Gredos, Madrid, 1976.

[106] Vezi *El sistema gramatical*, în *Sistema lingüístico y cambio lingüístico*, Madrid, 1976, p. 72—179 ; *Lingüística estructural*, *Análisis estructural del lenguaje*, *La estructura morfológica*, *La noción de rección*, *Ensayo de una teoría de los morfemas*, în *Ensayos lingüísticos*, Ed. Gredos, Madrid, 1972; *La función lingüística*, *La estructura y el uso de la lengua*, *Tipología de las estructuras lingüísticas*, în *El lenguaje*, Ed. Gredos, Madrid, 1976.

Scanned with OKEN Scanner

categoriile de morfeme și de categoriile de semanteme, partea esențială a teoriei gramaticale. . . Numai ele evidențiază modul de funcționare a sistemului gramatical" (p. 209).

Dată fiind stratificarea sistemului gramatical și relațiile care se stabilesc între categorii, ca și complexitatea fenomenelor, Hjelmslev ajunge la concluzia că „ceea ce constituie la prima vedere o singură categorie se arată adesea, la un examen atent, ca o serie de subdiviziuni care par a continua la infinit" (p. 212). Categoria funcțională pe care o numim verb, de exemplu, reprezintă în realitate un grup de subcategorii, foarte numeroase : verbe tranzitive și intranzitive, verbe iterative, verbe cauzative, verbe de mișcare, verbe de stare etc. De aici insistența lui Hjelmslev asupra examinării detaliilor și descoperirii unor categorii, subdiviziuni și grupuri care nu sînt încă cunoscute.

Clasele funcționale se prezintă, așadar, ca serii de subdiviziuni sau unități mai mici. Ideea care transpare aici este aceea a eterogenității părților de vorbire.

17.3. Văzînd în părțile de vorbire problema centrală a oricărui sistem gramatical, Hjelmslev schițează în capitolul ultim al *Principiilor*, *Baza teoriei categoriilor funcționale* (p. 300 — 343). Părțile de vorbire „pot fi caracterizate ca partea esențială a oricărui sistem gramatical. În ele se proiectează, în ultimă instanță, toate problemele de ordin gramatical. Ele constituie, în același timp, punctul de plecare și obiectivul întregii opere gramaticale" (p. 300).

Criticînd criteriile logic, psihologic și diacronic, pe care se baza teoria antică a părților de vorbire, Hjelmslev propune o teorie nouă, o teorie lingvistică, sincronică și pancronică, care poate pleca de la cuceririle gramaticii tradiționale. Examinînd sistemul tradițional care distinge, cum se știe, zece părți de vorbire (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția), Hjelmslev insistă asupra următorului principiu : „Singură gramatica poate recunoaște categorii formale. Ca o categorie să aibă existență reală din punct de vedere gramatical, este important ca ea să poată fi definită prin criterii de formă și nu prin criterii pur semantice. Trebuie deci examinat ce categorii din sistemul tradițional au o existență din punct de vedere strict gramatical. Este important să se distingă și să se separe categoriile pur psihologice ori semantice, care, prin definiție, sînt străine unui sistem gramatical" (p. 302).

17.4. Trecînd la analiza concretă a părților de vorbire, Louis Hjelmslev scoate din sistem, mai întîi, numeralul și interjecția pe care le socoate grupuri pur semantice : „Din punct de vedere formal sau lingvistic se pare că interjecția face parte din categoria adverbului, iar numeralul se repartizează după limbile respective, între categoria substantivului, a adverbului și a pronumelui" (p. 303). Ca și Vendryes, Meillet, Brunot

Scanned with OKEN Scanner

ș.a., Hjelmslev concepe articolul ca un *morfem*; în orice caz el „nu poate constitui o categorie funcțională, dat fiind faptul că o categorie de acest tip constă întotdeauna în semanteme cu funcție identică“ (p. 304). Deși pronumele ridică probleme particulare, pe care le va relua mai tîrziu într-un studiu special[107], el este conceput ca o categorie formală.

În ceea ce privește propoziția și conjuncția „nimeni nu se îndoiește că aparțin adverbului, deși urmează să fie, în același timp, categorii funcționale : ceea ce le distinge de adverbele propriu-zise nu este, ca și la interjecții, semnificația ; semnificația semantemului *après* este exact aceeași în două expresii *il est venu après* și *il est venu après le diner*. Singurul fapt care le diferențiază este funcția lor în serie“ (p. 304). De aici, posibilitatea încadrării prepoziției și conjuncției în clasa adverbului, așa cum și face Hjelmslev, e drept, cu multe și serioase rezerve, chiar inconsecvent cu sine însuși. Scoțînd din sistem articolul, numeralul și interjecția, Hjelmslev ajunge la următoarea clasificare a părților de vorbire :

1. Substantiv.
2. Adjectiv.
3. Pronume.
4. Verb.
5. Adverb.
    a) Adverb intranzitiv
    b) Adverb tranzitiv
        α Prepoziție
        ß Conjuncție (p. 306).

Față de sistemul clasic, de care ține totuși seama și de la care, de fapt, pornește, Hjelmslev distinge, cum ușor se poate constata, numai cinci părți de vorbire, numite de el *categorii fundamentale*.

După cum declară autorul însuși, „acest sistem demonstrează o concordanță aproape totală cu cel al lui Otto Jespersen“ (p. 307). Într-adevăr, ambii lingviști propun un sistem organizat pe cinci clase centrale de părți de vorbire, deosebirea dintre cele două scheme vizînd categoria ultimă și care, de fapt, se reduce la o problemă de terminologie: Jespersen apelează la denumirea de *particule* (în care include adverbul, prepoziția conjuncția și, ca un adaos, interjecția), în timp ce Hjelmslev păstrează denumirea de adverb, în care include ca subcategorii prepoziția și conjuncția, neconferind interjecției statut de categorie funcțională. În legătură cu această ultimă clasă, atît de eterogenă în ambele clasificări, se poate depista în ea un ecou al criteriului genetic în organizarea gramaticală a cuvintelor (indoeuropeniștii tratează, de regulă, la un loc

[107] *La naturaleza del pronombre*, în *Ensayos...*, p. 253 — 261.

Scanned with OKEN Scanner

adverbul, conectivele propriu-zise și particulele datorită „înrudirii" lor[108], deși Hjelmslev, în linie saussuriană, include, teoretic, principiul diacronic din gramatica descriptivă.

17.5. Gînditor autentic în fața faptelor de limbă, lingvistul danez precizează că schema propusă de el are valoare relativă și caracter ipotetic și provizoriu, datorită „complexității extraordinare a faptelor gramaticale și a numărului enorm de categorii existente" (p. 309), iar pe de altă parte, pentru că „faptele reale ale limbajului nu permit, prin natura lor, o schemă în sensul strict al cuvîntului" (p. 308). Clasificarea propusă „este departe de a epuiza categoriile funcționale existente, al căror număr este probabil mai mare decît s-ar putea crede după aceste indicații" (p. 308 — 309). Cu toate acestea, Hjelmslev este convins de faptul că celelalte categorii funcționale „care există în realitate au de fiecare dată o anumită relație cu cele cinci categorii fundamentale"(p. 309). De aceea, schema propusă, deși ipotetică și provizorie, îi apare totuși ca indispensabilă.

17.6. Pentru a defini părțile de vorbire și pentru a capta diferențele lor specifice, Hjelmslev preia de la Jespersen principiul subordonării, care este „un fapt formal", la care adaugă un criteriu pur morfologic, și anume, posibilitatea sau non-posibilitatea unui semantem de a se combina cu un morfem fundamental. Conform teoriei rangurilor a lui Jespersen, se obține următoarea schemă de definiții:

1. Este *substantiv* un semantem care are, de obicei, funcție de termen primar.

2. Este *adjectiv* un semantem care are, de obicei, funcție de termen secundar.

3. Este *adverb* un semantem care care, de obicei, funcție de termen terțiar.

Întrucît și verbul este, întocmai ca adjectivul, un termen secundar, Hjelmslev nuanțează criteriul subordonării: adjectivul este un termen în genere secundar; verbul este un termen în exclusivitate secundar. Delimitarea decisivă între cele două părți de vorbire se face pe baza unui criteriu morfologic: posibilitatea lor de-a se combina sau nu cu un morfem de caz. De aici, definirea celor două părți:

1. „Numim adjectiv un semantem care are de obicei funcție de termen secundar și care este susceptibil de morfeme de caz în situațiile concrete în care există categorii de caz.

---

[108] Vezi, de pildă, K. Brugmann et B. Delbrück, *Abrégé de grammaire comparée des langues indoeuropéennes. Précis de grammaire comparée*, Paris, 1905, p. 471 — 508, 645 — 659; Francisco R. Adrados, *Lingüística indoeuropea*, Ed. Gredos, Madrid, 1975, II, p. 839 — 869.

Scanned with OKEN Scanner

2. Numim verb un semantem care are de obicei funcție de termen secundar și care nu este susceptibil de morfeme de caz în situațiile concrete în care există categorii de caz" (p. 311—312).

Formele *nefinite* sau *verboidele* (infinitivul, gerunziul, participiul, supinul) se pretează la o tratare aparte.

Respectînd criteriile de mai sus, substantivul și adverbul sînt destul de ușor de definit (termen în genere primar, susceptibil de morfeme de caz, respectiv, termen terțiar care nu este susceptibil de morfeme de caz). Cel mai dificil de definit rămîne pronumele: „Se poate vedea că problema pronumelui este singura problemă cu adevărat dificilă în domeniul categoriilor funcționale" (p. 335). Mai mult, „studiul pronumelui este partea mai urgentă a studiilor gramaticale" (p. 335). Hjelmslev crede a detecta natura și specificul pronumelui în capacitatea lui de a fi susceptibil de morfemul determinării, individualizării și actualizării, care este articolul: „S-au definit substantivul, adjectivul, adverbul punîndu-le în legătură cu categoriile de subordonare. S-au definit numele și verbul punîndu-le în legătură cu categoriile de caz. Se poate defini pronumele punîndu-l în legătură cu categoriile de articole" (p. 335).

18.1. Reprezentant al funcționalismului lingvistic, *André Martinet*— personalitate de relief în lingvistica contemporană — pornește în interpretarea faptelor de limbă de la premisa că „funcția este criteriul realității lingvistice". [109]

Format la ideile Școlii de la Praga, Martinet a cunoscut la fel de bine glossematica lui Hjelmslev ca și structuralismul american (a funcționat între 1946—1955 ca profesor la Columbia University și a fost director al revistei *Word*). S-a manifestat ca germanist și comparatist. [110] În centrul preocupărilor sale au stat fonologia generală și descriptivă (fonetica funcțională, cum îi spune el) și fonologia diacronică.

În ultima parte a activității, a elaborat lucrări de sinteză, remarcabile prin densitatea ideilor și lapidaritatea formulărilor, cum sînt *Éléments de linguistique générale*, 1960 (tradusă în foarte multe limbi, între care și româna, și devenită, cum spune Georges Mounin, unul din instrumentele internaționale de inițiere în lingvistică) și *A functional view of language*, 1962 (var. sp. *El lenguaje desde el punto de vista funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1971). [111]

---

[109] Georges Mounin, *Clefs pour la Linguistique*, Paris, 1968, var. sp. *Claves para la Lingüística*, Barcelona, 1969, p. 18.

[110] Pentru detalii bio-bibliografice, vezi Giulio C. Lepschy, *La linguistica strutturale* Torino, 1966, var. sp. *La lingüística estructural*, Barcelona, 1971, p. 133 — 150; Georges Mounin, *La linguistique du XX e siècle*, Paris, 1972, var. sp. *La lingüística del siglo XX*, Madrid, 1976, p. 160 sqq.

[111] Acestora li se adaugă *Estudios de sintaxis funcional*, Madrid, 1979, o culegere de studii mai vechi.

Scanned with OKEN Scanner

18.2. În gramatică, unde aplică cu finețe analiza funcțională din fonetică, André Martinet a publicat studii mai ales în domeniul sintaxei funcționale. Lingvistul francez pornește de la conceptul de *dublă articulare* (una din contribuțiile strălucite ale autorului în domeniul lingvisticii generale), „trăsătură care caracterizează efectiv toate limbile" și care le diferențiază de toate celelalte sisteme de comunicare.

18.3. Unitățile dezvăluite de prima articulare, cu semnificatul și semnificantul lor, sînt semne, și anume, semne minimale, pe care André Martinet le numește *moneme*. „Monemul este semnul saussurian, o unitate cu un semnificat și o formă fonică". [112] *Monemul* nu este doar un echivalent savant pentru *cuvînt*. Într-un cuvînt ca *umblă* există două moneme: *umbl-*, care desemnează un anumit tip de acțiune, și *-ă* care desemnează persoana a treia singular, în alți termeni, un *lexem* (monem care se întîlnește în dicționar) și un *morfem* (monem cu funcție în gramatică). Printre morfeme trebuie clasate și moneme de tipul *pentru, sau, cu*. [113] Cuvîntul este „o sintagmă autonomă formată din moneme neseparabile" [114], dar Martinet este sceptic în privința definirii acestei noțiuni în lingvistica generală.

18.4. Adoptînd punctul de vedere funcțional în studiul unităților primei articulații, lingvistul francez stabilește trei procedee de indicare a funcțiilor monemelor în discurs: ordinea sau poziția în enunț, autonomia de sens (suficientă prin ea însăși pentru acoperirea unei funcțiuni) și indicatorii funcționali. Acestea reprezintă ceea ce Martinet numește *autonomia sintactică*. [115]

Potrivit criteriului autonomiei sintactice, monemele cunosc următoarea ierarhie:

1. **Moneme autonome**, „în care funcția lor este integrată în ele însele, adică „este parte a înțelesului termenului". [116] Aici intră adverbe de tipul: *ieri, mîine, repede* sau sintagme ca: *anul trecut, săptămîna viitoare* etc. În aceeași situație sînt numeralele compuse autonome (cf. *neunzehnhundert-neununddreissig=în 1939*). Aici intră, de asemenea, verbele predicative din enunțuri autosuficiente. Verbele se bucură de o autonomie centrală, datorită faptului că realizează funcția predicativă. De aceea, ele pot fi considerate ca *moneme independente*.

2. **Moneme funcționale**, „care servesc la indicarea funcției altui monem". [117] Aici intră prepozițiile și conjuncțiile, iar dintre morfemele propriu-zise, desinențele.

---

[112] *El lenguaje desde el punto de vista funcional*, Madrid, 1971 p. 61.
[113] Vezi *Elemente de lingvistică generală*, Editura Științifică, București, 1970, p. 32.
[114] *Idem*, p. 152
[115] *El lenhuaje...*, p. 67.
[116] *Idem*, p. 91.
[117] *Elemente...*, p. 149.

Scanned with OKEN Scanner

3. **Moneme dependente,** care nu sînt nici autonome, nici funcționale și care prin ele însele nu indică și nu duc la o funcție precisă. Pentru a marca relațiile sintactice în enunț, aceste moneme recurg la topică sau la un monem funcțional. De ex. *sat* poate realiza multiple funcții (subiect, complement, circumstanțial), după locul pe care-l ocupă sau dacă este precedat de prepoziții — indicatori funcționali. Aceste moneme își realizează autonomia sintactică prin combinarea cu un monem funcțional: de ex. *în sat.*

18.5. Înainte de a trece la clasificarea monemelor, André Martinet face o serie de precizări care sînt totodată aprecieri generale asupra părților de vorbire:

1. Ceea ce se spune despre monemele simple se aplică și *sintemelor*, „adică îmbinărilor de moneme care sînt în același raport cu restul enunțului ca și monemele simple". [118] Prin sinteme el înțelege cuvinte derivate și compuse: *bărbătește, autogară, pierde-vară, drum de fier* etc. În aceeași situație se află și locuțiunile.

2. Unul și același segment poate fi încadrat în clase diferite în funcție de context: *duminica* este cuvînt autonom în *copiii se plictisesc duminica*, dar dependent în *duminica trece trist.* „Pentru moneme, ca și pentru foneme, apartenența la același sistem implică opoziția, adică *alegerea exclusivă*: vom spune, așadar, că *mîine, astăzi* și *ieri* aparțin aceluiași sistem, în timp ce *mîine și cu mașina* aparțin unor sisteme diferite. Dar pentru moneme nu vom putea proceda fără restricții la stabilirea unor sisteme de unități susceptibile de a apărea în același punct al lanțului". [119] Ceea ce caracterizează fiecare limbă este „felul în care se stabilesc clasele de moneme susceptibile de a îndeplini aceleași funcții". [120]

3. Nu întotdeauna și în toate limbile clasele de moneme sînt delimitate precis din cauza întrepătrunderilor (adjective folosite ca regente), transferurilor (conversiunii). Acestora li se adaugă cazurile dificile (de ex. în română, statutul elementelor *un* și *o*).

Aceste precizări și rezerve pe care le face lingvistul francez nu urmăresc altceva decît să evidențieze un fapt real, și anume, marea dificultate a fixării și stabilirii claselor de moneme, a părților de vorbire.

18.6. Clasele de moneme pe care le detașează André Martinet sînt următoarele:

1. **Nume**: lexemele care se pot combina cu „modalități" de număr sau de posesie.

---

[118] *Elemente...*, p. 181.
[119] *Idem*, p. 145.
[120] *Idem*, p. 182.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Verbe** : lexeme care se pot combina cu „modalități" de timp și persoană. „De fapt, se recomandă să rezervăm cuvîntul *verb* pentru a desemna monemele care nu cunosc alte funcții decît funcția predicativă". [121]

3. **Adjective** : monemele care desemnează stări sau însușiri și care sînt susceptibile de întrebuințări predicative de tipul lat. *caelum albet* (cerul este alb), rom. *casa este nouă*, cu transferul „predicației" asupra copulei. Aceste moneme se întrebuințează foarte frecvent ca atribute, adică ca expansiuni ale lexemelor nepredicative.

4. **Adverbe**, în care intră unități care aparțin unor clase destul de variate : moneme autonome *(ieri, repede)*, sinteme derivate *(frățește, românește)*. Este vorba aici de expansiuni ale predicatului.

5. **Prepoziții** : moneme care intră nemijlocit în clasa indicatorilor de funcție.

6. **Conjuncții** : moneme-indicatori de funcție sînt conjuncțiile subordonatoare propriu-zise. „Monemele denumite de obicei conjuncții de coordonare, nu au un statut lingvistic uniform : *căci*, de pildă, nu apare în toate contextele în care îl găsim pe *și* ori pe *sau*. Monemele propriu-zis coordonatoare, ca acestea din urmă, formează o clasă deosebită care, deși ar face parte dintre morfeme, nu poate fi identificată nici cu modalitățile, nici cu indicatorii de funcție". [122]

7. **Pronume** : „Pronumele au în comun cu lexemele folosirea lor în funcție primară, adică ca moneme determinate ; dar apartenența lor la inventare limitate le plasează printre morfeme". [123]

Aplicînd două criterii în clasificarea monemelor și în stabilirea ierarhiilor lor funcționale, și anume, *indicarea funcției* și *gramaticalitatea* André Martinet obține următoarea diagramă : [124]

1 lexical fără indicarea funcției tip : *scaun*	2 gramatical fără indicarea funcției tip : *un, o*
3 lexical indicator de funcție tip : *ieri*	4 gramatical indicator de funcție tip : *cu*

[121] *Idem*, p. 185.
[122] *Idem*, p. 187.
[123] *Ibidem*.
[124] *El lenguaje...* p. 132.

Scanned with OKEN Scanner

Verbele, ca atare, nu aparțin numai unuia din cele două tipuri lexicale, pentru că pot fi cuvinte dependente în anumite situații și la anumite forme, dar autonome sau independente în alte cazuri.

19.1. Contribuția lui *Eugenio Coseriu* la teoria generală a părților de vorbire este de primă importanță în lingvistica actuală. În cele ce urmează ne oprim doar la a enunța și puncta principalele idei care o susțin, pentru că detalii și, pe alocuri, aplicații ale acestor idei vor putea fi întîlnite în diverse locuri ale lucrării de față.

19.2. Spre deosebire de majoritatea lingvistilor, în concepția lui Coseriu categoriile verbale[125] nu trebuie definite și tratate drept clase lexicale, ca ansambluri de cuvinte înregistrate în dicționare. „Categoriile verbale" sînt, fără îndoială, categorii semantice, dar ele nu reprezintă „sensuri lexicale, ci sensuri categoriale, formele în care se organizează în vorbire înțelesul lexical". [126] Dacă după sensul lexical, cuvintele se organizează în familii ori cîmpuri semantice, diferite în limbi diferite, „categoriile verbale" se structurează numai după sensul categorial, ele sînt „*fapte lingvistice* (sprachlich), iar conceptele corespunzătoare lor sînt concepte „lingvistice" (sprachwissenschaftlich) și pot fi definite numai de lingvistică". [127]

19.3. Coseriu operează mai întîi cu distincția între două tipuri fundamentale de semnificat: *semnificatul lexical* și *semnificatul categorial*. În spaniolă, de exemplu, între *amo* (= iubesc) și *amo* (= stăpîn) există diferență de înțeles lexical și categorial în același timp; între *verde* (adjectiv) în „*el árbol verde*" și *verde* (substantiv) în „*el verde es una especie de color*", există diferență numai de semnificat categorial. [128] La fel în română: între *mînă* (substantiv) și *mînă* (verb) există diferență atît de sens lexical, cît și de sens categorial, în timp ce între *verde* (adjectiv) din „copacul verde" și *verde* (substantiv) din „primăvara vine cu un verde foarte sănătos", diferența este numai de sens categorial. „Semnificatul lexical se referă la ceea ce este organizat în limbaj; cel categorial la modul de a-l organiza; semnificatul lexical corespunde lui *ce* semnifică un cuvînt; cel categorial lui *cum* al semnificației. Astfel, faptul că sp. *verde* și *azul* (sau *bosque* și *selva*) le corespunde în altă limbă un singur cuvînt este ceva care aparține cadrului semnificatului lexical; faptul că însuși semnificatul lexical *verde* poate fi intuit și exprimat ca o calitate ori ca substanță, aparține cadrului semnificatului categorial." [129]

---

[125] Coseriu întrebuințează mereu denumirea de *categorías verbáles* (=categorii verbale) pentru cea curentă de *părți de vorbire*. Cf. *Sobre las categorías verbales (Partes de la oración)*, în *Gramática, Semántica, Universales*.

[126] *Idem*, p. 56.

[127] *Idem*, p. 58.

[128] Vezi *Gramática, Semántica, Universales*, p. 56.

[129] *Ibidem*, p. 57.

Scanned with OKEN Scanner

19.4. În cadrul limbajului ca activitate universal-umană, Coseriu distinge, cum s-a menționat mai înainte, trei planuri : *vorbirea*, în general, *limba* și *textul*. Celor trei planuri, cu categoriile lor funcționale, le corespund trei mari tipuri de conținut : *designación*, *significado*, *sentido*. *Designación* (= denumire) înseamnă referirea la un obiect sau la o „stare de lucruri" extralingvistică ; *significado* (= înțeles) este înțelesul unui semn lingvistic sau al unei construcții într-o limbă dată : *sentido* (= accepție, nuanță, sens) este sensul pe care un semn ori o construcție îl are exclusiv într-un „text".

În cadrul înțelesului (significado), Eugenio Coseriu distinge următoarele tipuri :

1. **Înțeles lexical**, care corespunde lui *ce* în înțelegerea lingvistică a „lumii extralingvistice". De exemplu, înțelesul comun și identic în seria sp. *caliente* — *calor* — *calentar* și care diferențiază această serie ca un tot de seria *frío* (adjectiv) — *frío* (substantiv) — *enfriar* și de alte serii analoge. În limba română lexemele din fiecare din seriile :

cioban — *ciobănesc* — *a ciobăni* — *ciobănește* ;
golan — *golănesc* — *a golăni* — *golănește* ;
student — *studențesc* — *studențește* ;
negru — *negreață* — *a înnegri* ;
alb — *albeață* — *a înnălbi* ;

au înțeles comun.

2. **Înțeles categorial**, care corespunde lui *cum* al înțelegerii „lumii". Este înțelesul care diferențiază cuvintele :

din seria : *cioban* — *ciobănesc* — *a ciobăni* — *ciobănește*.
ori din seria : *golan* — *golănesc* — *a golăni* — *golănește*.

Este vorba, prin urmare, de înțelesul părților de vorbire propriu-zise : substantiv, adjectiv, verb, adverb, cu subdiviziunile lor. Așa, de exemplu, *cioban* și *ciobănesc* au același înțeles lexical, dar se deosebesc prin conținutul lor categorial. În schimb, *cioban* și *student*, de exemplu, au același înțeles categorial, dar se deosebesc prin conținutul lor lexical. Cuvintele dotate cu înțeles atît lexical, cît și categorial sînt numite *cuvinte lexematice* (palabras lexemáticas).[130] Cuvintele care au înțeles categorial, dar sînt lipsite de înțeles lexical, sînt numite *cuvinte categorematice* (palabras categoremáticas) : *eu*, *acesta*, *aici*, *acum*, *așa* etc.

3. **Înțeles instrumental** este înțelesul morfemelor, indiferent dacă acestea sînt cuvinte ori nu. Așa, de exemplu, *-e* din *cas-e* are înțelesul ‚pluralizator' ; *el* în sp. *el hombre* are înțeles ‚actualizator'. În română, *-l* din *codrul* are același înțeles.

---

[130] Pentru analiza *cuvintelor lexematice* din punct de vedere semantic, vezi *Las estructuras lexemáticas*, în *Principios de semántica estructural*, p. 162 — 185.

4. **Înțeles structural** (sau „sintactic") este înțelesul propriu combinațiilor de cuvinte lexematice și categorematice cu morfeme în interiorul propoziției. De exemplu: singular, plural, „actual", activ, pasiv, prezent, trecut, perfectiv, imperfectiv etc.

5. **Înțeles ontic,** adică valoarea existențială care este destinată „stării de lucruri" prezentată într-o propoziție. De exemplu, afirmativ, negativ, interogativ, imperativ etc. [131]

Dintre aceste tipuri de înțeles stabilite de Coseriu, mai puțin clar și convingător, este prezentat „înțelesul structural" sau „sintactic". În schimb, indispensabile în teoria părților de vorbire și, în genere, în gramatica teoretică sînt primele trei.

19.5. Pe baza analizei semantice întreprinse, Coseriu distinge trei mari tipuri, trei clase de cuvinte:

1. **Cuvinte lexematice**, care structurează și reprezintă realitatea extralingvistică. Sînt cuvintele dotate atît cu înțeles lexical, cît și cu înțeles categorial. De exemplu: *om*, *codru*, *alb*, *frumos*, *a merge*, *a citi*, *repede*, *bine* etc.

2. **Cuvinte categorematice** („pronume"), care prezintă numai forma de structurare a realității extralingvistice (de aceea funcționează ca substantive, adjective, adverbe), dar care nu reprezintă nici o materie extralingvistică determinată. Sînt cuvinte care au înțeles categorial, dar nu au înțeles lexical. De exemplu: *eu*, *tu*, *acesta*, *fiecare*, *aici*, *acolo*, *așa* etc.

3. **Cuvinte morfematice** (sau *instrumentale*), care nu funcționează în mod direct ca „configuratori ai lumii", ci numai în relație cu alte cuvinte din structurarea vorbirii. Sînt cuvinte care au înțeles instrumental. De exemplu: *și*, *sau*, *pe*, *în*, *da*, *nu* etc. [132]

19.6. Părțile de vorbire sînt categorii semantice. Ele reprezintă însă nu înțelesuri lexicale, ci înțelesuri categoriale, tiparuri în care se organizează în vorbire înțelesul lexical. Cum înțelesurile categoriale nu aparțin limbilor istorice ca atare (se pot însă manifesta în diferite limbi), ci limbajului în general, ele sînt, cel puțin potențial, universale. Caracterul universal al părților de vorbire trebuie înțeles în sensul că ele constituie posibilități universale de organizare a limbajului (independent de limbile particulare) și reprezintă ceea ce Coseriu numește *universalii posibile (conceptuale)*. Existența lor se poate dovedi într-una ori mai multe limbi. În același timp, constituind posibilități universale ale limbajului, părțile de vorbire pot fi depistate în limbi pe care nu le

---

[131] Vezi *El hombre y su lenguaje*, p. 248—249, și *Gramática, Semántica, Universales*, p. 136 — 138.

[132] Vezi *Semántica y gramática*, în *Gramática, Semántica, Universales*, p. 133.

Scanned with OKEN Scanner

cunoaștem astăzi ori pot fi adoptate de sisteme lingvistice rațional imaginate, precum și de toate limbile posibile.

19.7. Eugenio Coseriu vorbește peste tot de patru părți de vorbire *(substantiv, adjectiv, verb, adverb)*, reprezentate de cuvinte lexematice, adică de cuvinte dotate atît cu înțeles lexical, cît și cu înțeles categorial (FCL). [133] Pentru întîia dată în gramatica teoretică Coseriu fixează un statut precis unei clase atît de greu de definit, cum este cea a *pronumelui* pe care îl trece în rîndul *categoremelor* sau a *formelor categoriale* (cuvinte cu înțeles categorial, fără înțeles lexical, dar care se referă totdeauna la un semnificat lexical dat de situația contextului ori de alte cuvinte din context), FC. Tot aici sînt încadrate o serie de „deictice" adverbiale : *aici, acolo, așa* etc. Între categoreme figurează și *numeralul*. Articolul, prepoziția și conjuncția sînt cuvinte instrumentale, care sînt F (dar care au „înțeles instrumental"). Interjecțiile sînt forme și valori pure, fără nici un înțeles, F. [134]

5. Părțile de vorbire în gramaticile românești

1. În lingvistica românească, cele dintîi gramatici, de valoare inestimabilă ca acte de cultură, nu-și pun, lucru firesc, probleme de teorie gramaticală. Ca și în cazul primelor gramatici din Apus, cu cîteva secole mai înainte, aceste opere înseamnă strădanii de a încadra în schema și în tiparul gramaticilor greco-latine realitățile și structurile limbii române. La noi, în plus, au intervenit și modele slavone, iar mai tîrziu, franceze și italiene. [135] Valoarea lor științifică stă în depistarea corectă a categoriilor și valorilor morfo-sintactice, în impunerea treptată a terminologiei gramaticale și apoi în stabilirea *uzului*, adică, a *normei* limbii din etapa respectivă. La acestea se adaugă o serie de clasificări și observații de amănunt care surprind și astăzi prin exactitatea lor, semn al unui simț al limbii, adică al sistemului, cu totul remarcabil, din partea vechilor autori. Ilustrăm această din urmă constatare măcar cu un exemplu. Astfel, în *Gramatica limbei române* (I *Analitica*, București, 1869; II *Sintetica*, București, 1877), Timotei Cipariu, vorbind despre predicatul verbal și cel nominal, menționează (influențat de gramatica rațională) că cel dintîi „cuprinde și copula și predicatul, numai sub altă formă : *io scriu* =

---

[133] Se notează în cazul cuvintelor abstracte cu *F* forma fizică, *L* înțelesul lexical, cu *C* înțelesul categorial.

[134] *Gramática...*, p. 60 (nota).

[135] Vezi N. A. Ursu, *Studiu introductiv* la Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească (1757). Prima gramatică a limbii române*, Editura Științifică, București, 1969, și *Modelul francez al gramaticii lui I. Eliade-Rădulescu*, LR, X (1961), nr. 2.

Scanned with OKEN Scanner

io sum scriendu sau *sum ocupatu cu scrierea*," iar copula *a fi* „este însăși enunțarea minții". Iorgu Iordan (Cf. *Gramatica limbii române*, București, 1937, p. 163) preia interpretarea propusă de Cipariu și analizează orice formă verbală în copulă + gerunziu : *el scrie* = *el este scriind*. În *Limba română contemporană* (ed. a II-a, București, 1956, p. 776), făcînd o prezentare a gramaticii sale din 1937, autorul trece interpretarea de mai sus la capitolul *greșeli*. Nu e vorba, în realitate, de o eroare. Eugenio Coseriu propune o „analiză conceptuală" a verbului : „Într-adevăr, dacă se concepe verbul ca acea categorie verbală („parte de vorbire") care are în mod fundamental funcția de a transforma *cuvintele* în *propoziție*, ceea ce este *decibile* în *dictum*, se poate foarte bine susține că verbul *a fi* în funcția lui copulativă reprezintă verbalitatea pură și că, în acest sens, oricare alt verb conține un înțeles lexical (care poate fi reprezentat de *Lex*) și verbul *a fi*."[136] Constatarea poate fi probată cu exemple din limbile romanice. În spaniolă, de pildă pentru prezentul indicativ norma permite în egală măsură formele *duerme* și *está dormiendo*. Mai mult, în spaniola vorbită în America latină, uzul are preferință vădită pentru ultima formă.

Din motive lesne de înțeles, nu putem prezenta aici clasificările părților de vorbire pe care le propun gramaticile românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ori cele din secolul al XIX-lea. Vom selecta, de aceea, pentru prima perioadă, două dintre ele. [137].

2. În *Gramatica românească* (1757), cea dintîi gramatică cunoscută a limbii române, Dimitrie Eustatievici Brașoveanul găsește opt părți de vorbire : numele, pronumele, verbul, participiul, prepoziția, adverbul interjecția și conjuncția. [138] Dacă avem în vedere că în cadrul numelui sînt tratate și *numele adăugător* (= adjectivul) și *numele-numărător* (= numeralul), în realitate Dimitrie Eustatievici operează cu zece părți de vorbire. Participiul e socotit o parte de vorbire separată în virtutea tradiției gramaticii elene, iar articolul, care „nu are atîtea putere ca în limba elinească", este tratat la un loc cu pronumele (cum va face mai tîrziu și Timotei Cipariu), în primul rînd din rațiuni etimologice, întrucît ca actualizator el provine în limba română, dar și în alte limbi, din reducerea funcției mult mai complexe a deicticilor situative (demonstrative). Menționăm că și în gramatica modernă, dar din cu totul alte rațiuni, ar-

---

[136] *Gramatica...*, p. 176.

[137] Pentru unele detalii, vezi Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tratat istoric. Despre evoluțiunea studiului gramaticei române de le 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914 și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956 (cap. *Excurs : Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, p. 749 — 783).

[138] Cf. N. A. Ursu, *Studiu introductiv* la Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *op cit.* p. XXII — XXIII.

Scanned with OKEN Scanner

ticolul nu este tratat ca parte de vorbire de sine stătătoare, iar unele articole (posesiv și adjectival) sînt trecute în rîndul substitutelor.

3. În *Gramatica românească* (Sibiu, 1828), de mare prestigiu pînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, *părțile cuvîntului* stabilite de Heliade sînt în număr de zece, întocmai ca în gramatica de astăzi, cu deosebirea că în locul numeralului (trecut, sub influența gramaticilor franceze, la adjectiv) figurează, conform tradiției, participiul. [139]

4. În 1891 apare la Iași *Gramatica română* a lui H. Tiktin (ediția a II-a, Iași, 1895; ediția a III-a, revăzută de I.-A. Candrea, București, 1945), „prima gramatică cu adevărat științifică a limbii noastre și (care) își păstrează pînă astăzi aproape în întregime valoarea inițială." [140] Mai mult, Eugenio Coseriu, unul din cei mai buni cunoscători ai „rădăcinilor" structuralismului, îl așează pe Tiktin printre precursorii sintaxei structurale [141].

Aplicînd în partea teoretică ultimele rezultate ale lingvisticii moderne, cum declară autorul însuși în *Prefață* la ediția I [142], în *Gramatică* ne întîmpină o foarte exactă definire a părților de vorbire, o prezentare a claselor acestora, precum și a funcțiilor în enunț. *Părțile vorbirii*, în număr de zece, sînt aceleași care se întîlnesc în orice gramatică actuală. În ce privește organizarea și clasificarea lor, „substantivul, adjectivul, pronumele, articolul și numeralul se cuprind subt denumirea generală de *nume*" (ed. a III-a, p. 21), în timp ce „cuvintele celor din urmă patru clase (adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția, n. n.) au fiecare numai cîte o singură formă ; de ex. adverbul *bine* apare totdeauna în această formă. Ele se numesc cuvinte *neflexibile* (neschimbătoare) sau *particule*" (p. 21).

Merită atenție, pentru exactitatea lor, aprecierile generale pe care le face Tiktin despre părțile de vorbire : „Același cuvînt avînd mai mult funcțiuni, se poate ține de mai multe clase, și anume :

a. Cuvîntul are cînd o funcțiune cînd alta : El se *poate* răzgîndi (verb). El se va răzgîndi *poate* (adverb).

---

[139] Vezi detalii la Ecaterina Teodorescu, *Gramatica lui Ion Heliade Rădulescu*, AUI, I, 1955, fasc. 1 — 2, p. 127 — 137 și *Istoria lingvisticii românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1978, p. 50 — 52.

[140] Iorgu Iordan, *op cit.*, p. 769. Vezi și Em. Vasiliu. *Din activitatea în domeniul gramaticii a lui H. Tiktin*, *LR.*, III, 1954, p. 51 — 60 ; I. Rizescu, *H. Tiktin. Omul și opera*, Editura Științifică, București, 1971, p. 115 — 135.

[141] Vezi Eugenio Coseriu, *Un précurseur méconnu de la syntaxe structurale : H. Tiktin*, în *Recherches de linguistique. Hommages à Maurice Leroy*, Editions de l'Université de Bruxelles, 1979.

[142] Tiktin a avut într-adevăr ca modele gramatici franceze și, mai ales, germane. Unele dintre acestea sînt menționate de el însuși în prefață.

b. Cuvîntul are mai multe funcțiuni în același timp : *Suflarea* vîntului (verb și substantiv). Îngerul *păzitor* (verb și adjectiv), Așteaptă-mă *acolo* (pronume și adverb), Cîinele *care* latră nu mușcă (pronume, adjectiv și conjuncție)" (p. 21, *Nota*).

Pentru prima dată într-o gramatică românească sînt prezentate sistematic și ilustrate cu multe exemple locuțiunile care fac oficiul părților de vorbire, după cum, tot pentru întîia dată, elementele de relație (prepoziția, îndeosebi) au o tratare corespunzătoare.

Adjectivul și adverbul, părți de vorbire „predestinat" subordonate, sînt prezentate și în postură de nucleu, de elemente regente. Tiktin vorbește astfel de *complementul adjectivului* (p. 194) și *complementul adverbului* (p. 195).

Privită cu atenție, *Gramatica română* a lui Tiktin oferă o bună schiță a spectrului de valențe al fiecărei părți de vorbire.

5. Cu totul alt profil are *Gramatica elementară a limbii române* (Iași 1897) de A. Philippide, menită a fi, cum declară autorul, o lucrare preliminară în vederea elaborării unei istorii a limbii române. Cu totul remarcabilă în această lucrare e analiza structurii morfologice a cuvintelor și impunerea în acest sens în metalimbajul lingvistic românesc a termenului de *radical*, în locul mai vechilor *rădăcină* și *tulpină* : „partea cuvîntului care rămîne după lepădarea terminațiilor se numește radical, cum ar fi de pildă *cas*-ă, *vez*-i" (p. 9). Philippide vorbește la nume de *suptcategorii de nume*, generate în cadrul clasei de sufixe și prefixe : vac-*ă* ; văc-*ar*.

Ceea ce-i conferă acestei opere științifice un profil unic între gramaticile românești este marea bogăție a materialului ilustrativ. Într-adevăr, nici o altă gramatică românească, și înainte de apariția ei și după aceea, pînă astăzi, nu cunoaște o mai întinsă ilustrare a părților de vorbire. Numai inventarul prepozițiilor, de exemplu, ocupă 13 pagini (145 — 157).

6. Ca și necunoscută, în orice caz nemenționată și necitată, este *Gramatica limbii românești (Morfologia)*, Iași, 1925, de August Scriban.[143] Lucrarea lui Scriban , care respectă, în general, cadrul gramaticii lui Tiktin, vine cu o serie de elemente noi, originale : prezentarea și analiza multor secvențe și structuri de limbă populară pe care autorul o cunoaștea foarte bine, cum probează și dicționarul său, introducerea unor detalii și observații de amănunt foarte exacte și prețioase, ce pun în evidență în cazul acestui lingvist o intuiție și un simț al limbii cu totul remarcabile.

---

[143] În *Istoria lingvisticii românești* (București 1978). unde acestui lingvist i se acordă trei rînduri într-o notă (p. 130), este înregistrat numai *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, în cadrul subcapitolului consacrat adverbului de mod, Scriban înserează două note:

„Nota 1. *Ca* și *cît* se construiesc fără verb: *alb ca varu, urlă ca lupu, înalt cît tine* (sau *ca tine*), dar *urlă cum urlă lupu* (nu *cum lupu!*).[144]

Nota 2. Supt influența prepoziţiunii *cu* (care cere acuzativu, ca mai toate prepoziţiunile), adverbu *ca*, și apoi și *cît*, cer și ele acuzativu, ceea ce se observă la pronumele *mine, tine, sine: el e tot dintr-un sat cu mine* sau *ca mine, e înalt cît mine*" (p. 148).

Părțile de cuvînt, ori părțile cuvîntului ori vorbirii stabilite de Scriban sînt aceleași ca la Tiktin, cu unele explicații suplimentare.

7. *Gramatica limbii române* (București, 1937) de Iorgu Iordan este cea dintîi lucrare în care prezentarea și interpretarea faptelor de limbă se realizează pe un fundament teoretic corespunzător.

În ce privește părțile de vorbire, acestea sînt clasificate de autor în „*cuvinte propriu-zise*, căci exprimă noțiuni, și anume lucruri, ființe, acțiuni, stări, însușiri etc.; altele sînt *simple forme*, întrucît arată numai raporturile dintre noțiuni. Cuvinte propriu-zise avem: substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul și adverbul; forme sînt articolul, prepoziția și conjuncția. Interjecția trebuie pusă aparte, și din cauza sensului (arată stări sufletești afective, adică simțiri, exprimate direct) și pentru că în vorbire stă izolată, nu se leagă prin nici un fel de raport cu celelalte cuvinte.

După noțiunea pe care o exprimă, cuvintele propriu-zise s-ar putea divide ele înseși în două categorii: substantivul, adjectivul și verbul numesc *noțiuni* cărora le-am putea spune *materiale*, căci au o existență în afară de noi, o existență oarecum independentă; numeralul, pronumele și adverbul exprimă *noțiuni formale*, arată, adică, din ce punct de vedere privim noi oamenii noțiunile materiale (cîte sînt, dacă se găsesc aproape ori departe de noi, în ce împrejurări le considerăm etc.)" (p. 76).

Clasificînd părțile de vorbire în flexibile și neflexibile, Iorgu Iordan trece în rîndul flexibilelor și adverbul, cu următoarea explicație: „Trebuie precizat că adverbul are o situație specială, prin faptul că singura modificare pe care o suferă este gradația (gradele de comparație). Dar ea ajunge pentru ca să-l putem pune în categoria cuvintelor flexibile" (p. 77, nota).

8. *Gramatica limbii române* (ed. I, București, 1943; ed. a II-a, 1945) de Al. Rosetti și J. Byck[145] este cea dintîi gramatică românească

---

[144] În realitate *cît* se construiește cu un verb: *aleargă cît poate*.

[145] Ediția I a apărut numai sub numele lui Al. Rosetti.

în care „morfologia operează cu *semnul lingvistic* (forma lingvistică sau cuvîntul) și are drept scop să descrie *sistemul* în care intră semnele (formele sau cuvintele) unei limbi și să lămurească funcțiunea și valoarea sau sensul acestor semne. Sintaxa, pe de altă parte, descrie construcția cuvintelor, relațiile și rolul cuvintelor în frază" (p. 7). Trebuie făcută precizarea că punctul de vedere funcțional este adoptat cu deosebire în partea de fonetică a lucrării și, firește, în punctele unde faptele de gramatică au în chip direct implicații fonologice : „numai valoarea funcțională a sunetelor trebuie reținută de gramatic pentru studiul său" (p. 6). Lucrarea impune unii termeni din lingvistica structurală : *sistem, semn lingvistic, opoziții*.

Pentru întîia dată într-o gramatică românească se vorbește de un *gen personal* (p. 29), idee reluată mai tîrziu și de alți autori și valabilă *în sine*, dar susceptibilă de o altă interpretare. [146] Preluînd din semantica structurală ideea organizării categoriilor lexematice în *cîmpuri* (macro- și micro-), putem vorbi și în gramatică, în cazul de față la substantiv, de un *microcîmp* — reprezentat de substantive nume de persoană — marcat printr-o serie de caracteristici de ordin formal, adică gramatical (acuzativul cu *pe*, genitiv-dativul cu *lui*, determinativul *alde* etc.).

Pentru întîia dată într-o gramatică românească se stabilesc o serie de valori în cadrul verbelor însoțite de pronume reflexiv (pasiv, reciproc medie, eventiv, impersonal, p. 70).

În privința părților de vorbire, demnă de reținut este definirea părților flexibile („suportul lor fonic suferă modificări pentru a putea exprima diversele raporturi între noțiuni") și neflexibile („suportul lor fonic nu suferă nici o schimbare", p. 21). Ultima clasă este reprezentată ca în toate celelalte gramatici, cu excepția celei a lui Iorgu Iordan, menționată mai înainte, de adverb, prepoziție, conjuncție și interjecție (p. 20).

9. Lucrările, foarte numeroase, apărute în ultimele decenii — după publicarea *Gramaticii limbii rmoâne* (ed. I, Editura Academiei R.S. România, București, 1954) și a cursului lui Iorgu Iordan *Limba română contemporană* (ed. I, București, 1954) — și care interesează în vreun fel prezentarea noastră, vor constitui în mod permanent puncte de referire în cursul dezbaterii.

---

[146] Pentru „protocronismul" ideii, vezi C. Racoviță, *Sur le genre personnel en roumain*, Bulletin linguistique, VIII (1940).

Scanned with OKEN Scanner

III. CRITERII DE CLASIFICARE

1. Un aspect central în teoria părților de vorbire îl constituie *criteriile de clasificare*. Soluția ideală, la care se referă mulți lingviști, de a depista un criteriu unic, este eliminată de natura însăși a obiectului supus clasificării. Părțile de vorbire sînt prin natura lor neomogene. Dată fiind eterogenitatea faptelor lingvistice, în general, „nu se poate vorbi de o singură „clasificare", ci de *mai multe clasificări simultane, bazate pe criterii diferite* (subl. n) ; nu e vorba de un „mozaic" care acoperă cu scrupulozitate „realitatea" denumită, ci mai degrabă de un ansamblu de „rețele" diferite care se încrucișează și se suprapun unele altora".[147]

Dincolo de pozițiile manifestate de-a lungul istoriei concepțiilor gramaticale, prin exacerbarea unuia sau altuia din criteriile de clasificare (în vechea gramatică criteriul logico-obiectiv devenise ontologico-semanticist ; în noua gramatică criteriul formei a luat uneori aspect formalist), credem că principiile organizării cuvintelor în părți de vorbire întîlnite atît în gramatica clasică (prin care înțelegem gramatica tradițională prin suprimarea nuanței depreciative), cît și în cea modernă, sînt complementare și, în esența lor, toate legitime. Desigur, ele trebuie înțelese în limitele lor și, cînd e vorba să fie aplicate, trebuie eliberate de „tirania" absolutizării.

2. Cuvîntul ca unitate minimală autonomă dotată cu un semnificat și un semnificant constituie, alături de propoziție, unul din cele două straturi gramaticale universal necesare ale structurii gramaticale. [148] Cuvîntul, care reprezintă un strat gramatical autonom, poate fi analizat în gramatică sub trei aspecte : *formă, înțeles, funcție*. [149] În practica or-

---

[147] Eugenio Coseriu, *Lógica del lenguaje y lógica de la gramática, în Gramática...*, p. 28.

[148] Pentru teoria straturilor gramaticale, vezi M. A. K. Halliday, *Categories of a Theory of Grammar*, var. it. *Categorie della teoria della grammatica*, în *Le teorie sintattiche del Novecento*, Bologna, 1977, p. 163 — 191.

[149] Cf. Otto Jespersen, *La filosofia...*, p. 58.

ganizării cuvintelor limbii române în părți de vorbire, celor trei aspecte le corespund trei criterii : **criteriul formal, criteriul semantic** și **criteriul funcțional.**

1. Criteriul formal

1. Gramatica modernă, în opoziție cu cea clasică, pornește în analiza unităților de la *formă*, garanția unei interpretări lingvistice : „fiecărei diferențe de sens îi corespunde în mod necesar o diferență de formă“[150] ; „ca o categorie să aibă existență reală din punct de vedere gramatical este necesar ca ea să se poată defini prin criterii de formă.“[151] Dacă prin formă înțelegem *ceea ce structurează și organizează ceva*, așa cum o definea Humboldt, atunci trebuie să deosebim aici un **structurant** (*formant*) și un **structurat** (*format*).[152]

2. Din punctul de vedere al formei, părțile de vorbire reprezintă clase cu aceleași (sau aproximativ aceleași) caracteristici în axa paradigmatică : „raporturile asociative sînt acelea pe care două (sau mai multe) elemente le contractează între ele dacă pot, în mod alternativ (deci *in absentia*) contracta același raport sintagmatic“. [153] Între radicalele *cînt-* și *alerg* se stabilește un raport asociativ, deoarece ambele pot contracta în mod alternativ un raport sintagmatic cu sufixul *-înd*. La fel în virtutea probabilității de apariție în contextul *o masă de. . .*, cuvîntul *nuc* contractează relații paradigmatice cu alte cuvinte : *stejar, brad, fier, cristal* etc. Relațiile în axa paradigmatică vizează inventarul de forme care reprezintă flexiunea unei părți de vorbire.

3. Avînd în vedere modificările paradigmatice, morfologia clasifică părțile de vorbire ale limbii române în două clase : **flexibile** (substantivul. adjectivul, pronumele, numeralul, verbul) și **neflexibile** (adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția). „Cuvîntul flexibil există și funcționează în limbă ca mulțime de forme“ [154], între care se stabilesc raporturi complexe de opoziție, de corelație.

4. În cadrul flexiunii cuvintelor, un rol important de *clasem* [155], îl au categoriile gramaticale : „substantivul și adjectivul, a căror para-

---

[150] André Martinet, *Elemente..*, p. 57 — 58.

[151] Louis Hjelmslev, *Principios...*, p. 302.

[152] Vezi Eugenio Coseriu, *Semántica, forma interior del lenguaje...*, în *Gramática.*, p. 113.

[153] Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei R.S.România, București, 1970, p. 36.

[154] *Limba română contemporană*, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Editura Didactică și Pedagogică, I, București, 1974, p. 133.

[155] Termen împrumutat din semantica structurală (Cf. Horst Geckeler, *Strukturelle semantic und Wortfeldtheorie*, München, var. sp. *Semántica estructural y teoria del campo léxico*, Ed. Gredos, Madrid, 1976, p. 300 — 301).

Scanned with OKEN Scanner

digmă constă din modificări cazuale, de gen și de număr, alcătuiesc **flexiunea nominală**. Pronumele, care se schimbă și în raport cu persoana, constituie **flexiunea pronominală**. Verbul, ale cărui modificări formale sînt comandate și de categoria modului și a timpului, formează **flexiunea verbală**".[156]

În cadrul categoriilor gramaticale un rol central îl ocupă *cazul* și *timpul*, pe care le vom numi **arhiclaseme** (cf. cu vechea clasificare morfologică a lui Varro, preluată de Jespersen și Hjelmslev).

5. Analizînd lucrurile mai de aproape, vom descoperi în cadrul fiecărei părți de vorbire subclase, care au flexiunea lor proprie, diferită uneori radical de cea a clasei din care fac parte (unele substantive nearticulate și unele adjective nu cunosc flexiune : *învățătoare, muncitoare, pui, maro, gri* ; pronume și numerale invariabile : *ce, orice, ceva, nimic, de două ori, de zece ori, cîte doi, cîte trei* etc.).

6. Din punct de vedere formal, cuvintele care se organizează în părți de vorbire pot fi grupate în două mari serii :

1. **Cuvinte primare**, care reprezintă prin *simțul limbii* „raporturile asociative (ce) există în subconștient deci au o natură psihică"[157].

Simțul lingvistic este o formă a experienței unei colectivități transmisă pe cale individuală (de aici faptul că unele persoane au această calitate într-un grad mai mare decît altele, cf. Titu Maiorescu : „simțul limbii semnul celor aleși") din generație în generație. În alte cuvinte, simțul limbii înseamnă intuiție a sistemului, o „cunoaștere preștiințifică" [158] a acestuia. Aici încadrăm substantivele *nomina absoluta* (*copac, carte, om, casă, izvor* etc.), adjective „absolute" (*mare, mic, frumos, urît*), verbe „absolute" (*a merge, a alerga, a fugi*), adverbe „absolute" (*astăzi, mîine ieri*). Dacă orice cuvînt, luat izolat, prezintă o „orientare" spre o parte sau alta de vorbire, cuvintele primare absolute sînt, în virtutea celor de mai sus, de la început „categorizate". [159]

2. **Cuvinte derivate**. Pendulînd între lexicologie și gramatică, formarea cuvintelor este socotită totuși un compartiment de sine stătător în cadrul lingvisticii. [160] În gramaticile românești de tip tradițional (inclusiv *Gramatica limbii române*, ed. I, 1954, cunoscută sub numele de *Gramatica Academiei*) formarea cuvintelor reprezintă un capitol separat. [161].

---

[156] Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, București, 1967, p. 67.

[157] Emanuel Vasiliu, *Elemente...*, p. 36.

[158] Eugenio Coseriu, *Teoria del lenguaje...*, p. 171 — 197.

[159] Eugenio Coseriu, *Gramática...*, p. 178—179.

[160] Cf. Mioara Avram, *Cuvînt înainte* la *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, Editura Academiei R.S.România, 1970, p. XIV.

[161] Pentru istoricul problemei, vezi Aurel Nicolescu, *Studiu introductiv* la *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică*, București, 1971, p. VIII — XXXVI.

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce interesează aici nu sînt sufixele care generează noi cuvinte în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire. De exemplu, în cadrul substantivului, sufixele *-aș*, *-andru* creează alte substantive: *copilaș*, *copilandru*; în cadrul adjectivului *-el* și *-uț* creează alte adjective: *frumușel*, *micuț* etc. Asemenea morfeme care dau naștere unor cuvinte noi în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire se numesc sufixe lexicale.

Implicații direct gramaticale au unele sufixe care atașate unui lexem generează cuvinte ce aparțin unor părți de vorbire diferite. De exemplu, pe baza lexemului *cioban* se creează seria: *ciobănesc*, (a) *ciobăni*, *ciobănește* prin atașarea sufixelor: *-esc*, *-i*, *-ește*. De data aceasta, aceste creații lexicale noi se organizează în părți de vorbire diferite. Ele păstrează același sens lexical, dar își schimbă valoarea categorială, sînt părți de vorbire deosebite. Asemenea morfeme care conferă unuia și aceluiași lexem valori categoriale distincte și le marchează ca atare vor primi denumirea de **categorizatori de clasă**. De aceea, din punct de vedere strict formal, părțile de vorbire fundamentale neprimare sau derivate pot fi „definite" astfel: *substantiv* = *lexem* + *substantivitate*; *adjectiv* = *lexem* + *adjectivitate*; *verb* = *lexem* + *verbalitate*; *adverb* = *lexem* + *adverbialitate*.[162] Elementele care marchează aceste valori categoriale sînt categorizatori substantivali, adjectivali, verbali și adverbiali. Sînt ceea ce gramaticile tradiționale numesc sufixe substantivale, adjectivale, verbale și adverbiale. Avînd în vedere definiția dată mai înainte formei, categorizatorii mai pot fi numiți **formanți de clasă**.

Categorizatori sau formanți substantivali:

— *(ă)tate*: bunătate, răutate, singurătate, strîmbătate, dreptate etc.
— *ețe*: tinerețe, bătrînețe, frumusețe, tandrețe, blîndețe etc.
— *et (-ăt)*: urlet, zîmbet, trăsnet, tunet, strigăt etc.
— *eală*: umezeală, amorțeală, osteneală, socoteală, tocmeală etc.
— *iță*: biruință, credință, folosință, ședință, trebuință etc.

Categorizatori adjectivali:

— *os*: voios, păcătos, cuviincios, osos etc.
— *esc*: românesc, tineresc, muncitoresc, femeiesc etc.
— *iu*: auriu, cenușiu, trandafiriu etc.
— *ăreț*: purtăreț, vorbăreț etc.

Categorizatori verbali:

— *a*: brăzda, visa, lumina, strîmba, înainta etc.
— *i*: mijloci, cumpăni, domni, orbi, mări, asupri etc.

[162] Vezi și Eugenio Coseriu, *Gramática...*, p. 180—181.

Scanned with OKEN Scanner

Categorizatori adverbiali :

— *este* : [163] românește, studențește, muncitorește, frățește, cavalerește, iepurește etc.

— *iș (-îș)* : fățiș, cruciș, chioriș, morțiș, pieptiș etc.

— *mente* : realmente, totalmente, actualmente, forțamente, eminamente, socialmente etc.

Numărul formanților, mai ales al celor nominali, poate fi sporit. În astfel de situații trebuie să vorbim de **derivare gramaticală**. J. Kuryłowicz o numește *derivare sintactică* : „Un derivat sintactic este o formă cu conținut lexical identic cu cel al formei-bază, dar jucînd un alt rol sintactic decît forma-bază și în consecință este marcat de un morfem sintactic." [164] Lingvistul polonez vorbește de o derivare lexicală și de una sintactică.

Dacă prin derivare lexicală se obțin cuvinte noi în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire (de exemplu, serii de diminutive, augmentative etc. în cadrul substantivului), prin derivare gramaticală se obțin cuvinte cu valori categoriale noi, care aparțin deci unor părți de vorbire diferite. În sistemul derivării românești se întîlnesc situații cînd unul și același afix poate funcționa atît ca morfem lexical, ca și categorizator. De exemplu, *-ime* este morfem lexical în derivatele : *studențime, muncitorime* etc., dar categorizator în seria : *mulțime, lungime, treime, asprime, istețime* etc. Orice derivare gramaticală este însoțită de (și presupune) fenomenul conversiunii. Se poate spune că derivarea gramaticală este o conversiune marcată de categorizatori, iar conversiunea o "derivare" gramaticală nemarcată. De exemplu, adjectivele *total (scriitor total)* și *istoric (timp istoric)* funcționează adverbial prin conversiune nemarcată *(a greșit total ; judecînd istoric lucrurile...)* ori prin derivare gramaticală *(a greșit totalmente ; istoricește judecînd lucrurile...)*.

7. Părțile de vorbire fiind clase neomogene se organizează în subclase care au structuri și distribuții diferite (vezi infra). Categorizatorii pot servi uneori în degajarea subclaselor. Astfel, subclasa pronumelor (și a adverbelor) nedefinite cunoaște formanții : *ori-* [165] (oricine, oricare,

---

[163] Al Graur îl socoate de origine tracă, ca și *-esc* din care provine, Cf. *Le suffixe thrace -isk*, în *Mélanges linguistiques*, Paris — București, 1936. Vasile Arvinte apreciază acești formanți ca „sufixele caracteristice ale comunității lingvistice românești". Vezi *Termenii român și vlah în afirmarea comunității lingvistice românești*, LL, IV, 1979, p. 330, și *Român, românesc, România*, București, 1983, p. 93.

[164] *Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XXXVII, 1936, p. 83.

[165] Pentru paralela acestor formații cu albaneza, vezi Lucia Djamo-Diaconiță, *Pronoms et adverbes formés avec le verbe „vouloir" en roumain et en albanais*, „Revue des études sud-est européennes, XV, 1977, nr. 3, p. 553 — 560.

Scanned with OKEN Scanner

orice, oriunde, oricînd, oricum), *-va* (cineva, careva, ceva, undeva, cîndva, cumva), *oare-* [166] (oarecine, oarecare, oarece, oarecum, oarecît), *fie-* (fiecine, fiecare, fiece, fiecum, fieunde), cea a negativelor (pronume și adverbe), formantul *nici* (nici unul, nici una, niciunde, nicicînd, nicicum, nicicît). Subclasele numeralului au marcanții : *-ime* (numeralele fracționare), *tus-* (numeralele colective), *cîte* (numeralele distributive), *în . . . it* (numeralele multiplicative), *de . . . ori* (numeralele adverbiale).

8. Informații sumare despre implicațiile gramaticale ale derivării se întîlnesc, chiar dacă în alți termeni, în Gramatica Academiei : „Afixele lexicale sînt de obicei specializate pe părți de vorbire și de aceea pot fi atrase uneori în descrierea cîte unei părți de vorbire. Există, de pildă, un mare număr de sufixe substantivale folosite numai pentru formarea de substantive... Într-o anumită măsură, în caracterizarea unor părți de vorbire sau a unor clase din cadrul unei părți de vorbire pot intra și mijloace de formare a cuvintelor. Pentru părțile de vorbire prezintă interes afixele specializate... Asemenea referire poate servi în descrierea adverbului, care, ca parte de vorbire neflexibilă, are puține caracteristici formale... Caracterizarea unor clase din cadrul unor părți de vorbire prin mijloace de formare a cuvintelor o pot ilustra diversele categorii de numerale formate pe baza numeralului cardinal propriu-zis". [167]

9. Criteriul formal, alături de cel semantic, este decisiv în degajarea clasei numeralului, a cărui existență a fost pusă la îndoială. [168] Două aspecte de ordin formal asigură numeralului statut de parte de vorbire de sine stătătoare în limba română :

1. Flexiunea cazuală proprie, de tip analitic, cu morfeme pentru cele două cazuri oblice : **a** pentru genitiv *(mamă* **a** *trei dintre ei)* și **la** pentru dativ (**la** *trei le-a dat nuci*, **la** *al patrulea, bomboane)*. [169] Cazurile oblice pot fi marcate și redundant : *contra (împotriva) a trei dintre ei (s-au luat măsuri drastice)* ; *grație (mulțumită) la trei dintre ei (i-a fost salvată viața)*. Putem vorbi, așadar, de o paradigmă a numeralului, avînd în vedere centrii clasei, numeralului cardinal și numeralul ordinal

2. Categorizator de clasă, întîlnit la numeralul ordinal și reprezentat de morfemul discontinuu **a(l)**. . . **(le)a**, atașat numeralelor primare (cardinale) : *a treia, al treilea.* Avînd în vedere că segmentul *l. . . le* / zero marchează opoziția masculin / feminin, rămîne *a. . . a* marcant al ordinii. [170]

---

[166] Elena Berea Găgeanu, *Pronumele nedefinite compuse cu oare- în limba română literară contemporană*, LR, XXIX, 1980, nr. 5.

[167] Ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 19, 34.

[168] Cf. Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului*, LR, IX, 1960, nr. 3.

[169] Vezi G. G. Neamțu, *Despre flexiunea cazuală a numeralului*, LR, XXIX, 1980, nr. 3, p. 249 — 251.

[170] Cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 384.

Scanned with OKEN Scanner

Alte argumente aduse de obicei pentru susținerea clasei (indiferența față de categoria numărului și față de categoria determinării [171]) trec pe plan secund.

10. În sfîrșit, formarea cuvintelor intervine și este luată în considerare în gramatică și sub alt aspect. E vorba de clasificarea unor părți de vorbire după formă, în simple, compuse și locuțiuni : prepoziții simple, compuse, locuțiuni prepoziționale ; conjuncții simple, compuse și locuțiuni conjuncționale ; substantive simple, compuse și locuțiuni substantivale etc. [172]

2. Criteriul semantic

1. Criteriul semantic este criteriul care a dominat în gramatică din antichitate pînă în zilele noastre, mai ales în varianta lui logicistă, după care părțile de vorbire exprimă anumite categorii logice (substanță, calitate, cantitate etc.). În critica acestui principiu s-a arătat că nu numai adjectivele exprimă calități, însușiri : *bun, vioi, frumos* etc., ci și substantivele : *bunătate, vioiciune, frumusețe* etc. ; nu numai verbele exprimă acțiuni, procese : *a lupta, a fugi, a crește* etc., ci și substantivele : *luptă, fugă, creștere* etc. [173] „Părțile de vorbire deci nu corespund modurilor de a fi ale realității semnificate ; aceeași realitate poate fi denumită de clase de cuvinte diferite : *la blancura de la pared, la pared blanca, la pared blanquea, la pared está blanqueado.*“ [174]

2. Pe baza criteriului semantic, unele gramatici propun o clasificare bipartită a cuvintelor : cuvinte care exprimă noțiuni (substantivele, verbele) și cuvinte care exprimă însușiri ale substanței (adjectivele) sau ale procesului (adverbele). [175]

3. G. Ivănescu pornind de la concepția că faptele de limbă pot fi explicate convingător prin fapte din planul gîndirii, repune în valoare **criteriul logic** (eliberat de erorile logicismului) în analiza părților de vorbire : „numai substantivul și pronumele exprimă noțiuni, (că) adjectivul, numeralul și verbul exprimă note din conținutul noțiunii și că adverbul exprimă o modalitate a unei note din conținutul noțiunii. Concluzia

---

[171] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 157 ; *Limba română contemporană*, I, 1974, p. 137.

[172] Pentru deosebirile dintre compuse și locuțiuni, vezi Dumitru Nica, *Locuțiunile substantivale în limba română*, în LR, XII, 1963, nr. 5.

[173] Vezi *Tratat de lingvistică generală* (sub redacția : acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald), Editura Academiei R.S.România, București, 1971, p. 286.

[174] Luis Juan Piccardo, *El concepto de „Partes de la Oración“*, *Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias*, Montevideo, t. IX, 1952, p. 186.

[175] Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică...*, p. 66.

Scanned with OKEN Scanner

este aceasta : diversele clase de cuvinte sînt reflexe ale unor fapte din planul gîndirii, și anume manifestarea pe planul limbii a unor fapte de ordin formal (morfologic) din planul gîndirii ; numai analiza profundă a faptelor de gîndire ne indică deosebirea dintre diversele clase de cuvinte ; punctul de vedere logic nu este, cel puțin cîteodată, în morfologie și sintaxă, un punct de vedere străin lingvisticii, ci se identifică chiar cu punctul de vedere lingvistic." [176] Într-adevăr, punctul de vedere logic al lui G. Ivănescu se confirmă întrutotul prin compararea cu un punct de vedere eminamente lingvistic (subordonarea) propus în interpretarea părților de vorbire de Otto Jespersen și cunoscut sub numele de **teoria rangurilor** (vezi supra II, 4). Din confruntarea punctului de vedere logic al lui G. Ivănescu cu cel pur gramatical al lui Otto Jespersen, putem desprinde următoarele caracteristici generale ale părților de vorbire principale : substantivul exprimă noțiuni și este o parte de vorbire de rangul I ; adjectivul și verbul exprimă note din conținutul noțiunii și (tocmai de aceea) sînt cuvinte de rangul al II-lea ; adverbul exprimă note ale notelor și (tocmai de aceea) este un cuvînt de rangul al III-lea. Pronumele, în schimb, nu exprimă noțiuni, nici note din conținutul unei noțiuni, pentru că, așa cum demonstrează Eugenio Coseriu, nu are conținut lexical, ci numai un conținut categorial (vezi supra II, 4). Aceeași interpretare o întîlnim și la Lucien Tesnière : „Pronumele au conținut categorial și nu unul semantic propriu-zis". [177] De aceea el este și greu de definit. În enunț, pronumele funcționează ca elemente de rangul I (pronumele substantivale) sau ca adjuncți (adjectivele pronominale).[178] Numeralele au conținut noțional (acoperă, în general, categoria logică a cantității) și funcționează, de regulă, ca elemente de rangul al II-lea (numeralele adverbiale și cele distributive avînd distribuție adverbială funcționează numai ca elemente de rangul al III-lea).

4. Importanța criteriului semantic iese cu pregnanță în relief prin aplicarea teoriei lui Coseriu despre înțeles (vezi supra). Operînd cu trei tipuri de înțeles, lexical, categorial și instrumental, părțile de vorbire ale limbii române se organizează în felul următor :

a. **Părți de vorbire reprezentate de cuvinte lexematice** : substantivul, adjectivul, verbul și adverbul. Sînt părți de vorbire care au înțeles lexical și înțeles categorial. Spre deosebire de Coseriu, aici vom încadra și numeralul, întrucît acesta este reprezentat de cuvinte care au înțeles lexical,

---

[176] *Gramatica și logica.* II. *Structura gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, AUT, seria Științe filologice, II, 1964, p. 193.

[177] *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959, p. 59.

[178] Pentru pozițiile care susțin că pronumele exprimă indirect numele unui obiect, are deci valoare noțională, vezi D. D. Drașoveanu, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, CL., XXI, 1976, nr. 2, p. 153.

Scanned with OKEN Scanner

exprimînd note (cantitatea) din conținutul unei noțiuni, așa cum demonstrează G. Ivănescu. [179]

b. **Părți de vorbire categorematice**: pronumele și celelalte substitute care au alte *orbite*. [180] Sînt cuvinte care au înțeles categorial, dar nu au înțeles lexical și de aceea nu pot exprima noțiuni. Unii lingviști (Martinet, Coseriu ș.a.) au rezerve în privința încadrării lor între celelalte cuvinte.

c. **Părți de vorbire instrumentale**: prepoziția, conjuncția. Sînt reprezentate de cuvinte care au înțeles instrumental. Între acestea se încadrează și o serie de „cuvinte fonice" [181]: articolul, verbele auxiliare, verbele copulative etc.

5. Între cele două moduri diferite de a vedea și a aplica criteriu semantic (G. Ivănescu — Eugenio Coseriu) prezentate aici există în realitate un raport de strînsă complementaritate, întrucît anumite semnificații concrete, lexicale, în cadrul cuvintelor noționale, satisfac anumite valori categoriale (substantiv, adjectiv, verb, adverb etc.). Cuvintele se organizează în părți de vorbire după înțelesul lor abstract, categorial. Semnificația categorială sau de clasă este un aspect al înțelesului gramatical.

6. Sub influența teoriei gramaticale chineze [182], cuvintele mai sînt împărțite, după criteriul sensului, în două mari clase: *cuvinte pline* și *cuvinte goale (vide)*. În cadrul cuvintelor pline, Lucien Tesnière distinge două straturi: unele exprimă ideea de substanță (substantivele) ori de proces (verbele), iar altele exprimă însușiri ale substanțelor (adjectivele) ori ale proceselor (adverbele). „Cele patru specii de cuvinte pline... reprezintă pietrele unghiulare ale vorbirii". [183] Cuvintele vide sînt acelea „care nu sînt încărcate cu o funcție semantică, sînt simple unelte gramaticale." [184]

7. Părțile de vorbire mai sînt clasificate după sensul lor în cuvinte **autonome** sau **autosemantice**, care corespund cuvintelor pline, conceptuale, și în cuvinte **neautonome, auxiliare** sau **sinsemantice** (termen foarte vechi, a cărui folosire în gramatică urcă pînă în antichitate [185]) care corespund cuvintelor vide. Numeralul este încadrat între cuvintele autonome sau autosemantice, dar se opune celorlalte (substantiv, adjectiv,

---

[179] Vezi *Gramatica și logica*, I, *Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, AUT, seria Științe filologice, I, 1963, p. 264.

[180] Cf. Charles Hockett, *Curso de lingüistica moderna*, Buenos Aires, 1971, p. 262.

[181] Cf. G. Ivănescu, *Nume și verb*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Editura Academiei R.S. România, București, 1965, p. 424.

[182] Cf. John Lyons, *op. cit.*, p. 286.

[183] *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959, p. 63.

[184] *Idem*, p. 54.

[185] Cf. Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, LL, 17 (1968), p. 184.

Scanned with OKEN Scanner

verb, adverb) prin „caracteristica cantitativă a obiectelor". Între cuvintele neautonome ori sinsemantice figurează și pronumele. [186]

8. Cuvintele autonome, autosemantice, pline, conceptuale sînt totodată și categoriale, pentru că „caracterizarea categorială a cuvîntului autonom... este dată în vocabular ca atare înainte de apariția lui în propoziție". [187] Așadar, orice cuvînt autonom închide în el două tipuri de înțeles: unul concret *(arbore, a merge, bun, ieri)* și unul abstract, al categoriei: substantiv (itate), verb (alitate), adjectiv (itate), adverb (ialitate). Între cele două tipuri de înțeles este o strînsă corelație.

9. Înțelesul abstract, categorial este decisiv în organizarea cuvintelor în părți de vorbire. Unele cuvinte nu au un înțeles concret, dar sînt înzestrate cu unul categorial (pronumele).

Cuvintele „vide" (prepozițiile, conjuncțiile etc.) nu au nici semnificație concretă, nici una categorială, Cu toate acestea nu sînt asemantice; ele au înțeles instrumental sau relațional [188], variantă sau una din realizările înțelesului gramatical general.

10. Înțeles în felul acesta, criteriul semantic este indispensabil în teoria și analiza părților de vorbire și, în general, în gramatică. Definirea părților de vorbire nu se poate face în liniile ei fundamentale decît pe bază semantică.

Parafrazînd o afirmație a lui Hugo Schuchardt din celebra sa recenzie la *Cursul* lui Saussure [189], putem spune că nu există decît o singură gramatică, și aceasta este gramatica semantică.

3. Criteriul funcțional

1.1. Între felul cum este înțeles și aplicat criteriul sintactic în gramatica clasică și în cea structurală sînt deosebiri importante. Termenul *funcție*, ca și în cazul altor termeni centrali în gramatică, are el însuși accepțiuni diferite; mai mult, în lingvistica modernă utilizarea lui diferă de la un învățat la altul. [190]

---

[186] Vezi detalii la Anna Ufimtseva, *Algunos problemas del significado en la investigación del aspecto de signos de la lengua*, în *Problemas teóricos de la lingüística*, Moscú, 1976, p. 137 — 138. Vezi și Gh. N. Dragomirescu, *Elemente în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, LL, 23, 1969, p. 117 — 118.

[187] Samuíl Katsnelson, *Semántica gramatical y formalismos sintácticos*, idem. p. 114—115.

[188] Pentru detalii privind înțelesul relațional, vezi D. D. Drașoveanu, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, CL, XXI, 1976, nr. 2 p. 153 — 162.

[189] Cf. Eugenio Coseriu, *Semántica y gramática*, în *Gramática...*, p. 128.

[190] Pentru detalii, vezi Sorin Stati, *Noțiunea de „funcție" în gramatică*, LL, 14, 1967, p. 127 — 134.

Scanned with OKEN Scanner

1.2. Cele două puncte de vedere, clasic și modern, în interpretarea sintactică a părților de vorbire sînt amîndouă legitime și au în bună măsură caracter complementar. De aceea, în prezentarea criteriului sintactic, avem în vedere două aspecte: 1. funcția părților de vorbire în unități sintactice de rang superior (sintagme, propoziții), cuvîntul rămînînd unitatea sintactică minimală [191]; 2. posibilitățile combinatorii sau distribuția părților de vorbire.

2.1. În gramatica clasică cuvintele se împart, potrivit criteriului sintactic, în două categorii: cuvinte care pot îndeplini o funcție sintactică în propoziție (substantive, adjective, pronume, numerale, verbe, adverbe), reprezentînd diferite părți de propoziție și cuvinte care nu reprezintă părți de propoziție (interjecția), dar ajută la exprimarea funcțiilor sintactice (elementele de relație: prepoziția și conjuncția).

2.2. Pornind de la gramatica tradițională, Lucien Tesnière clasifică cuvintele în: cuvinte *constitutive* (= orice cuvînt susceptibil de a-și asuma o funcție structurală și de a forma un *nod*) și cuvinte *auxiliare* (= orice cuvînt care nu este susceptibil de a-și asuma o funcție structurală și de a forma un *nod*). Cele dintîi sînt întotdeauna autonome; cele de-al doilea sînt neautonome ori sateliți. Această distincție din planul structural corespunde distincției dintre cuvintele pline și cuvintele goale, din planul semantic. [192]

2.3. În cadrul fiecărei părți de vorbire există o ierarhie între diferite funcții sintactice. Astfel, J. Kuryłowicz distinge *o funcție sintactică primară* și *o funcție sintactică secundară*. Funcția sintactică primară sau funcția-bază corespunde formei-bază a unui cuvînt; funcția secundară corespunde formei (formelor) „derivate". Cele patru părți de vorbire fundamentale au următoarele funcții primare:

substantivul → subiect
adjectivul → atribut (determinant al substantivului)
verbul → predicat
adverbul → circumstanțial (determinant al verbului).

Conversia se prezintă, în felul acesta, ca o schimbare a funcției sintactice primare: *roș* (adjectiv) → *roș* (substantiv). Punctul de vedere sintactic al lui J. Kuryłowicz se corelează cu cel semantic al lui Lucien Tesnière (vezi supra).

Plasat în diferite anturaje sintactice, unul și același cuvînt poate prezenta diferite funcții sintactice secundare. „Cînd o formă A achiziţio-

---

[191] Cf. Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, p. 46. Vezi A.M.K. Halliday, *Categorie della teoria della grammatica*, p. 174; Göran Hammarström, *Las unidades lingüísticas en el marco de la lingüística moderna*, Madrid, 1974, p. 78.

[192] *Éléments...*, p. 56.

Scanned with OKEN Scanner

nează o valoare sintactică secundară, dependentă de anturajul sintactic, ca este înlocuită de o formă B (cuvînt sau grup de cuvinte), în care această funcție este funcția primară. Înlocuirea lui A prin B echivalează deci cu înlocuirea anturajului prin formă. În loc ca o funcție sintactică să se caracterizeze prin ordinea cuvintelor, accentul grupului, ritm, pauză etc. ea este indicată de o formă în care valoarea lexicală implică deja funcția sintactică în cauză. Înlocuirea unei forme A printr-o formă B conduce la un raport de derivare între A și B." [193]

2.4. Funcțiile sintactice secundare ale unui cuvînt se corelează cu variațiile lui paradigmatice și cu sensul lui în context. De exemplu, în segmentele : *ochii fetei* ; *sălul de vorbe*, substantivele aflate pe plan secund și la alte cazuri decît nominativul ilustrează două funcții secundare ale clasei. Funcția primară de subiect a substantivului se întîlnește în forma-bază, care este nominativul.

Kuryłowicz nu are în vedere că o formă-bază poate acoperi pe lîngă o funcție primară și una sau mai multe funcții secundare. Astfel, în propozițiile : *Popescu este medic*, *Pe Popescu l-a numit medic* [194], *Popescu, medic în Vaslui, a fost premiat*, cuvîntul *medic*, la forma-bază ilustrează funcțiile secundare (nume predicativ, element predicativ suplimentar, atribut). O formă poate acoperi mai multe valori sau funcții, după cum mai multe forme pot servi una și aceeași funcție.

Un aspect important în gramatica clasică îl constituie enumerarea tuturor funcțiilor pe care părțile de vorbire le îndeplinesc în propoziție.

3. Un pas înainte în precizarea criteriului sintactic l-a constituit în vechea gramatică distingerea între poziția și funcția de *determinant* și poziția de *determinat* (regent). După context, cuvinte care reprezintă aceeași parte de vorbire sau unul și același cuvînt în construcții diferite ilustrează această situație : *Viața este o formă a libertății* ; *Omul este prieten omului.*

Părțile de vorbire sînt descrise sau chiar definite în funcție de elementul determinat ; chiar denumirea unora dintre ele ilustrează acest aspect : adjectivul și adverbul. În gramatica clasică depistăm informațiile de bază pentru ceea ce structuraliștii vor înțelege prin criteriul distribuției : un cuvînt este adjectiv numai dacă determină un substantiv (de aici deosebirea în cadrul pronumelui între pronume propriu-zise și adjectivele pronominale) ; un adverb determină un verb etc.

4. Un moment de tranziție între gramatica clasică și cea funcțională propriu-zisă în aplicarea criteriului sintactic îl reprezintă poziția lui Jespersen, cunoscută sub numele de teoria rangurilor (vezi supra II, 4),

[193] *Dérivation lexicale et dérivation syntaxique*, p. 89 — 90.

[194] Unii lingviști vorbesc în astfel de construcții de un *casus generalis*. Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică...*, p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

a cărei „influență asupra unor structuraliști nu poate fi tăgăduită". [195] Ea trebuie corelată cu poziția lui Kuryłowicz despre funcțiile primare și cu cea logică a lui G. Ivănescu. În felul acesta părțile de vorbire pot fi caracterizate astfel:

Substantivul este o parte de vorbire care exprimă noțiuni, (de aceea) este un termen de rangul I și are funcție primară de subiect.

Adjectivul este o parte de vorbire care exprimă note din conținutul unei noțiuni, (de aceea) este un termen secundar și are funcție primară de atribut.

Verbul este o parte de vorbire care exprimă note din conținutul unei noțiuni, (de aceea) este un termen secundar și are funcție primară de predicat. [196]

Adverbul este o parte de vorbire care exprimă note ale notelor, (de aceea) este un termen terțiar și are funcție primară de complement circumstanțial (pe lîngă verb și adjectiv).

5. Nu pot fi clasificate după criteriul sintactic înțeles în felul acesta numeralul și pronumele, care, deși au funcție de părți de propoziție, nu au funcții primare, adică funcții de clasă specifice. Ele au funcțiile și ocupă pozițiile celorlalte părți de vorbire fundamentale (cu excepția verbului).

6.1. **Proprietățile combinatorii** sau **distribuționale** „reprezintă factorul determinant în clasificarea structuralistă a cuvintelor." [197] În lingvistica modernă postsaussuriană analiza părților de vorbire după relațiile lor *in praesentia* a cîștigat mult în importanță, în comparație cu celelalte criterii. Un cuvînt se caracterizează prin poziția pe care o ocupă într-o unitate complexă, prin vecinătățile în care apare și se manifestă. Aceste poziții sînt numite funcții. Seriile de cuvinte care ocupă aceeași poziție formează o clasă. În felul acesta, clasele, adică părțile de vorbire, sînt clase funcționale. Prin **distribuție** se înțelege „proprietatea elementelor de a apărea sau nu în diferite contexte, în diferite vecinătăți." [198] Orice parte de vorbire are însușiri combinatorii, dominante, contexte specifice și altele comune, contexte necaracteristice. **Contextul diagnostic** [199]

---

[195] Sorin Stati, *Teorie și metodă...*, p. 49.

[196] Faptul că verbul și adjectivul au același rang este confirmat de gramatica transformațională prin conceptul de structură de adîncime (concept, de altfel, vulnerabil, cum demonstrează și criticii lui). Cf. John Lyons, *op. cit.*, p. 339.

[197] Sorin Stati, *Teorie și metodă...*, p. 49.

[198] Valeria Guțiu-Romalo, *Distribuția*, în *Elemente de lingvistică structurală*, p. 38. Termenul este introdus în metalimbajul lingvisticii de M. Swadesh într-un studiu publicat în *Language* din 1939.

[199] Termenul (și conceptul) a fost pus în circulație de Z. Harris; cf. Valeria Guțu-Romalo, *art. cit.*, p. 44.

Scanned with OKEN Scanner

înseamnă contextul caracteristic, definitoriu în care poate apărea o parte de vorbire. El este reprezentat de una sau cîteva însușiri combinatorii caracteristice.

6.2. Distribuția folosită ca criteriu în analiză își are originea în structuralismul de tip bloomfieldian și în cel glossematic. Asta și explică cele două accepțiuni de bază (care sînt totodată și două moduri de aplicare) ale distribuției, așa cum sînt ele văzute de Coseriu : 1) Distribuție complementară de variante în aceeași poziție ; 2) Totalitate a pozițiilor pe care o unitate funcțională le poate ocupa față de alte unități de același ordin sau în cadrul unei unități mai mari. Văzută și aplicată prin prisma accepției a doua, unii structuraliști au folosit distribuția drept criteriu (unic) în definirea unităților funcționale, inclusiv în definirea părților de vorbire. Distribuția este de mare randament în descrierea și în clasificarea părților de vorbire. Ea nu poate fi aplicată însă în definirea lor. Definiția vizează *ce este* (ceva), nu *cum este* ; este, așadar, de natură conceptuală, semantică și logică. [200]

6.3. Aplicarea distribuției, îndeosebi a conceptului de context diagnostic, este de utilitate reală în descrierea gramaticală a părților de vorbire, cum de altfel și probează lucrările din ultimul timp.
Astfel, pentru substantiv s-au propus contextele diagnostice :

# acest — #	# — acesta #
# această — #	# — aceasta #
# — meu #	# — scump #
# — mea #	# — scumpă # [201]

Context diagnostic adjectival :

cel (cea, cei, cele) # [202]

Context diagnostic pronominal :

cine (poate) spune ↑ # — ↓
ce vezi ↑ # — ↓ # [203]

Context diagnostic numeral :

cîți (cîte) ↑ # — ↓
cîți (cîte) + S ↑ # — + de + S ↓ # [204]

---

[200] Vezi detalii la Eugenio Coseriu, *Acerca de la distribución*, în *El hombre y su lenguaje*, p. 159 — 166.

[201] Paula Diaconescu, *Structură și evoluție* în *morfologia substantivului românesc*, Editura Academiei R.S. România, București, 1970, p. 71 — 72. Maria Manoliu Manea are rezerve față de acest context diagnostic. Vezi *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Editura Academiei. R.S. România, București, 1968, p. 25 (nota).

[202] Vezi Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, SCL, XVI, 1963, 3, p. 388.

[203] Vezi Maria Nanoliu Manea, *op. cit.*, p. 22 — 25.

[204] Vezi Sanda Golopenția-Eretescu, *art. cit.*, p. 388 — 389.

Scanned with OKEN Scanner

Simbolurile au următoarea semnificație: # = pauză de cuvînt; ↑ = intonație interogativă; ↓ = intonație enunțiativă; S = substantiv; — = un element care reprezintă partea de vorbire respectivă.

Criteriul contextului diagnostic este eficace în degajarea pronumelui și a numeralului față de substantiv, adjectiv și adverb, de care se apropie din punct de vedere sintactic prin funcții comune în propoziție.

Fără să folosească denumirea de astăzi, L. Hjelmslev a fixat mai de mult contextele generale ale unor părți de vorbire pe care le-a definit contextual: „Substantivul se poate defini prin capacitatea sa de a fi determinat de (sau a regiza) un adjectiv, verbul prin facultatea sa de a fi determinat de (sau a regiza) un adverb". [205] Așadar, contextul diagnostic general și unic al substantivului este adjectivul: „un cuvînt este și rămîne substantiv în toate pozițiile în care păstrează capacitatea de a guverna un adjectiv."[206] Contextul general al verbelor este reprezentat de adverbe.

Contextele diagnostice ale părților de vorbire sînt diferite în limbi diferite. De exemplu, în engleză contextul diagnostic al substantivului este # the — is/are good #. [207]. Universale sub aspect conceptual-categorial și chiar sub aspectul funcțiilor primare, părțile de vorbire au caracteristici distribuționale proprii fiecărui idiom.

6.4. Criteriul distribuției poate fi fertil în gramatică în identificarea și delimitarea subclaselor și a subsubclaselor părților de vorbire. De aceea, cînd vorbim de contextul diagnostic al unei părți de vorbire, ne referim la centrul clasei, pentru că elementele ei marginale, subclasele, au de multe ori o distribuție diferită de cea a nucleului (vezi infra IV).

6.5. În descrierea și clasificarea părților de vorbire și subcategoriilor acestora cele două modalități principale de înțelegere a criteriului sintactic (vezi supra 1 și 2) se află într-un raport de strînsă complementaritate.

7. Existența mai multor criterii (formal, logico-semantic și funcțional) nu constituie un obstacol în organizarea cuvintelor în părți de vorbire, cum s-a afirmat adeseori, ci, dimpotrivă, reprezintă un sprijin în clasificarea lor. Putem spune că părțile de vorbire sînt în egală măsură *categorii formale*, *categorii logico-semantice* și *categorii funcționale*. În practică, aplicarea numai a unuia din cele trei poate fi edificatoare. Alteori sînt necesare două ori toate trei criteriile pentru a ajunge la soluții convingătoare (este cazul unor cuvinte- „cameleon" în limba română: *chiar*, *mai*, *tot* etc.).

---

[205] *La noción de rección*, în *Ensayos lingüísticos*, p. 188 — 189.
[206] Valeria Guțu-Romalo, *art. cit.*, p. 65.
[207] Cf. H. A. Gleason, Jr., *Introducción a la lingüística descriptiva*, Madrid, 1975, p. 307.

Scanned with OKEN Scanner

IV. CRITICA ORGANIZĂRII CUVINTELOR ÎN PĂRȚI DE VORBIRE

1. Cele trei criterii aplicate în cercetarea părților de vorbire sînt complementare și toate legitime, firește în cadrul anumitor limite și după scopul urmărit. Hipostazierea sau exacerbarea unuia sau altuia trebuie pusă în legătură cu stadiul de dezvoltare a gramaticii, cu metodele și curentele lingvistice dominante la un moment dat etc. Putem conclude, de aceea, cu Jespersen că „fenomenele gramaticale pot și trebuie apreciate din puncte de vedere diferite, care de multe ori sînt complementare.“ [208].

1.1. Clasificarea cuvintelor în opt-zece părți de vorbire, fixată în liniile ei generale de gramaticii antici, s-a impus în gramatica tradițională de-a lungul secolelor și s-a transmis pînă în zilele noastre. După constituirea lingvisticii ca știință de sine stătătoare și o dată cu progresul ei au apărut critici, uneori foarte severe, la adresa conceptelor vechii gramatici. „Istoria criticii“ părților de vorbire nu începe însă în epoca modernă a gramaticii. Cele dintîi infiripări ale ei pot fi depistate încă în antichitate, o dată cu apariția celor dintîi clasificări și definiții.

2. Împotriva clasificării tradiționale a părților de vorbire s-au ridicat, cum s-a văzut mai înainte, un mare număr de învățați. Atacurile lor vizau caracterul nesistematic și neștiințific al „schemei“, lipsa unor criterii uniforme și mai ales absența unui criteriu unic de clasificare.

3.1. Clasificarea antică a părților de vorbire și definițiile date acestora au avut în vedere două criterii de bază : unul semantico-ontologic și altul morfologic. Tipică în acest sens este clasificarea lui Varro. Criteriul sintactic, înțeles limitat, era aplicat pentru detașarea prepoziției și a conjuncției.

3.2. Aspectul cel mai criticat al clasificării tradiționale era subordonarea ei logicii și categoriilor logice. Într-adevăr, eroarea gramaticii logiciste constă în a confunda aspectul semantic cu cel ontologic, adică *semnificatul* cu *lucrurile semnificate*. În ceea ce privește părțile de vorbire, această eroare se manifestă în criteriul numit *logico-obiectiv*, conform căruia „părțile de vorbire corespund categoriilor realității : de ex. substantivul ar numi lucruri; adjectivul, calități ; verbul, procese reale“.[209] Confuzia viza *realitatea gîndită* și *realitatea naturală*, la care se adăuga

---

[208] *La filosofía de la gramática*, p. 421.

[209] Eugenio Coseriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramática*, în *Teoria del lenguaje...*, p. 244.

Scanned with OKEN Scanner

alta, și anume, considerarea limbajului însuși ca obiect de natură logică, mai bine spus, ca produs al gîndirii logice. De aici decurge altă eroare — o confuzie nu vine singură niciodată — anume, pretenția de a întîlni aceleași categorii în toate limbile ori de a aplica schema categoriilor unei limbi altei sau altor limbi. [210]

3.3. Erorilor evidente ale gramaticii logice [211], antilogicismul lingvistic i-a opus însă alte erori, care au la bază aceleași confuzii, așa cum a demonstrat Eugenio Coseriu.[212]

Gramatica logică nu trebuie însă abandonată, ci doar definită și formulată într-un sens nou. „Gramatica nu este, prin urmare, gramatică logicistă care este fundamental falsă, ci descriptivă, structurală ori funcțională, adică eminamente lingvistică, deoarece numai această gramatică are în vedere obiectul său de studiu în realitatea lui obiectivă". [213]

3.4. În același sens se pronunță G. Ivănescu (Cf. *Gramatica și logica*, Analele Universității din Timișoara, I, 1963; II, 1964, mai ales în prima parte, unde se ocupă de părțile de vorbire): „Lingvistica de pînă astăzi n-a reușit să explice prin gîndire o serie de fapte morfologice care sînt, în mod evident, un reflex al unor fapte de gîndire; n-a reușit aceasta nici chiar în epoca logicistă a lingvisticii, de pînă pe la jumătatea secolului trecut, — dar logica de pe atunci era destul de înapoiată... Explicarea prin gîndire, cel puțin a unora din faptele de limbă, este un lucru care nu se mai poate tăgădui, căci numai această procedare ne permite să înțelegem, să stabilim adevărata structură a limbii... În problema de față (analiza și definirea părților de vorbire, n.n.) nu se poate distinge un punct de vedere strict lingvistic, care să nu fie în același timp și logic, și noi considerăm că acel punct de vedere trebuie socotit ca fiind și psihologic; căci psihologia nu exclude logica, ci se identifică în parte cu ea. A analiza limba de pe pozițiile logicii, — și desigur și ale phsihologiei — este, cel puțin în cazul de față, singurul punct de vedere îndreptățit în lingvistică, este punctul de vedere lingvistic. A crede că lingvistica își pierde autonomia ca știință devenind cumva o anexă a altor științe, dacă se

---

[210] Cf. Eugenio Coseriu, *ibidem*, p. 244 passim.

[211] Vezi Lazăr Șăineanu, *Raporturile între gramatică și logică*, București, 1891, o sinteză a concepțiilor dominante în secolul al XIX-lea, citată curent de Hjelmslev în *Principii...*; Ch. Serrus *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, 1933.

[212] *Logicismo y antilogicismo en la gramática, Teoría del lenguaje...*, p. 247 sqq.

[213] *Lógica del lenguaje y lógica de la gramática, Gramática...*, p. 19.

Făcînd o analiză a „tendințelor" actuale în lingvistică, Eugenio Coseriu prezintă ca „probabile" în dezvoltarea imediat următoare a lingvisticii „o intensificare a relațiilor lingvisticii cu logica, psihologia, sociologia, etnologia, și etnografia, știința comunicării și științele literare; cu istoria politică, socială și culturală și, din rațiuni metodologice generale privind studiile formale și cantitative, cu științele matematice" (*Sobre el desarrollo de la lingüística*, în *El hombre y su lenguaje*, p. 263).

Scanned with OKEN Scanner

recurge la un factor străin limbii, ca gîndirea — efectiv : structura gîndirii — pentru a explica structura limbii, este o eroare : căci ar însemna să separăm două realităţi care se găsesc în cea mai strînsă legătură una cu alta şi să înlăturăm orice posibilităţi de explicaţie. Autonomia unei ştiinţe nu este primejduită dacă se apelează, pentru explicarea obiectului ei de cercetare, la realităţi străine, care sînt obiectul de studiu al altor ştiinţe. Autonomia unei ştiinţe este asigurată numai prin faptul că obiectul ei de studiu se deosebeşte net de obiectul de studiu al altor ştiinţe. Lingvistica nu are deci a se teme de un logicism, care singur poate explica anumite aspecte ale limbii. Trebuie să ne îndreptăm spre un structuralism lingvistic care să nu elimine explicarea structurii limbii prin structura gîndirii, adică spre un structuralism logicist. Şi numai explicînd limba prin gîndire — atît cît se poate explica limba prin gîndire —, vom crea adevăratul structuralism lingvistic“ (I, p. 266 — 267).

Evoluţia ulterioară a faptelor a confirmat poziţia teoretică a lui G. Ivănescu şi Eugenio Coseriu, în sensul că după ieşirea dintr-un structuralism sever, în timpul căruia lingvistica rupsese orice contact cu logica, ultimele două decenii au pus în evidenţă tendinţa de reconciliere între cele două discipline.

3.5. În acest sens, pornind de la poziţia lui Rudolf Carnap şi de la cuceririle logicii simbolice, o orientare nouă în cercetare aduc lucrările lui Emanuel Vasiliu (*Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1970, şi *Preliminarii logice la semantica frazei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978), care-şi propun o „încercare de *mediere* între logică şi lingvistică, într-un moment în care... acest lucru se impune din punctul de vedere al metodologiei generale... Semantica logică oferă un cadru sau un aparat conceptual indispensabil pentru semantică în general şi pentru semantica limbajului natural, în particular... Noţiunile de semantică logică sînt *privite şi explicate din punctul de vedere al lingvistului* (şi nu al logicianului), fapt care ne-a permis degajarea semnificaţiei lingvistice a acestor noţiuni şi indicarea posibilităţilor şi condiţiilor de utilizare a acestora în semantica limbajelor naturale“ (*Elemente...*, p. 5).

4. Definiţiilor *semantice* ale părţilor de vorbire structuralismul de tip asemantic le-a opus definiţii *formale*.[214] Dar părţile de vorbire, care au evident caracteristici formale şi sînt *clase formale*, nu pot fi *definite* drept clase formale, după cum, fiind clase funcţionale, nu pot fi *definite* drept clase funcţionale. Caracteristicile formale şi funcţionale ale părţilor de vorbire *se descriu* în modul lor particular de manifestare în mecanismul limbii. Definiţiile lor, de valabilitate universală, nu pot fi decît *semantice* şi logice, pentru că părţile de vorbire sînt ele însele

[214] Cf. John Lyons, *Introducción...*, p. 331.

Scanned with OKEN Scanner

„modos significativos", funcții semantice, valori categoriale. Prin urmare, nu se pot defini *adjectivul* în engleză, *verbul* în română și *substantivul* în franceză, ci adjectivul, verbul și substantivul, în general, în gramatică.[215]

5. O altă direcție a acestei critici viza lipsa de omogenitate a claselor stabilite, faptul că între ele nu s-au stabilit linii ferme de demarcație, că există puncte, zone, unde limitele se estompează ori dispar. De aici, dificultatea de încadrare într-o clasă sau alta a unor cuvinte.

6. Cu toată critica adusă clasificării tradiționale, lingvistica modernă n-a reușit să opună schemei tradiționale una mai bună. Încercările și propunerile de noi clasificări (de ex., soluția Brøndal, 15 clase, ori cea a lui Schmidt, 15 clase ș.a.) n-au avut ecoul așteptat. De aceea, V. V. Vinogradov are temeiuri pentru această constatare: „Tratarea tradițională a părților de vorbire este considerată în lingvistica contemporană ca nesatisfăcătoare. Dar lipsa oricărui punct de vedere științific întemeiat în această problemă ne obligă... să ne menținem în cadrul tradiției. "[216] Lăsînd de o parte exagerarea evidentă „lipsa oricărui punct de vedere științific", afirmația lingvistului sovietic rămîne valabilă.

7. În lingvistica modernă, în perioada de vîrf a structuralismului, îndeosebi, depistarea și critica unor insuficiențe în teoria clasică a părților de vorbire s-a transformat uneori într-un proces de negare a părților de vorbire înseși.[217] Criticii structuralismului, la rîndul lor, afirmă că „studiul claselor de cuvinte se găsește și la structuraliști în același stadiu în care se găsea în antichitate".[218] Ca în viața curentă — știința fiind o formă de viață — adevărul se află la mijloc. Eugenio Coseriu, de pe poziție de filozof al limbii, demonstrează că astfel de „conflicte" sînt mai degrabă aparente decît reale: „teoreticienii adversari nu exprimă opinii diferite în legătură cu aceleași lucruri, ci vorbesc despre lucruri diferite ori cel puțin de aspecte distincte ale acelorași lucruri".[219] Lingvistica modernă, fără să modifice în esența ei, valoroasă, schema clasică a părților de vorbire, a propus o interpretare *lingvistică* a acestor categorii. Este ceea ce ne stă și nouă în intenție. Gramatica însăși, disciplină veche de peste două milenii, în contact cu lingvistica contemporană, cu cea de tip structural, îndeosebi, a ieșit în cîștig sub aspect metodologic; a devenit *mai* lingvistică.

---

[215] Cf. Eugenio Coseriu, *Logicismo...*, p. 258 passim.
[216] *Russkij jazyk. Grammatičeskoje učenije o slove*, Moscova, 1972, p. 41.
[217] Cf. Francisco Rodríguez Adrados, *Lingüística estructural*, I, p. 293.
[218] G. Ivănescu, *Nume și verb*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, p. 423.
[219] *Sobre las categorías verbales*, în *Gramática...*, p. 78.

Scanned with OKEN Scanner

V. PĂRȚILE DE VORBIRE — CATEGORII UNIVERSALE

1. Părțile de vorbire reprezintă partea centrală a oricărui sistem gramatical; „în ele se proiectează, în ultimă instanță, toate problemele de ordin gramatical". [220] În acord cu Charles Hockett putem spune că ele ocupă poziție primă în cadrul *nucleului gramatical* al unei limbi (partea ce asigură *esența* specificului gramatical al unei limbi și principalele diferențe față de sistemele gramaticale ale altor limbi), reprezentat de următoarele „straturi":

a. sistemul părților de vorbire
b. categoriile gramaticale
c. functivele
d. tipurile de construcții și construcțiile. [221]

2. Prezentarea teoretică, ca de altfel și cea aplicativă a părților de vorbire, se înscrie între problemele lingvistice de dificultate universal recunoscută. [222] În directă legătură cu aceasta stă și constatarea că părțile de vorbire constituie unul din aspectele cele mai discutate și mai disputate ale gramaticii generale, așa cum se poate desprinde din istoricul schițat.

3. Părțile de vorbire sînt categorii lingvistice și gramaticale universale; afirmația trebuie înțeleasă diferit față de cum o înțelegeau gramaticii antici ori gramaticile raționale. Părțile de vorbire reprezintă posibilități generale de organizare a limbajului. În același timp, fiind *concepte* cu care operează gramatica, ele reprezintă și una dintre universaliile lingvisticii; sînt universalii conceptuale. [223] Vom conclude cu Coseriu:

---

[220] Louis Hjelmslev, *Principios de gramática general*, p. 301.
[221] *A course in modern linguistics*, var. sp; *Curso de lingüística moderna*, 3-a edición Buenos Aires, 1976, p. 268.
[222] Cf. Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje...*, p. 112, *Gramática...*, p. 50.
[223] Pentru critica identității între universaliile limbajului și universaliile lingvisticii la Chomsky, vezi Coseriu, *Gramática...*, p. 167 (nota).

Scanned with OKEN Scanner

a. „Toate limbile au categorii verbale (părți de vorbire, n.n.);
b. Categoriile verbale pot fi diferite în limbi diferite;
c. Întrebuințarea categoriilor verbale nu depinde, în principiu, de *designatum*, de realitatea denumită". [224]

Așadar, fiecare limbă „istorică" are sistemul său propriu de părți de vorbire. Proprietățile părților de vorbire și modul lor de manifestare diferă de la idiom la idiom. Nu toate limbile au, de exemplu, articol (latina, limbile slave, cu excepția bulgarei), din unele lipsește pronumele; în altele acesta cunoaște o mare expansiune etc. Toate limbile însă cunosc cele două clase nucleare: substantivul și verbul.

4. Clase conceptuale, universalii ale lingvisticii, părțile de vorbire (substantivul, adjectivul, verbul, adverbul etc.) cunosc și au definiții universale. Prin urmare, nu se definește *substantivul* în limba română ori în franceză, ci substantivul în *gramatică*, fiind un concept gramatical. Definițiile sînt prin natura lor *semantice* și *logice*, așa cum le întîlnim în gramatica clasică. Părțile de vorbire pot fi caracterizate *formal* ori *funcțional* (cu indicii de rigoare), dar nu pot fi definite decît logico-semantic. Apelăm la criterii formal-funcționale în situații-limită. De pildă, pentru diferențierea adverbelor de mod de adjective, a conjuncției de prepoziție. „Funcțiile lingvistice nu pot fi *definite* din punctul de vedere al limbilor, ci numai din punctul de vedere al vorbirii. Părțile de vorbire, de exemplu, nu au „definiție" paradigmatică, nici sintagmatică și nu sînt clase lexicale ale limbilor, ci *modos significativos del hablar* — și de aceea „universale" (deși nu „generale" istoricește) — cărora în anumite limbi le corespund anumite tipuri formale de expresie (care pot fi atît paradigmatice, cît și sintagmatice). Nu se poate defini o categorie „într-o limbă, ci numai dovedi dacă ea există sau nu, și dacă există care-i schema ei formală." [225]

5. În sfîrșit, între atîtea alte aspecte implicate în prezentarea părților de vorbire, ne oprim asupra unuia: pornind de la dihotomia saussuriană langue-parole, părțile de vorbire țin de limbă sau de vorbire?

Din punctul de vedere al înțelesului, părțile de vorbire sînt clase conceptuale și categoriale[226] și în sensul acesta ele reprezintă una din universaliile lingvistice. Din punct de vedere formal, ele sînt (sau pot fi) marcate de categorizatori, care sînt morfeme de clasă[227], întrucît realizează opoziții dintre clase. În același timp, ele constituie clase paradigmatice, adică sînt categorii cu comportament flexionar propriu. Din punct de vedere sintactic, unele au funcții primare sau de clasă (substantivul —

---

[224] *Los universales del lenguaje (y los otros)*, în *Gramática . . .*, p. 182
[225] Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în *El lenguaje. . .*, p. p. 288.
[226] Cf. Eugenio Coseriu, *Las categorías verbales*, în *Gramática...*, p. 51 sqq.
[227] Cf. H. A. Gleason, Jr., *op. cit.*, p. 139.

Scanned with OKEN Scanner

subiect; verbul — predicat; adjectivul — atribut; adverbul — circumstanțial), altele servesc în „mecanism" cu elemente joncționale (prepozițiile și conjuncțiile). Din punct de vedere sintactic, părțile de vorbire sînt totodată și clase funcționale,[228] cu distribuție „predestinată"[229], cu „matricea" lor,[230] care este contextul diagnostic. Sub aceste aspecte părțile de vorbire aparțin gramaticii generale, „tehnicii" abstracte, gramaticale, de funcționare a „mecanismului" și, prin urmare, *limbii* în accepție saussuriană, ori *sistemului* (în opoziție cu *norma* și *vorbirea*) în termenii lui Coseriu, adică o „schemă" sau o rețea de funcții, de opoziții funcționale și formale, de posibilități care indică căi deschise și căi închise.[231] „Părțile de vorbire constituie un sistem de categorii funcționale care fac parte din structura morfologică a limbii... iar structura unei limbi este un dat obiectiv."[232]

Pornind de la constatarea lui Saussure că „întotdeauna entitățile abstracte se sprijină, în ultimă analiză, pe entitățile concrete, nici o abstracție gramaticală nu este posibilă fără o serie de elemente materiale care-i servesc ca substrat,"[233] părțile de vorbire aparțin, prin realizarea lor, „in praesentia", vorbirii. Relațiile sintagmatice se realizează în vorbire; de aceea „prepoziția aparține vorbirii, nu limbii."[234] În același timp, după Saussure, o unitate lingvistică nu poate aparține exclusiv vorbirii, de exemplu, propoziția. Atunci apare ca normală întrebarea: „Pînă la ce punct aparține propoziția limbii? Dacă este exclusiv fapt al vorbirii, este imposibil să treacă în altă unitate lingvistică".[235] În mod practic „distingerea părților de vorbire trebuie să ajute la clasificarea cuvintelor limbii."[236]

Înțelese, așadar, în realizările lor, la nivel sintagmatic (dar și paradigmatic; formele și funcțiile sînt solidare[237]), părțile de vorbire aparțin vorbirii. În termenii lui Coseriu, posibilitățile și „schemele" lor din sistem se realizează în vorbirea individuală prin „cenzura" normei. În felul acesta părțile de vorbire sînt *partes orationis*, adică „se dau concret ca modalități de a fi ale cuvintelor în *discurs*, ca funcții semantice."[238]

Se înțelege, din cele mai de sus, că întrebarea (care se aude de obicei) nu poate fi formulată în termeni cu statut disjunctiv (limbă sau vorbire).

---

[228] Cf. Louis Hjelmslev, *Principios...*, p. 300 sqq.
[229] Cf. Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, p. 114.
[230] Cf. Charles F. Hockett, *op. cit.*, p. 225.
[231] Cf. *Sistema, norma y habla*, în *Teoría del lenguaje...*, p. 94 — 99.
[232] Louis Hjelmslev, *La estructura morfológica*, în *Ensayos lingüísticos*, p. 155, 159.
[233] *Curso de lingüística general*, p. 228.
[234] *Idem*, p. 209.
[235] *Idem*, p. 183.
[236] *Idem*, p. 188.
[237] *Idem*, p. 225, 228.
[238] Eugenio Coseriu, *Sobre las categorías verbales*, în *Gramática...*, p. 53 — 54.

Scanned with OKEN Scanner

VI. CENTRU ȘI PERIFERIE ÎN ORGANIZAREA PĂRȚILOR DE VORBIRE

1. Lipsa de omogenitate semantică și gramaticală este o caracteristică generală a tuturor părților de vorbire în toate limbile indoeuropene. Asupra acestui aspect esențial în prezentarea părților de vorbire au atras atenția lingviștii din cele mai diverse școli și cu cele mai diverse orientări.

2.1. Lipsa de omogenitate a părților de vorbire confirmă, în mic, marea bogăție, varietate și complexitate a faptelor de limbă. Analiza structurală evidențiază totodată caracterul complex, eterogen al straturilor, ierarhiilor, claselor și subclaselor stabilite. În limbă categoriile și clasele nu se prezintă *tăiate* ferm, ci cuprind elemente insuficient integrate ori polivalente, care fac relațiile între clase. Caracterul dialectic al relațiilor structurale evidențiază, grade, caracteristici de tranziție gradată între clase și ierarhii, chiar existența unor limite neclare, a unor incertitudini ori anomalii în analiza faptelor. De aici, rolul regulator al sistemului. „Un sistem de limbă poate conține un număr de elemente insuficient integrate, mai mare decît ar admite un structuralist dogmatic.[239] De aici „echilibrul imperfect" al oricărui sistem, care reprezintă totodată și sursa dinamicii lui, în direcția adaptării, asimilării și organizării structurale a limbii.

2.2. Părțile de vorbire nu trebuie privite, așadar, ca niște cutii închise ermetic între care nu există nici o zonă ori punct de contact. Ele sînt seturi de trăsături formale, semantice, funcționale și se structurează în clase și subclase după principiul ierarhizării. Clase complexe și eterogene, părțile de vorbire cunosc o rețea întinsă de relații și interpenetrații. Fenomenul care evidențiază cel mai pregnant trecerea de la o parte de vorbire la alta este conversiunea, conform căreia un lexem este

---

[239] Josef Vachek, *On the Integration of the Peripheral Elements into the System of Language*, TLP, 2, 1966, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

susceptibil de a funcționa cu mai mult de un semnificat categorial (primul semnificat, de bază, este socotit *primar*) [240]

3.1. Un principiu mai vechi, întîlnit și la alți autori moderni, dar pus într-o lumină nouă de Școala lingvistică de la Praga, este organizarea oricărui sistem și micro-sistem într-un *centru* și o *periferie*. Teza care stă la baza acestui mod de a privi lucrurile și care deosebește Școala praghează de alte orientări structuraliste este conceperea sistemului limbii ca un sistem *deschis*. „Teza amintită neagă existența unui grad egal de integrare în sistemul limbii a tuturor elementelor sale; din contra, unor elemente ale sistemului le lipsește această integrare sau o posedă într-un grad mai redus. Prin grad de integrare a unui element se înțelege aici gradul participării sale la relațiile ce caracterizează sistemul dat, văzut ca un ansamblu al elementelor componente". [241]

Fr. Daneš se ridică împotriva tezei comune, după care organizarea limbajului este văzută ca „un tipar pur, simetric, regulat, sistem uniform al unităților la diferite nivele". [242] Sistemul limbii ar putea fi prezentat „ca un spațiu cu densitate neregulată a elementelor, structurat conform principiului „C (centru) — P (periferie) — T(tranziție)" sau ca mase ale centrelor — cu„ cîmpurile lor gravitaționale" (de diferite dimensiuni și forță) — care sînt în contact, se influențează mutual și sînt ordonate ierarhic. "[243] Clasele și subclasele nu trebuie privite ca manifestîndu-se izolat, cu granițe delimitate ferm, ci ca „formațiuni cu un centru compact și cu o trecere gradată într-o periferie difuză, care din nou în mod gradat se infiltrează într-un domeniu de periferie al categoriei următoare". [244]

Principiul C — P este văzut și ca o proprietate „care vizează atît sistemul limbii, cît și funcționarea lui în discurs, avînd implicații, în egală măsură, în realațiile paradigmatice și în cele sintagmatice și vizînd atît aspectul calitativ, cît și cel cantitativ" [245] El are o rază foarte întinsă de aplicare, începînd cu nivelele limbii și terminînd cu faptele oarecum de amănunt, cu cele „aberante", asimetrice, asistemice și afuncționale, dar care au sau pot avea, cunosc sau le putem găsi rațiuni sistemice și funcționale.

Principiul C — P reprezintă una dintre universaliile limbii: „Relația C — P pare a se organiza ca trăsătură universală a limbii. Numai în lumina acestei relații termeni ca „incertitudine", „complexitate",

---

[240] Cf. Eugenio Coseriu, *Gramática. . .*, p. 73.
[241] Josef Vachek, *op. cit.*, p. 23.
[242] *The Relation of Centre and Periphery as a Language Universal*, TLP, 2, 1966, p. 9.
[243] *Idem*, p. 12.
[244] *Idem*, p. 11.
[245] *Idem*, p. 9.

Scanned with OKEN Scanner

„nesiguranță" și altele asemănătoare pot obține o anumită semnificație sistemică." [246]

3.2. Concepția C — P va fi aplicată mai departe, în general, în modul de a concepe părțile de vorbire ca și în prezentarea funcțională a adverbului în limba română. „Delimitarea claselor de unități pe baze distribuționale își păstrează totuși un caracter aproximativ: membrii unei clase nu coincid total sub raportul contextelor ; coincidența se limitează la anumite contexte, considerate caracteristice. De aici se ajunge la formularea unui principiu general : clasele nu sînt net diferențiate una de cealaltă, ci au un *centru* și o *periferie* care face trecerea spre clasa vecină. Unii admit și existența unor elemente despre care nu se știe cărei clase îi aparțin". [247] Vom depista, așadar, în fiecare parte de vorbire un nucleu, un centru, reprezentat de un set deschis de cuvinte, purtător preponderent al caracteristicilor formale, semantice și funcționale ale clasei și una ori mai multe subclase periferice, mai puțin stabile și care nu conțin toate caracteristicile clasei respective și nici în întregimea lor. Subclasele periferice sînt reprezentate de seturi de cuvinte instabile, neintegrate ferm (atît cît se poate cere acest lucru) ori greu clasificabile.

3.3. Conceperea părților de vorbire ca organizate într-un centru și o periferie nu „desființează" modul de a vedea organizarea sistemelor și micro-sistemelor în straturi, ierarhii, clase, subclase, ci, dimpotrivă, îl confirmă și, ceea ce este mai important în analiza faptelor de limbă, îl nuanțează prin introducerea în analiză a zonelor de tranziție. În felul acesta se satisface o mai veche „doleanță" a structuralismului [248] : identificarea, delimitarea, descrierea și clasificarea subclaselor părților de vorbire. Aceasta va putea duce la o mai temeinică și mai sistematică cunoaștere a acestora și a punctelor și zonelor lor de contact. Gramatica subclaselor reprezintă un aspect de actualitate la noi.

3.4. Principiul C — P aduce unele precizări ori corecții analizei distribuționale : „Din faptul că o clasă de cuvinte e definită prin apariția sa într-un context caracteristic (distribuție) și printr-o anumită relație cu acest context (selecție gramaticală) nu rezultă că cuvintele aparținînd clasei respective apar exclusiv în acest context și în această relație. Ele pot apărea (și apar de obicei) și în alte poziții și în alte relații, cu singura deosebire că celelalte poziții nu sînt caracteristice pentru partea de vorbire respectivă, adică n-o diferențiază de celelalte părți de vorbire." [249] În cazul de față, contextul diagnostic trebuie aplicat C-lui, ca purtător

---

[246] *Idem*, p. 19.
[247] *Tratat de lingvistică generală*, p. 128.
[248] Vezi Louis Hjelmslev, *Principios de gramática general*, p. 210 passim.
[249] *Tratat de lingvistică generală*, p. 128 (nota).

Scanned with OKEN Scanner

al caracteristicilor fundamentale ale categoriei. Subclasele ori subsubclasele părților de vorbire au ori pot avea contextul lor specific, ce urmează a fi stabilit, cînd și cît e posibil. Oricum, aplicarea contextului diagnostic clasei întregi nu poate fi acceptată.

3.5. Conceptul de C servește în măsură considerabilă la definirea unei părți de vorbire, la stabilirea inventarului cuvintelor ei primare, a categorizatorului (ori categorizatorilor) formelor derivate, precum și a funcției sintactice primare. Spre deosebire de C, subclasele care reprezintă P au de multe ori formant propriu ori nu cunosc nici o marcă (ca și în alte cazuri și aici vorbim de marca ∅), au înțelesuri desprinse din centru ori deosebite de ale acestuia (avînd însă comun cu C înțelesul categorial), pot avea funcția primară a C, dar, de regulă, ilustrează funcțiile sintactice secundare ale clasei.

3.6. Centrul și periferia părților de vorbire nu pot fi concepute decît corelativ : „Conceptele de C și P sînt corelate natural, adică periferia poate fi estimată numai în legătură cu ceva central și invers. Mai mult, nu există o linie clară care să separe C și P, ci doar o zonă continuă de tranziție. În timp ce există fenomene situate „chiar în centru" sau „în mod clar în periferie", cineva nu poate trece cu privirea peste existența tiparelor care pot fi delimitate numai ca „mai centrale" sau, respectiv, „mai periferice" decît altele". [250]

3.7. Relațiile CTP trebuie văzute și interpretate în cadrul dinamicii limbii, în sensul că elemente ale P parcurgînd zona T pot intra în C, și invers.

4. Toate părțile de vorbire ale limbii române se prezintă ca niște cîmpuri gramaticale eterogene. Între ele, adverbul se detașează cu mult prin eterogenitate.

---

[250] Fr. Daneš, *op. cit.*, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

PARTEA a II-a

ADVERBUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ
PREZENTARE FUNCȚIONALĂ

Scanned with OKEN Scanner

I. ASPECTE GENERALE

1.1. Gramatica clasică încadrează în clasa adverbului cuvinte extrem de diverse din punct de vedere gramatical și semantic. Acest mod de tratare a putut duce la concluzia că „adverbul este un amestec în care e inclus tot ce nu aparține altor părți de vorbire " [251] ori, cum spune Bernard Pottier, „se pare că au fost puse în gramatici sub rubrica «adverbe» toate cuvintele cu care nu se știe ce să se facă. " [252] Caracterul eterogen al clasei a fost remarcat de majoritatea lingviștilor. Astfel, pentru franceză, Knud Togeby notează : „Adverbele constituie fără îndoială inventarul cel mai disparat al gramaticii tradiționale." [253] În engleză „adverbele și construcțiile adverbiale sînt recunoscute ca o categorie de eterogenitate notorie. Ele sînt, de aceea, greu de descris din punct de vedere gramatical. " [254] C. Hernández începe studiul monografic consacrat adverbului în spaniolă cu această afirmație ; „Adverbul este o parte de vorbire foarte eterogenă. "[255]

În română „cîmpul sistematic al clasei adverbului cuprinde unități de o accentuată eterogenitate " [256] ; „adverbul nu reprezintă o clasă omogenă" [257] ; „adverbul, așa cum este el tratat în gramaticile curente, românești sau străine, se relevă ca o clasă de cuvinte eterogenă gramatical și semantic. Există tendința de a include în aceaxstă clasă toate cuvintele care nu se încadrează clar în celelalte părți de vorbire." [258]

[251] Jan Tokaski, *Despre categoria adverbului (Reflecții teoretico-didactice)* (trad. rom.), *Poradnik Językowy*, martie — mai, 1949, p. 19.

[252] *Systématique des éléments de relation. Étude de morphosyntaxe structurale romane*, Paris, 1962, p. 53. Vezi și *Limba română contemporană* (coordonator Ion Coteanu), p. 269.

[253] *Structure immanente de la langue française*, Paris, Larousse, 1965, p. 180.

[254] P. Seuren, *Operators and nucleus. A contribution to the Theory of Grammar*, Cambridge University Press, 1969, p. 141.

[255] C. Hernández, *El adverbio*, Bogotá, Instituto Caro y Cuervo, 1974, p. 1.

[256] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura didactică și pedagogică București, 1978, p. 497.

[257] C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 24.

[258] *Limba română contemporană* (coord. acad. Ion Coteanu), Editura Didactică și Pedagogică, vol. I, București, 1974, p. 269. Vezi și Georgeta Ciompec, *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, SCL, XXV, 1974, 1, p. 25.

Afirmații asemănătoare se întîlnesc în majoritatea gramaticilor străine și în studiile consacrate adverbului pentru diferite limbi. [259]

În același sens se pronunță, de pe pozițiile lingvisticii generale, André Martinet : „Ceea ce numim tradițional „adverb" comportă unități care aparțin unor clase destul de variate. Intră aici mai ales monemele autonome *ieri*, *repede* și sintemele derivate cu același comportament ca *frățește*, *românește*." [260]

1.2. Astfel de constatări privind profilul clasei au putut genera chiar o serie de imagini : „adverbul este un *amalgam* de cuvinte fără forme precise" [261] ; „adverbul a devenit un *coș de gunoi* pentru cuvinte eliminate din alte părți" [262] ; „adverbul este ca o «*ladă de croitor*» în care aruncăm acele cuvinte care ne par că nu aparțin nici unei alte clase" [263] ș.a., toate avîndu-și sorgintea în ceea ce stoicii numeau πανδέχτης (= receptacol universal) [264]. Mai mult, acest mod de prezentare a adverbului a pătruns și în ... poezie. Citez aici, cu titlu de curiozitate, versurile lui A. S. Pușkin :

„De-acum încolo-n rime verbe voi lua
Și nu le-oi brăcui cu îngîmfare,
Ca pe recruții ce-au ajuns schilozi,
Ori ca pe cai pentru ținută proastă.
Ci voi alege adverbe și conjuncții ;
Din *mica-adunătură* oștire înrolînd."

(O căsuță în Kalomna) [265]

1.3. Lăsînd de o parte aspectul exagerat al unor asemenea aprecieri, mai ales cînd ele sînt deliberat expresive, ceea ce rămîne ca adevăr științific e că adverbul se prezintă ca o parte de vorbire extrem de eterogenă.

---

[259] Vezi S. Karcevski, *Sur la nature de l'adverbe*, T C L P, 6, 1936 ; Viggo Brøndal, *Les parties du discours* ; Klum Arne, *Verbe et adverbe*, Uppsala, 1961 ; R. M. Olenyci, *Învățătura lui Priscian despre adverbe* (trad. rom.), în *Inozemna filolohia*, 1970, nr. 22; 1971, nr. 23, 24 ; I. K. Ceaplea, *Adverbul în limba ucraineană* (trad. rom.) Harkov, 1960; Pedro Carbonero Cano, *Criterios para una caracterización funcional de los adverbios*, *Revista Española de Lingüistica*, VIII, 1978, fasc. 1 ; Emilio Alarcos Llorach, *Aditamiento adverbio y cuestiones conexas*, în Estudios de *Gramática functional del español*, p. 219 — 254 : George Lakoff, *Adverbs and Modal Operators* ; *Adverbs and Opacity*, var. sp. în *Semántica y sintaxis en la lingüistica transformatoria*, II, Compilacion de Víctor Sánchez de Zavala, Alianza Universidad, Madrid, 1976, p. 319 — 336 ; 337 — 364.

[260] *Elemente de lingvistică generală*, p. 186.

[261] Cf. I. K. Ceaplea, op. cit., p. 8.

[262] Stanisław Jodłowski, *Studia nad częściami mowy*. Varșovia, 1971, p. 100.

[263] Frank Palmer, *Teoria gramatical*, Barcelona, 1975, p. 93.

[264] Cf. M. Alonso, *Gramática del español contemporáneo* Madrid, 1968, p. 320.

[265] Apud A. V. Isačenko, *Grammatičskij stroj russkogo jazyka. Morfolohija*, I, Bratislava, 1954, p. 315.

Scanned with OKEN Scanner

Într-adevăr, conform tradiției gramaticale, care începe în antichitate, în clasa adverbului sînt incluse pînă astăzi categorii de cuvinte cu înțeles și comportament gramatical foarte diferite. De aici, dificultatea prezentării lui clasificaționale. Cu toate acestea, imaginea tradițională de mic babilon gramatical ce ni s-a transmis despre adverb trebuie abandonată. Acestei imagini-mozaic i se poate opune o prezentare tipologică și funcțională, atît cît acest lucru e posibil în cazul unei categorii polifațetice și pluridimensionale.

2. O prezentare funcțională a adverbului românesc se poate realiza prin aplicarea celor trei criterii amintite : formal, semantic și funcțional, între care există relații foarte strînse. Analiza funcțională presupune și implică analiza formei și analiza înțelesului din perspectivă funcțională.

3.1. Din punctul de vedere al formei, distingem mai întîi **adverbele absolute**, care în orice context sau luate izolat pot fi ușor recunoscute ca atare : *mîine, ieri, sus, jos* etc. Sînt, în genere, cuvinte primare. Marca lor de clasă este ø.

3.2. Adverbul în limba română dispune de o serie de morfeme de clasă, categorizatori, care-l opun celorlalte părți de vorbire. Categorizatorii adverbiali sînt :

-ește : *muncitorește, studențește, omenește* etc.
Seria este deschisă.

-iș (*-îș*) : *morțiș , pieptiș, chiorîș.*
Inventarul acestei sub-subclase este redus. Seria este închisă.

-mente [266] : *eminamente, realmente, socialmente* etc.
Inventar sumar actualmente ; serie închisă. [267]

Categorizatorii adverbiali vizează nucleul clasei, adverbele calificative.

3.3. Statut de categorizator au *-a* și *-le* (foste articole hotărîte) din formele : *vara, toamna, primăvara, iarna, noaptea, ziua, dimineața, duminica, nopțile serile, diminețile, verile* etc. din construcții de tipul : *Duminica se călătorește bine ; Toamna se numără bobocii ; Diminețile sînt totdeauna ocupat.* Aceste adverbe provin prin conversiune din substantive cu înțeles temporal (părți ale zilei, anotimpuri, zilele săptămînii). Imposibilitatea de a se distribui cu adjective probează valoarea lor adverbială : **Duminica frumoasă se călătorește bine.*

---

[266] Pentru etimologia și statutul sufixului la nivel romanic, vezi H. Mihăescu, *Despre începuturile sufixului romanic* fr. *-ment*, it., sp., port. *-mente*, BIFR, V, 1938; Veikko Väänänen, *Introducción al latin vulgar*, Madrid, 1975, p. 156.

[267] Cf. I. Dănăilă, *Sufixul -mente în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la Formarea cuvintelor în limba română*, II, 1960, p. 185 — 194.

Scanned with OKEN Scanner

3.4. Unele adverbe au formanții *-a, -le, -și, -i*, numite *particule deictice* [268]: *asemenea, alăturea, pururea, prelulindenile, pururile, iarăși, totuși, tocmai* etc. Primele trei sînt comune cu pronumele și adjectivele demonstrative (la aceste formații particulele sînt condiționate de poziția în context a elementelor la care se atașează), de aceea se întîlnesc mai ales în structura adverbelor substitute: *acuma, atuncea, aicea, acolea, acilea, acuși*, (mold.) *amuș* etc. Se creează în felul acesta *dublete adverbiale* [269]: *acum — acuma, aici — aicea, acolo — acolea* etc., aflate în raport de variație liberă. Unele adverbe cunosc un cumul de particule deictice (*le + a*): *acilea, pururilea, altmintrelea* etc. cu valoare diatopică. [270] De aici, serii de variante de tipul: *aci, acia, acile, acilea.*[271] Particulele deictice selectează, de preferință, adverbe circumstanțiale.

3.5. Formanții *-va, oare-, fie-, nici-*, comuni cu pronumele, generează adverbe substitute și organizează diferite subclase: *undeva, cîndva, cumva, oarecum, oarecît, fiecum, fieunde, nicicînd, nicicum.*

3,6. Formant deictic, marcă de *indicație ad oculos* este și particula *-șa* (<adv. *așa*), care se combină cu substitutele circumstanțiale, generînd formații de tipul: *aici-șa, aicea-șa, ici-șa, colo-șa, acolo-șa, atunce-șa* etc., specifice românei colocviale. [272]

3.7. Duin punct de vedere formal, adverbele se prezintă ca **simple** (*bine, cum, abia, azi, mîine, ieri* etc.) și **compuse** (*mîine-seară, mîine-dimineață, ieri-dimineață, ieri-seară, an-iarnă* etc.). W. Meyer-Lübke numește adverbele compuse „apoziții adverbiale." [273] Tot compuse sînt și construcțiile endocentrice de tipul *astă-iarnă, astă-vară, astă-toamnă, astă-primăvară, astă-noapte*, formații analoge după mai vechiul *astăzi* (<astă + zi).

Adverbul este reprezentat, de asemenea, prin locuțiuni.

3.8. În sfîrșit, de aspectul formal, morfologic ține încadrarea adverbului între părțile flexibile ori neflexibile de vorbire. De la Dionysios Thrax pînă astăzi, cu două-trei excepții, toți gramaticienii și lingviștii au încadrat adverbul în rîndul părților neflexibile. În lingvistica românească Iorgu Iordan așază adverbul între părțile flexibile: „Trebuie precizat că adverbul are o situație specială, prin faptul că singura modificare pe care o suferă este gradația (gradele de comparație). Dar ea

---

[268] Cf. *Limba română contemporană* (coordonator acad. Ion Coteanu), I, 1974, p. 279; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, p. 503.
[269] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 272.
[270] Cf. *Limba română contemporană* (coord. acad. Ion Coteanu), p. 279.
[271] Cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 301.
[272] Vezi Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 504.
[273] *Grammaire des langues romanes*, t. III, *Syntaxe*, I-ère partie, 1900, p. 52.

Scanned with OKEN Scanner

ajunge pentru ca să-l putem pune în categoria cuvintelor flexibile“ .[274] Categoria comparației reprezintă , prin urmare, singurul argument pentru încadrarea adverbului între părțile flexibile.[275] *Gramatica limbii române* (1963) face următoarea mențiune : „Adverbul este neflexibil, în sensul că nu se declină și nu se comjugă. Cu toate acestea el este legat de părțile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparație ca adjectivul“ (I, p. 301). Cu excepțiile menționate, gramaticile românești clasifică adverbul între părțile de vorbire neflexibile.[276] „Părțile de vorbire flexibile se caracterizează prin faptul că reprezintă *clase* de elemente, de cuvinte, care se realizează în limbă printr-un număr mai larg sau mai restrîns de forme distincte. Cuvîntul flexibil există și funcționează în limbă ca mulțime de forme“.[277] Comparația este o categorie gramaticală realizată prin mijloace lexico-sintactice ori suprasegmentale. Exceptînd sintemele adverbiale, și ele invariabile, dar decompozabile (*devremior, tîrzior, binișor, încetinel, studențește, fățiș, realmente* etc.), tot ce intră în sfera adverbului și a adverbializării este și rămîne *amorf* : *pe urmă*, cf. „*A* sosit. *Pe urmă* s-a dezbrăcat“ (*pe urme) ; *la nebunie*, cf. „Îl iubește *la nebunie*“ (*la nebunii); *butuc*, cf. „I-au legat *butuc*“ (*butuci) ; *turtă*, cf. *beat turtă* (*turte) ; *rînduri-rînduri*, cf. „Și lovește *rînduri, rînduri* în frunzișul sunător “ (M. Eminescu) ; în românește nu este reperată o formație de tipul : **rîndul-rîndul*. Se poate spune că *adverb, adverbial = neflexibil.*

4.1. Din punct de vedere logic, adverbele reprezintă note ale notelor (cf. G. Ivănescu, supra III, 2). Din punct de vedere semantic, clasa este reprezentată, în general, de cuvinte lexematice, dotate cu înțeles categorial și lexical, care sînt, de aceea, autosemantice. Unele adverbe au numai înțeles categorial (adverbe substitute), altele au înțeles categorial și instrumental (relativele) ; unele au înțeles ontic (adpropoziționalele), altele au înțeles actualizator (adverbele particule etc.,) (vezi infra II, 5).

Analiza semantică a adverbului evidențiază marea diversitate și eterogenitate a clasei, atît în ceea ce privește înțelesul gramatical, cît și cel lexical. Asta și explică foarte numeroasele clase și tipuri pe care le înregistrează vechile gramatici (Priscian, 26, Thomas din Erfurt, 14 etc.)[278].

---

[274] *Gramatica limbii române*, p. 77 (nota). Vezi și Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 334.

[275] Vezi și C. Dimitriu, *op. cit.*, p. 343; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 334.

[276] Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 270; *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), p. 133 — 134.

[277] *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), p. 33.

[278] Cf. R. M. Olenyci, *op. cit.*, p. 39 — 40.

Scanned with OKEN Scanner

4.2. Din punctul de vedere al înțelesului lexical, adverbele românești se organizează în trei macro-cîmpuri semantice:

a. Adverbe care exprimă însușiri, caracteristici și care sînt numite în gramatici **adverbe de mod** (propriu-zise). Ele corespund adjectivelor calificative, fiind variante contextuale ale acestora. După terminologia tradițională, le vom numi **adverbe calificative**: *bine, încet, alene, agale, românește, prietenește, morțiș, fățiș etc.*

b. Adverbe care exprimă circumstanțe în axa dublă spațio-temporală. Vor fi numite **adverbe circumstanțiale**: *sus, jos, departe. aproape, înainte, alături, afară, acasă, astăzi, mîine, ieri, aseară, odată, îndată, curînd* etc.

c. Adverbe care exprimă cantitatea. Vor fi numite **adverbe cantitative**: *mult, puțin, destul, oleacă.* etc.

4.3. Nu intră în sfera adverbului valorile semantico-sintactice de cauză și de scop ilustrate de gramatici prin secvențele *de aceea, de asta, pentru aceea* [279], „avînd în vedere păstrarea destul de clară, nealterată a raportului dintre prepoziții și demonstrative în *de asta, pentru aceea* etc.“[280] În aceeași situație sînt *anume* și *înadins*.

4.4. Unele subclase semantice ale adverbelor modale: de afirmație, de negație, de comparație, de îndoială, adverbe explicative, conclusive etc. [281] reprezintă diferite tipuri ori valori ale înțelesului gramatical (afirmativele, negativele, cuvintele modale, comparativele, explicativele, conclusivele) și de aceea nu-și au justificarea într-o prezentare și clasificare de natura aceasta. Celelalte subclase semantice (de restricție, de exclusivitate etc.) reprezintă periferia adverbelor de mod ori zona de tranziție multivalorică și plurisemantică, adică zona instabilităților cîmpului și care ilustrează totodată dinamica clasei. Aceste subclase își justifică prezența în gramatici.

4.5. Adverbele substitute, după „orbita“ lor, reprezintă cele trei tipuri centrale: *așa, astfel, aici, acolo, acum, atunci, atît.* Între acestea se detașează prin poziție puternică în sistem situativele: *aici, acolo, acum, atunci.*

4.6. Adverbele **calificative, circumstanțiale** și **cantitative** reprezintă, în această ordine ierarhică, centrul clasei (vezi infra), care este purtătorul înțelesului categorial.

---

[279] Cf. *Gramatica* (1963), I, p. 312.

[280] Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 194. Autoarea trece în schimb, cu rezerve, grupul *de ce* în rîndul adverbelor (p. 193).

[281] Vezi *Gramatica* (1963), I, p. 307 — 311.

Scanned with OKEN Scanner

5.1. Din punct de vedere funcțional, adverbul are în propoziție valoare circumstanțială, care reprezintă totodată și funcția lui primară (pentru alte funcții, vezi infra II).

5.2. Din punctul de vedere al autonomiei sintactice, clasa adverbului este reprezentată de cuvinte autonome (cf. Martinet, supra). Cînd vorbim de clasa adverbului avem mereu în vedere centrul clasei, pentru că subclasele marginale au, de obicei, statut diferit.

5.3. Conform teoriei rangurilor a lui Otto Jespersen, ceea ce este specific adverbului și-l opune altor părți este poziția de element terțiar. În postură de subjunct se pot afla și substantivele, adjectivele, pronumele, numeralele, dar nu această poziție este definitorie pentru ele. La aceasta se adaugă faptul că dintre toate părțile de vorbire numai adverbul poate funcționa și ca sub-subjunct.

5.4.1. Din punct de vedere distribuțional, contextul general al clasei este reprezentat de *verb*, de unde-și trage și numele < lat. *adverbium*, calc după gr. ἐῆίρρημα (=adăugat la un verb[282]). Termenul ἐῆίρρημα este introdus în gramatică cu accepția de azi de Dionysios Thrax. Termenul *adverbium* se întîlnește pentru prima dată în gramatica romană la Palaemon. [283] În metalimbajul gramaticii românești termenul este un împrumut francez (< fr. adverbe). Prefixul latin (*ad* = gr. ἐῆί) se poate traduce ca „adăugat la. . . și modificant" [284] (întocmai ca în cazul *adjectivului* <lat. *adiectivum* <*adiectum*, supinul v. *adicio*-cere < *ad* + *iacio* = a adăuga [285]; în greaca veche ἐῆίθεῖον = *epitet*).

5.4.2. Adverbul determină, de asemenea, adjective (*lucruri strict confidențiale*), alte adverbe (*destul de bine*), substantive (*etajul de sus*) pronume (*acela de jos*), numerale (*al treilea de jos*) și propoziții întregi (*Poate vine astăzi*). Sfera determinării adverbiale este, cum se vede, destul de întinsă. Adverbul poate modifica orice altă parte de vorbire, inclusiv alt adverb : „Raporturile dintre un adverb care servește ca T' (= determinant, n. n.) la un alt adverb sînt analoge cu cele ale adjectivului determinat de un adverb." [286]

5.4.3. Caracteristica fundamentală de ordin distribuțional a adverbului este combinarea cu verbul. Aici, prin urmare, poate fi detectat

---

[282] Cf. Fernando Lázaro Carreter, *Diccionario de términos filológicos*, 3-a edición Ed. Gredos, Madrid, 1977, s. v. *adverbio*.

[283] Cf. K. Barwick, *Remmius Palaemon und die römische Ars grammatica*, în *Philologus*, XV, 1922; apud R. M. Olenyci, *op. cit.*, p. 40.

[284] Cf. John Lyons, *Introducción en la lingüistica teórica*, p. 339.

[285] Cf. Emilio M. Martinez Amador, *Diccionario gramatical y de dudas del idioma*, Barcelona, 1974, s. v. *adjectivo*.

[286] S. Karcevski, *Sur la nature de l'adverbe*, TCLP, 6, 1936, p. 11.

Scanned with OKEN Scanner

și contextul diagnostic al clasei. Desigur, la o clasă așa de neomogenă contextul diagnostic poate capta centrul categoriei.

5.5.1. Georgeta Ciompec pornește în stabilirea contextului diagnostic al adverbului de la verbele impersonale : „prezența indicelui *se* în structura acestor forme verbale exclude ocurența substantivului și a substitutelor sale neprecedate de prepoziție, precum și a adjectivului... Substantivul și, în parte, substitutele sale (pronumele sau numeralul) apar în combinație directă cu verbul numai în calitate de subiect sau obiect direct — situație exclusă atunci cînd verbul e impersonal".[287] Contextul propus ia în considerare și poziția incidenței adverbiale și de aceea are patru variante :

1. # se Vb . . . # *se călătorește bine (acolo, mîine)* ;
2. # . . . se Vb # *cînd (de aceea, chiar, mîine, acolo) se călătorește*;
3. # se . . . Vb. # *se și (cam, tot) călătorește* ;
4. #. . . + așa (astfel) # valabil numai pentru diferențierea gerunziilor, „care au, întocmai ca adverbele, funcție determinativă (de circumstanțiale sau de elemente predicative suplimentare). De exemplu : *se călătorește cîntînd, se merge sărind*". [288]

5.5.2. În *Limba română contemporană* de Iorgu Iordan și Vladimir Robu se propune ca fiind „cel puțin tot atît de operant contextul unui verb la o formă a perfectului compus în care putem deschide lista de ocurență în trei poziții contextuale : înaintea morfemului mobil, între morfemul mobil și participiu și după participiu : Aux V Part. . . Listele adverbelor ocurente în poziția . . . Aux și în poziția Aux. . . V Part sînt limitate și pot fi stabilite riguros" (p. 499).

5.5.3. Față de cele de mai sus putem face următoarele constatări :

a. Contextele propuse sînt exacte în liniile lor generale, dar ele trebuie aplicate diferențiat pe clase de adverbe (de pildă, contextele Aux. . . V Part și # se . . . Vb # sînt relevante pentru semiadverbe).

b. #. . . se VC # nu captează specificul relativelor (*cînd, cum, unde, cît*), mai ales că este comun și altor clase (*mîine, acolo* etc.).

c. Contextul #. . . +așa (astfel) # propus pentru a diferenția gerunziul de adverb este superfluu, pentru că gerunziul are categorizator ferm în sufixul *-ind (înd)*[289], neexistînd deci nici un pericol de confuzii.

---

[287] *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, SCL, XXV, 1974, 1, p. 29 (și nota). Studiul apare cu modificări neînsemnate în *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu).

[288] *Art. cit.*, p. 30.

[289] Cf. și Ecaterina Teodorescu, care vede în modurile nepersonale „forme derivate cu ajutorul sufixelor". (*În problema structurii părților de propoziție cu privire specială la predicatul nominal*, LR, XXVIII, 1979, 2, p. 124 — nota.)

Scanned with OKEN Scanner

Adverbele de tipul *curînd* provenite din gerunzii și simțite ca atare se încadrează în contextul normal adverbial.

d. Contextul # se Vb. . . # satisface condițiile contextului diagnostic al adverbului. El poate fi îmbunătățit prin precizarea, foarte importantă, că numai verbele intranzitive pot fi luate ca reper, întrucît numai # se Vi. . . # este incompatibil cu ocurența unui substantiv. Astfel, contextul #se Vb. . . # face posibilă ocurența unui substantiv ca în construcțiile pasive: *se citește ziarul*; *se taie copacul*. Cum intranzitive prin excelență sînt verbele de mișcare, acestea vor fi luate în considerare.

5.5.4. Satisface condiția de context diagnostic al adverbului secvența #se Vi . . . # *se merge bine, repede, astăzi, mîine, mult, puțin* etc., ca avînd un grad sporit de generalizare.[290]

Contextul diagnostic al adverbului trebuie privit ca orientativ, dată fiind eterogenitatea categoriei. El vizează, cum am mai spus, centrul clasei și nici acesta luat în întregime. Clasele ori subclasele adverbului au contextele lor diagnostice, apropiate ori diferite substanțial de contextul general (vezi infra).

6.1. Modificator prin excelență, datorită conținutului său logico-semantic, adverbul se află față de termenii cu care contractează relații în raport de determinare: „Raportul de determinare se definește ca o relație între doi termeni, dintre care unul îl presupune pe celălalt, dar nu și invers."[291] Cu alte cuvinte, „prezența adverbului într-un enunț implică prezența unui alt termen cu care stabilește o relație de dependență (de determinare unilaterală), cum se poate demonstra prin operația de substituție cu ∅. De exemplu, în enunțul *Profesorul pleacă astăzi*, ocurența adverbului presupune prezența verbului (nu se poate spune **profesorul astăzi*), în timp ce verbul poate apărea fără adverb (profesorul pleacă)"[292]. Cuvînt amorf, neflexibil, adverbul elimină din discuție subordonarea prin recțiune[293] ori prin acord. El realizează ceea ce se numește relație de subordonare prin (cu) *aderență*[294] Lucrurile au fost spuse de S. Karcevski în cel dintîi studiu modern consacrat adverbului: „Adverbul este chemat să servească drept T' al altor T'. (El este un cuvînt de rangul al treilea, după expresia lui Otto Jespersen). El nu are, așadar, nimic de „reflectat" și nici nu este „regizat". Pentru a deveni adverb un cuvînt pierde pur și simplu valorile sale, formele care îl carac-

---

[290] # marchează pauza de context; V = verb; i = intranzitiv.
[291] Louis Hjelmslev, *Prolegómenos a una teoría del lenguaje*, p. 57.
[292] Georgeta Ciompec, *art. cit.*, p. 27.
[293] Cf. Louis Hjelmslev, *La noción de rección*, în *Ensayos lingüísticos*, p. 193 — 194.
[294] Cf. Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 40.

terizează ca substantiv, adjectiv sau verb. . . Noi dăm acestui tip de determinare sintagmatică numele de *adjoncțiune* pentru a traduce astfel termenul *primykanije* introdus de A. Peșkovski."[295]

6.2. Relația de subordonare prin aderență ori adjoncțională, specifică adverbului, înseamnă alipirea, atașarea lui directă la elementul regent. Din acest punct de vedere adverbul este un *modificator direct* al nucleului.[296] În acest caz vorbim de o subordonare cu marca ∅ : *vorbește tare*; *gîndește bine.*

6.3. Relația adverbială se realizează și joncțional, prin prepoziții, atît în cadrul grupului verbal, cît și (mai ales), în cadrul grupului nominal. În acest caz adverbul este un *modificator indirect,* iar construcția este exocentrică: *De mîine începe școala*; *Mă duc pînă jos*; *etajul de sus*; *vremea de astăzi*; *perfid de amabil*; *destul de bine.*[297]

7. „Predestinat" să subordoneze, de preferință un verb, adverbul este apt să funcționeze și ca nucleu, ca regent. Este cazul adverbelor autosemantice și al substitutelor adverbiale. Poziția de pivot a adverbului este limitată, dar nu de neluat în seamă[298] (vezi infra).

---

[295] *Sur la nature de l'adverbe*, p. 107.

[296] Ana Maria Barrenechea, *Estudios de gramática estructural*, p. 15.

[297] Detalii privind relațiile sintactice ale adverbelor vor fi prezentate la fiecare clasă funcțională.

[298] Vezi Dumitru Nica, *Regența adverbului*, AUI, XXI, 1975, p. 77 — 80.

Scanned with OKEN Scanner

II. CLASE FUNCȚIONALE DE ADVERBE

1.1. O prezentare sistemică și funcțională a adverbului românesc reliefează o serie de clase, subclase, straturi și ierarhii de o accentuată eterogenitate. Aceste clase se organizează într-un centru, ca purtătorul caracteristicilor de bază ale categoriei, și „o întinsă zonă marginală“ [299], reprezentată de elemente de contact cu toate celelalte părți de vorbire. O astfel de analiză demonstrează existența unor clase și zone nu prea bine delimitate ori insuficient structurate, care pun și mai mult în evidență neregularitățile și asimetriile cîmpului. Aceste fapte și realități „nu ne forțează la decizii nonambigui în acele cazuri unde, cum spune Martinet, hotărîrea nu a fost luată de limba însăși“. [300] Ca și alte compartimente ale domeniului, adverbul probează că regularitatea excesivă introdusă în gramatică de anumite școli structurale este inoperantă.

O prezentare în bloc, nediferențiată, a adverbului este incompatibilă cu o descriere funcțională.

1.2. În analiza claselor funcționale pornim de la acceptarea, în linii generale, a clasificării adverbului întîlnită în *Gramatica limbii române* (1963).

1.3. Criteriile după care ne orientăm sînt cele expuse pînă aici: „Oricare ar fi metoda întrebuințată și oricare ar fi doctrina lingvistică îmbrățișată, este necesar ca gramaticii să știe că alegerea unei singure doctrine, a unei singure metode și a unui singur criteriu are — pentru a spune totul — o singură perspectivă, duce nu numai la coerență și unitate voită, dar, de asemenea, în mod inevitabil, la o anumită limitare. O singură perspectivă, un singur unghi de vedere duce aproape totdeauna la o viziune parțială. Dacă pentru noi principiul structural este fundamental, criteriile... pentru a ajunge la definirea și descrierea faptelor lingvistice pot și trebuie să fie multiple; criterii formale, criterii semantice, criterii distribuționale ne par toate indispensabile pentru gramaticul care se

[299] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 497.
[300] Fr. Daneš, *art. cit.*, p. 12.

Scanned with OKEN Scanner

ocupă de sintaxă. Dar să reținem, de asemenea, că nu există metodă infailibilă, nici cale unică care ne-ar garanta o soluție definitivă". [301]

Existența unor structuri combinatorii identice sau cel puțin asemănătoare reprezintă proba convingătoare ori chiar decisivă pentru a socoti că o serie de cuvinte fac parte din aceeași clasă. Dar între distribuție, sens și formă există o foarte strînsă relație. „O diferență distribuțională corespunde, în principiu, unei diferențe semantice și invers... Chiar dacă criteriul distribuției singur ar fi suficient pentru o analiză funcțională și semantică a unităților lingvistice, tot nu l-am putea utiliza în exclusivitate, pentru că sînt probe de ordin structural (= formal) unde acest criteriu ne lasă nelămuriți". [302]

1.4. Dată fiind interpenetrația criteriilor, o prezentare funcțională impune, totodată, și o ierarhizare a acestora în funcție de proprietățile dominante ale clasei și ale faptelor analizate. În prezentarea clasei semiadverbelor, de pildă, criteriul formal și cel semantic sînt inoperante; pentru descrierea funcțională a clasei este însă suficient criteriul distribuției. În schimb, criteriul semantic și funcția în propoziție sînt de mare randament în captarea caracteristicilor adverbelor calificative, circumstanțiale și cantitative.

1.5. Într-o descriere de natura aceasta, Arne Klum ne previne asupra altui aspect: „dacă vrem să luăm în considerare toate detaliile, descrierea va avea cu ușurință un aspect haotic și se vor pierde liniile de demarcație; dacă se stabilește o structură prea abstractă ori prea vagă, am reuși, poate, să reducem totul la această structură, dar am risca să nu putem explica un anumit fapt pertinent... Dar dacă nu cîștigăm nimic integrînd unele fapte marginale, nu trebuie totuși ca arhitectura structurală să fie ca o plasă cu ochiuri prea largi care lasă să scape o mare cantitate de pește... Într-adevăr acesta este punctul vulnerabil al oricărui gramatician, pentru că putem întotdeauna să-l criticăm că a omis un element și că a integrat un altul... Este evident că nici un structuralist *nu poate și nici nu trebuie să adune toate faptele observate sau observabile într-o singură formă structurală* (subl. n.). El știe mai bine decît oricine că există cazuri limită, că limba prezintă situații de suprapunere și de neutralizare, cu greu reductibile la scheme abstracte. El știe perfect că în lingvistică seducția sistemelor nu trebuie să ascundă complexitatea reală, relativitatea situațiilor, limita de determinare ori de imprevizibilitate, inerentă oricărei inițiative umane". [303]

---

[301] Arne Klum, *Verbe et adverbe*. Étude sur le système verbal indicatif et sur le système de certains adverbes de temps à la lumière des relations verbo-adverbiales dans la prose du français contemporain, Uppsala, 1961, p. 39.

[302] *Ibidem*, p. 35 — 36.

[303] *Ibidem*, p. 27 — 28.

Scanned with OKEN Scanner

1. Adverbe calificative

1.1. Adverbele calificative exprimă însușiri, caracteristici intrinseci unei acțiuni ori proces în desfășurare. Sînt reprezentate de cuvinte autosemantice și, drept urmare, cu funcție sintactică autonomă : *repede, bine, încet* etc.

1.2. Din punct de vedere formal, sînt reprezentate de elemente primare : *bine, încet, agale* etc. ori categorizate : *românește, muncitorește, boierește, fățiș, chiorîș, realmente, totalmente* etc.

1.3. *Contextul diagnostic* al clasei : # se Vi + cumva #.[304]

Este adverb calificativ orice element ocurent în poziția nedefinitului *cumva* : *se merge bine (încet, soldățește).*

1.4. Din punct de vedere distribuțional, adverbele calificative se combină cu verbe, adjective, alte adverbe (ordinea are și valoare ierarhică). De aceea ele funcționează în *grupul verbal*, în *grupul adjectival* și în *grupul adverbial* în funcție de calitatea morfologică a *centrului*. Prin grup verbal se înțelege grupul care „se organizează în jurul verbului, indiferent de modul la care apare (personal/nepersonal) și înglobează verbul și toți determinanții lui direcți".[305] Conceptul de *grup verbal* se justifică numai prin raportare la conceptele corelative : *grup nominal, grup adjectival, grup adverbial.* Grupul nominal „se organizează în jurul unui centru nominal (substantiv, pronume sau numeral) și strînge numele și determinările lui ; grupul adjectival se organizează în jurul unui centru adjectival și este format din adjectiv și determinările lui ; grupul adverbial se constituie în jurul unui adverb și este format din adverb și determinanții lui".[306]

2.1. În cadrul grupului verbal, relația adverbelor calificative cu verbul este de tip adjoncțional. Adverbul calificativ este un modificator direct al regentului : *gîndește încet* ; *merge agale* ; *se comportă studențește* ; *spune fățiș* ; *mă înduioșează realmente.*

2.2. În distribuția lor cu verbele, adverbele caliticative au exact aceeași situație ca adjectivele calificative pe lîngă substantive. Paralelismul este perfect : *om bun* ;
gîndește bine.

---

[304] Vezi și Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 502.

[305] Gabriela Pană Dindelegan, *Tipuri de relații în interiorul grupului verbal*, LL, 2, 1975, p. 226. Autoarea distinge între grupul verbal organizat în jurul verbului la un mod personal și altele constituite în jurul unui mod nepersonal ; gerunziu sau participiu. Noi adăugăm și infinitivul, cînd acest mod, ca de altfel și gerunziul și participiul, este centrul unei construcții absolute, în care se stabilesc într-adevăr relații de același tip cu cele întîlnite în jurul unui predicat (combinarea cu un subiect, nume predicativ, obiect, element predicativ suplimentar, circumstanțial).

[306] *Ibidem*, p. 227.

Scanned with OKEN Scanner

Altfel spus, adverbele calificative nu sînt decît variante poziționale, contextuale ale adjectivelor. Ele justifică întrutotul vechea caracterizare a adverbului, de adjectiv al verbului.

2.3. Din punctul de vedere al sistemului, în limba română orice adjectiv calificativ se poate converti în adverb : „orice adjectiv poate, teoretic vorbind, să devină adverb, și anume adverb de mod, datorită asemănării de conținut : și adjectivul și adverbul de mod arată „însușiri", adică particularități, proprietăți, trăsături caracteristice etc., singura deosebire dintre ele constînd în faptul că unele arată „însușiri" ale obiectelor, celelalte, „însușiri" ale acțiunilor și stărilor (considerate ca procese și exprimate, deci, prin verbe)". [307] Norma limbii române operează cu restricții în această direcție.

2.4. Procesul adverbializării trebuie privit și ca neutralizarea adjectivelor pe lîngă verbe, fapt marcat din punct de vedere formal prin pierderea caracteristicilor flexionare, afară de categoria comparației, comună celor două categorii : *El gîndește frumos.*

2.5. Clasă deschisă, ca și adjectivele calificative, adverbele modale își împrospătează continuu inventarul din rîndul adjectivelor. În limba română contemporană asistăm la o trecere „în masă" a adjectivelor în rîndul adverbelor (aproximativ 1000 de cuvinte). [308] Conversiunea nu înseamnă părăsirea vechii clase, ci capacitatea unui cuvînt de a funcționa pe o poziție sintactică nouă.

În limba română contemporană se constată o dinamică activă, o reorganizare și restructurare a clasei adverbelor calificative. „Paralel cu răspîndirea întrebuințării adjectivelor cu valoare de adverb se observă o reducere a folosirii formelor adverbiale derivate cu sufixe". [309] În adevăr, în locul adverbelor categorizate cu *-ește* sau *-icește* (productiv în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului trecut), *-mente, -iș(-îș)*, trec în centrul clasei formațiile de proveniență adjectivală. Noile adverbe și-au selectat un nou categorizator, unul de tip analitic : *în mod* (mai rar, *în chip*) : *în mod logic, în mod tacit, în mod idealist, în mod științific, în mod obraznic, în mod sincer, în mod deschis, în mod curat, în mod comunist, în mod perfid, în mod tovărășesc.* Valoarea secvenței *în mod* e surprinsă exact de H. Tiktin : „Adverbul se poate circumscrie prin *în mod*, urmat de un adjectiv : *camera e constituită în mod legal, puterile bolnavului au scăzut în mod simțitor* (franc. *sensiblement*) etc." [310] Categorizatorul *în*

---

[307] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 469.
[308] Cf. Cornelia Mihai, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română*, SCL, XIV, 1963, 2, p. 209 — 218.
[309] *Ibidem*, p. 215.
[310] *Gramatica română*, p. 132.

mod în româna modernă corespunde întrutotul vechiului categorizator latin *-mente*, foarte productiv în limbile romanice apusene: fr. *-ment* sp., it., port. *-mente*. În limbile germanice, lui *-ment(e)* îi corespund funcțional engl. *-ly* (*fluently*), *-wise* (*likerwise*) și germ. *-lich* și *-weise*, acestea din urmă neavînd extensiunea sufixului romanic. [311] Sufixul *-mente* provine din albativul substantivului *mens, -tis* (=minte, pricepere, fel de a gîndi, de a simți) [312], care în latina clasică și în latina populară funcționa autonom în grupul nominal: *simulata mente locutam, sana mente, perfecta mente, firma mente, fera mente*; „acest grup s-a fixat progresiv în măsura în care sensul propriu de *mente* se pierde". [313] Așadar, categorizatorul adverbial *în mod* care corespunde funcțional lui *-mente* din limbile romanice apusene, reprezintă încă o „izbucnire" nativă, pur latină, a sistemului românesc. De menționat că formantul neologic *-mente*, pătruns pe cale cultă la mijlocul veacului trecut, este practic respins de sistem. Limba română și-a creat un adverbializator propriu, de tip analitic.

2.6. În română construcțiile: *în mod cinstit* și *cinstit*, *în mod logic* și *logic* se află în raport de variație liberă. Contextul, adică distribuția, este edificator prin el însuși: *cinstit vorbind*; *a procedat logic*. Ca de obicei, absența mărcii poate avea efecte expresive: cf. „S-a jucat în mod perfid cu mine" / „S-a jucat perfid cu mine". Din punct de vedere stilistic, adverbele de proveniență adjectivală realizează epitetul de tip adverbial.

2.7. În situația adjectivelor propriu-zise se află și participiile, care, folosite mai întîi ca adjective, se utilizează apoi și adverbial: *a vorbi deschis*; *a merge liniștit*; *a pune problemele (în mod) greșit*. Numărul lor este relativ redus.

2.8.1. O sursă de îmbogățire a inventarului adverbelor calificative îl constituie substantivul. Substantivele care intră în conversiune adverbială au un conținut lexical calificativ, de aceea își pot ușor modifica înțelesul categorial (substantiv—adverb). Fenomenul are repercusiuni de natură expresivă. În toate aceste cazuri „avem a face cu același fenomen sintactic de juxtapunere care, întîi de toate, e de natură stilistică" [314]: *cuc, pușcă, glonte, pistol, tun, gîrlă, țintă, buștean, scai, strună, copăcel, săgeată, buluc, cerc, colac, covrig, măciucă, vălătuc, burduf, cobză, fedeleș, curmei, vîrtej, foc, bocnă* etc.

---

[311] Cf. J. Roca-Pons, *Introducción a la gramática*, p. 256. Limbile scandinave folosesc cuvîntul *vis* 'mod' ca sufix adverbial: danezul *heldigvis* 'în mod fericit', suedezul *luckligvis*. Armeana creează adverbe de mod cu *bar* 'mod' și *pes*' formă, aspect': *brnabar* 'în mod eficient'; *darnapes*' în mod amar'. Cf. J. Vendryes, *op. cit.*, p. 207.

[312] Cf. Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965, p. 203.

[313] Veikko Väänänen, *op. cit.*, p. 156. Vezi și J. Vendryes, *op. cit.*, p. 207.

[314] Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 484.

Scanned with OKEN Scanner

2.8.2. Substantivele adverbializate „au, ca și adverbele propriu-zise, caracteristici gramaticale: morfologice (capacitatea a rămîne amorf) și sintactice (funcția de complement circumstanțial)". [315] Ele servesc ca mijloace expresive de marcare și reliefare a gradului de intensitate maximă (superlativul absolut) al unei acțiuni ori însușiri: *a ieșit pușcă, doarme bușteau, l-au legat burduf, supărat foc.* Probă că aceste cuvinte cu dublă virtualitate gramaticală (substantive, adverbe) funcționează ca adverbe, sînt adverbe, adică cuvinte amorfe, e că în astfel de construcții ele nu mai reacționează la categoriile specifice clasei: * *doarme bușteni*, **s-a strîns covrigi* (cu valoare substantivală și cu alt sens, norma impune forma: *s-au strîns covrigi*), **e înghețat tunuri* etc.

2.8.3. Adverbele de proveniență substantivală se încadrează în relația specifică clasei, relația de aderență ori adjoncționlă: *au năvălit buluc, a țîșnit glonte, se uita țintă* etc. La origine ele au reprezentat comparații marcate prin *ca*: „Cu privire la adverbele de mod amintite aici (*coz, colilie, bușteau* etc.) trebuie arătat că ele sînt mai totdeauna produsul unor procedee sintactice: s-a pornit de la formule comparative (*alb ca colilia, doarme ca un bușteau* sau *parcă-i un bușteau*, adică „nesimțitor" la zgomotul din jur), cărora, pentru mărirea expresivității (în momente de afect puternic) li s-a lăsat la o parte adverbul (sau locuțiunea adverbială) de comparație". [316]

2.8.4. Din punct de vedere distribuțional, ele se organizează, pe serii sinonime, în jurul cîtorva centri:

— *a îngheța bocnă (tun, lemn, cobză)*;

— *a ieși* (și alte verbe de mișcare: *a porni, a merge, a se duce, a țîșni* etc.) *pușcă, glonte, ghiulea, săgeată*;

— *a lega (a strînge) burduf, vălătuc, fedeleș.*

Unele adverbe din serie se distribuie cu adjective și participii (*beat turtă, singur cuc* etc.).

3.1.1. Adverbele categorizate au în cadrul grupului verbal un sistem combinatoriu închis, datorită faptului că sufixele respective: *-ește, -iș(-îș), -mente* au ele înseși o poziție recară (mai ales *-iș (-îș)* și *-mente*). Se probează și aici relația strînsă dintre formă și funcție.

3.1.2. Adverbele în *-ește*, corespunzătoare adjectivelor în *-esc*, se distribuie de obicei ca determinanți obligatorii[317] pe lîngă verbe „de atitudine": *a se purta, a se comporta, a reacționa, a proceda, a trata* 'a avea o anumită comportare', 'a ospăta' etc. (*studențește, mocănește, tovărășește, românește, omenește, măgărește, militărește*).

---

[315] F. Kotelnic, Adverbializarea numelui. Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1968, p. 21.

[316] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 471.

[317] Cf. Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, LL, 17, 1968, p. 183 — 190.

Scanned with OKEN Scanner

3.1.3. În secolul al XIX-lea și la începutul secolului nostru au avut o perioadă de înflorire adverbele cu *-icește* < *-ic*, *-icesc* + *este* [318] : *apostolicește, filozoficește, intelectualicește, moralicește, dialecticește.* În momentul de față seria ocupă poziție periferică.

3.2. Între toate formațiile cu *-este* o atenție aparte se cuvine termenului *românește.* Din punct de vedere funcțional, el are un dublu comportament :

1. *Adverb*, ca toate celelalte din seria cu *-este*, aflîndu-se în raport de variație liberă cu *în mod* + adj. *românesc* : *l-am tratat românește* ; *s-a comportat românește* ; *a reacționat românește* ; *a procedat românește.*

2. *Substantiv*, cînd se distribuie numai cu verbe tranzitive de tipul *a ști, a vorbi, a învăța, a scrie* : *știe românește* ; *vorbește românește.* Această distribuție conferă termenului o accepție deosebită 'limba română', deci un conținut categorial substantival. Din acest punct de vedere el se diferențiază și se opune tuturor celorlalte adverbe din serie. Asta și explică posibilitatea acestei sinteme de a se combina cu prepoziții *(pe, în)* : *traduce în românește* ; *ți-o spun pe românește*, realizare incompatibilă în cazul adverbelor în *-este.* Construcții **știe (vorbește, învață, scrie) pe (în) tovărășește, pe (în) muncitorește, pe (în) prietenește, pe (în) omenește* sînt nereperate și nereperabile în română. Prin extensie, după modelul *știu românește, vorbesc românește, grăiesc românește* (v. rom. *cuvîntez românește, rostesc românește)*, în română derivatele în *-este* de la alte etnonime au același statut gramatical : *vorbești (pe) grecește, vorbești (pe) ungurește, nemțește, franțuzește, rusește* etc. „Aceste construcții seamănă cu cele latinești : *latine loqui, graece loqui* etc., constituind modalitatea directă și cea mai mult folosită în română pentru individualizarea și definirea unei comunități lingvistice. [319]

Deși cu înțeles categorial substantival, forma cu *-este* oprește sintema *românește,* 'limba română', de-a se combina cu adjective **românește frumoasă (corectă, elegantă).* În schimb, permite combinații adverbiale : *vorbește perfect românește, știe bine românește, scrie frumos românește* etc.

Pentru comunitatea lingvistivă românească valoarea categorială substantivală a formației *românește* are și o semnificație aparte, fiind purtătoarea peste veacuri a numelui limbii noastre : „Cei vechi vedeau limba individuală (o limbă dată) în vorbirea concretă ca atare, anume ca modalitate a acestei vorbiri". [320] Formație foarte veche (<*lat. pop.

---

[318] Vezi Gh. Haneș, *Sufixele adverbiale în* -este *și* -*icește*, SMFC, II, 1960, p. 142.

[319] V. Arvinte, *Termenii r o m â n și v l a h în afirmarea comunității lingvistice românești*, LL, IV, 1979, p. 328.

[320] Eugenio Coseriu, *Der Mensch und seine Sprache*, Tübingen, 1966, p. 69; apud V. Arvinte, *lucr. cit.*, p. 328.

romanisce [321]), adverbul *românește* și familia din care face parte : *român, românesc* „au constituit o adevărată pavăză, un *palladium*... care a apărat comunitatea lingvistică romanică din sud-estul Europei, unindu-i pe toți membrii acesteia în imaginea spirituală comună a limbii lor materne... Numele etnic *român (rumân)* și expresia *știi românește (rumânește)* devin argumentul hotărîtor și cel mai des folosit în discuțiile privitoare la originea poporului și a limbii române, pe care le-au purtat numeroși umaniști străini începînd din epoca renașterii". [322] În limba română, cuvintele *român, românesc, românește* se constituie într-un micro-cîmp central cu valoare de simbol.

3.3. Adverbele în *-iș (-îș)* au un inventar redus și posibilități combinatorii limitate. Sînt selectate, de regulă, de verbe care înseamnă *'a privi'* : *se uită chiorîș, (cruciș, (pe) furiș, pieziș)* ; *morțiș* este selectat de *a ține* : *ține morțiș* (la ceva). Celelalte au posibilități combinatorii ceva mai întinse : *fățiș, pieziș.*

3.4. Formantul *-mente* a generat în limba română aproximativ 60 de formații [323]. Dintre acestea puține sînt propriu-zis active în perioada actuală : *actualmente, eminamente, realmente, totalmente, forțamente, literalmente, moralmente, socialmente.* În grupul verbal se întîlnesc doar cîteva : *a greșit totalmente, realmente nu suport lingușirile* ; *actualmente se află în străinătate.*

Față de celelalte limbi romanice, adverbele în *-mente* se coordonează puțin în românește și în condiții în care formantul este păstrat la fiecare lexem : *socialmente și moralmente nu i se poate reproșa nimic.* Din acest punct de vedere româna se desparte de spaniolă și catalană, unde categorizatorul se exprimă o singură dată : în spaniolă în ultimul adverb (cf. sp. *le habló dura y francamente)*, în catalană în primul (cf. cat. *li parlà durament i franca).* Româna merge în schimb cu franceza și italiana, de unde de fapt a luat și sufixul (cf. fr. *il lui parla durement et franchement* ; it. *gli parlò duramente e francamente).* [324]

4.1. Față de grupul verbal, în cadrul grupului adjectival, adverbele calificative au posibilități reduse de manifestare.

4.2. Adverbele categorizate au o prezență redusă în cadrul grupului adjectival (cele în *-iș, -îș* nu au deloc) și ea se organizează în jurul poziției de nume predicativ a adjectivului : *(el) este slab intelectualicește* ; *(ea)*

---

[321] Pentru statutul termenilor *romanus, romanicus, romanice* în cadrul Romaniei, vezi și Veikko Väänänen, *op. cit.*, p. 33.
[322] V. Arvinte, *lucr. cit.*, p. 331 — 332.
[323] Cf. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 503.
[323] Cf. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 502.
[324] Cf. Eugenio Coseriu, *Alcances y limites de la gramática contrastiva*, în *Gramática . . .*, p. 102.

Scanned with OKEN Scanner

este realmente frumoasă; *este totalmente nou*. În celelalte poziții adverbul se distribuie rar cu adjectivul: *oamenii realmente de caracter sînt rari*; *scrie poeme greu suportabile artisticește*; *publică literatură eminamente socială*. Adverbele în *-ește* din grupul adjectival ocupă poziția de complement limitativ.

4.3. Se distribuie exclusiv adjectival cu valoarea de superlativ o serie de adverbe provenite din substantive: *slab scîndură, plin ochi, negru corb, singur cuc, frumoasă coz, gras pepene, roșu sfeclă, alb colilie.* [325] Unele sînt ocurente și în grupul verbal: *sănătos tun (a înghețat tun), urîtă foc (s-a urîțit foc), singur cuc (trăiește cuc).* Adverbele categorizate și cele provenite din substantive reprezintă în cadrul grupului adjectival relația de subordonare prin adjoncțiune.

4.4. Un tip foarte frecvent de construcție în cadrul grupului adjectival îl reprezintă cel cu structura Adv(erb) + *de* + A(djectiv): *nemilos de rău, putred de rafinat, periculos de penetrant, obositor de modern, îngrijorător de liber.* În astfel de structuri, împotriva regulilor de organizare a relației de subordonare T—T' (regent-subordonat: *masă de marmoră)*, conectivul stă la dreapta lui T' fixînd un tip special de relație de subordonare, și anume, de la stînga spre dreapta. Relația de subordonare „normală" este de la stînga la dreapta, iar conectivul, care regizează de la stînga spre dreapta, se află la stînga lui T': *s-a gîndit (T) pînă ieri (T').* „Fenomenul este limitat la grupurile — construcții lexicale cu valoare de superlativ — care au ca element final un adjectiv... sau un adverb, precedate de adverbe sau, mai rar, de substantive (exprimînd intensitatea, cantitatea, măsura), urmate de *de*." [326] Pentru identificarea lui T și a lui T' pornim de la enunțul *Elena este obositor de vorbăreață*, în care evident construcția **Elena este obositor* este nerepetabilă în românește, conform normei. Elementul în poziția nume predicativ este *vorbăreață*, care prin acord cu subiectul probează că este element atașat subiectului: *Elena este vorbăreață.* Cuvîntul *obositor* este omisibil, vorbăreață, nu, ceea ce e o probă în plus că în relația *obositor de vorbăreață, vorbăreață* este T, iar *obositor* T'; prin omisiunea lui T' cade și *de.* În altă organizare *de* nu mai este prezent: *Elena este vorbăreață (în chip) obositor.* Structura Adv. + *de* + A este caracteristică limbii române. În celelalte limbi romanice structura se prezintă Adv. + A (sp. *bastante viejo*, fr. *assez vieux).* Aceeași structură o întîlnim în grupul nominal, prin inversarea poziționlă a lui T și T': *o zgîie de fată, un munte de om, un neastîmpărat de copil, douăzeci de oameni* etc.

---

[325] Vezi și F. Kotelnic, *op. cit.*, p. 24.

[326] D. D. Drașoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, CL, XIV, 1969, 2, p. 244.

Scanned with OKEN Scanner

4.5. Construcția Adv. + *de* + A din cadrul grupului adjectival este de serie în cazul exprimării superlativului absolut : *grozav de frumos, nemaipomenit de bun, formidabil de prost, îngrozitor de murdar, extraordinar de elegant* etc.

4.5.1. La nivelul vorbirii, împotriva normei, se manifestă tendința de adjectivare a adverbului în structura Adv. + *de* + A. Fenomenul e semnalat mai demult în lucrările de specialitate, [327] iar recent a fost analizat în detalii de Theodor Hristea. [328] Exceptînd grupul A + *de* + A *(galben de palid, galben de palidă)* „în care direcția legăturii dintre cele două adjective este echivocă din cauza acordului fiecăruia din ele cu un substantiv sau pronume“ [329], orice determinativ în poziția... + *de* + A face oficiu, conform teoriei rangurilor, de element terțiar *(peste așteptări de slab ; peste măsură de bun)*. Așadar, în poziția... + *de* + A un determinativ cu dublă virtualitate (adjectiv — funcție primară — și adverb) este adverb : *teribil de buni, periculos de înapoiați, dinți extraordinar de albi* etc. În vorbirea neîngrijită adverbul din grup se prezintă acordat, deci adjectivat : *teribili de buni, periculoși de înapoiați, dinți extraordinari de albi.*

4.5.2. Pseudoadjectivarea adverbului în grupul adjectivului are loc cel mai frecvent cînd relația Adv. — A este de tip adjoncțional. Fenomenul, destul de răspîndit, se întîlnește în următoarele structuri :

1. *S + Adv. + A (Part)* [330] : *copii proști crescuți, criterii riguroase științifice, ferestre largi deschise, sentimente adînci umane, soluții îndelungi căutate, școlari proaspeți absolvenți, oameni răi platnici, candidați slabi pregătiți, sarcini grele de realizat, gravi bolnavi, groși îmbrăcați, fericiți inspirați.*

2. *Compuse cu structura Adv. + A : noi-născuți (noul-născut, noii-născuți, noilor-născuți)* [331], *noii-aleși, noi-create, noi-apărute, noii-veniți, liberi-cugetători* etc.

3. *Forme de superlativ : cele mai repede, cea mai frumos* (Maria dansează *cea mai frumos*). [332] Pseudoadjectivarea adverbului reprezintă un acord prin atracție în cadrul fenomenului mai larg de hipercorectitudine gramaticală. [333]

---

[327] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor“*, ed. a II-a, București, 1948 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1967 ; Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972 ș.a.

[328] Vezi *Pseudoadjectivarea adverbului în limba română contemporană*, LL, 3, 1979, p. 323 — 333.

[329] D.D. Drașoveanu, *Legături sintactice . . .*, p. 215.

[330] S=substantiv, Adv=adverb, A=adjectiv, Part=participiu.

[331] Vezi detalii la Theodor Hristea, *art. cit.*, p. 329 — 330.

[332] Exemplele sînt date după Theodor Hristea, *art. cit.* p. 332.

[333] Theodor Hristea, *idem*, p. 333.

Scanned with OKEN Scanner

4.5.3. O variantă a construcției de mai sus o reprezintă structura Adv + Supin : *Sînt grei bătrînii de pornit / Dar, de-i pornești, sînt grei de-oprit*, în care avem a face cu o contaminație sintactică între *Sînt greu bătrînii de pornit* + *Bătrînii sînt grei...* Structura ține de sintaxa populară. [334]

5.1. În cadrul grupului adverbial, adverbele calificative au ocurență și posibilități de manifestare mult mai reduse. Tipologic vorbind, vom depista aceleași structuri ca în cazul grupului adjectival ; dinamica lor este însă mult mai redusă. Distribuindu-se cu alte adverbe, în aceste construcții adverbul îndeplinește din perspectiva teoriei rangurilor rolul de subsubjunct.

5.2. În structura Adv + *de* + Adv, secvența Adv + *de* reprezintă un procedeu de realizare lexicală a superlativului : *s-a comportat revoltător de urît* ; *a venit surprinzător de repede* ; *periculos de tîrziu* ; *mă vizitează obositor de des.*

6. Adverbele calificative, datorită conținutului lor lexical, identic cu cel al adjectivelor calificative, nu pot apărea în grupul nominal. În grupul verbal (adjectival, adverbial) ele sînt funcțional identice cu adjectivele din grupul nominal, adică sînt variante contextuale ale adjectivelor. De aceea, putem formula următoarea regulă : orice adverb calificativ a devenit, este adjectiv în grupul nominal (adjective invariabile) :

lucrează bine — femeie (femei) bine;
răspunde aiurea — om (oameni) aiurea.

6.1. În enunț funcția primară și centrală a adverbelor calificative este cea de circumstanțial de mod : *lucrează bine, se poartă omenește, se uită chiorîș, a greșit totalmente.* Celelalte funcții sînt periferice.

6.2. Poziția circumstanțial limitativ (sau de relație) se întîlnește la adverbe cu *-este* și *-mente* : *mulțumit sufletește* ; *stă prost bănește* ; *artisticește, opera este valoroasă* ; *obligat moralmente* ; *util socialmente.* Și celelalte adverbe pot avea această funcție : *Populația a crescut numeric (Gramatica*, 1963, I, p. 318).

6.3. În perioada de „glorie" a sufixului *-mente*, adverbul funcționa și ca element predicativ suplimentar : „Ablativul... este luat aci *adverbialmente*" (B. P. Hasdeu).

6.4.1. Sînt incompatibile cu adverbele calificative funcțiile de atribut și de nume predicativ. [335] Exemplele care se dau în gramatici,

---

[334] Pentru alte interpretări, vezi Theodor Hristea, *idem*, p. 328.
[335] Vezi detalii la Dumitru Nica, *Nume predicativ adverbial?*, AUI, XX, 1974, p. 41 — 46.

Scanned with OKEN Scanner

de tipul : „Această doamnă este bine“ [336], „Era acum gata“ [337] nu conving, dimpotrivă : adverbele respective, prin conversiune, au devenit adjective și se comportă funcțional ca atare, sînt elemente de rangul al doilea, secundare. De altfel, raportul de inerență care se stabilește între subiect și nume exclude ocurența adverbului calificativ în astfel de structuri : „conținutul exprimat de numele predicativ este „incorporat“, „înglobat“ sau „cuprins“ în conținutul subiectului, face oarecum parte din conținutul subiectului (nu este ceva adăugat, venit din afară)... Raportul de inerență existent între subiect și predicat „cere“ mai ales un adjectiv : însușirea (exprimată printr-un adjectiv) este cu adevărat „inerentă“ obiectului care o posedă, este cuprinsă în el“. [338]

6.4.2. În ceea ce privește locuțiunile impersonale de tipul : *e bine, e rău, e ușor, e lesne, e destul, e posibil*, ele au în gramaticile românești o dublă încadrare. Sextil Pușcariu le numește „noțiuni verbale“ exprimate nominal ori construcții nominale cu funcțiune verbală. [339] Iorgu Iordan le numește „formule care, din cauza împrejurărilor în care apar de obicei, sînt sau pot fi simțite ca ceva fix, împietrit într-o anumită formă“. [340] Florica Dumitrescu trece aceste construcții în rîndul locuțiunilor verbale impersonale improprii și, implicit, le conferă în propoziție funcțiile de predicate verbale. [341] Pe aceeași poziție se situează Gh. N. Dragomirescu („Expresia verbală impersonală și locuțiunea verbală au... aceleași funcții gramaticale (roluri sintactice) ca și verbul propriu-zis“ [342]), V. Șerban („Tot precdicat verbal trebuie socotit și cel exprimat prin expresii impersonale — *e bine, e rău, e greu, e adevărat*“ [343]) și C. Dimitriu. [344] *Gramatica Academiei* adoptă, în această privință, o poziție oscilantă. În ediția întîi le încadrează la predicatul verbal [345], iar în ediția a doua la predicatul nominal exprimat printr-un adverb. [346] Alți autori înregistrează aceste structuri la predicatul nominal. [347]

6.4.3. Ca în toate construcțiile fixe, relațiile sintactice dintre membrii grupului sînt blocate. Grupul are valoare categorială de verb (marcată

---

[336] Iorgu Iordan, *Gramatica . . .*, p. 220.
[337] *Gramatica* (ambele ediții, 1954, 1963).
[338] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 580 — 581, 566 (nota).
[339] *Limba română*, I, *Privire generală*, București, 1940, p. 130.
[340] *Limba română contemporană*, p. 590.
[341] *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 114.
[342] *Manual preparator de limba română*, București, 1969, p. 46.
[343] *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, 1964, p. 63.
[344] *Curs de limba română contemporană. Sintaxa* (litografiat), Iași, 1972, 300 — 301.
[345] *Gramatica* (1954), vol. al II-lea, p. 70 — 71.
[346] *Gramatica* (1963), vol. al II-lea, p. 104.
[347] Vezi detalii la Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, Editura Științifică, București, 1972, p. 38 (nota), *Curs de sintaxa limbii române*, Iași, 1974, p. 126 (nota) ; Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române*, p. 138 — 140 ; G. G. Neamțu, *Trei probleme de morfosintaxă a expresiilor fixe cu a fi*. SUBB (Philologia), 2, 1980, p. 55.

Scanned with OKEN Scanner

structural prin *a fi*). Cîmpul semantic central al construcției este reprezentat de adverb. Verbul *a fi* în astfel de construcții are rol structurant, iar adverbul este într-adevăr „o parte din verbul exprimat analitic“ [348]. Din punct de vedere distribuțional, *a fi* nu satisface în aceste structuri contextul verbelor copulative, întrucît nu are capacitatea de a se combina cu două nominative. [349] În același timp, avînd valoare impersonală, structura *a fi* + Adv. funcționează în bloc și este, prin urmare, indivizibilă din punct de vedere gramatical. Adverbul e prezent și în structura altor locuțiuni verbale *(a o lua înainte, a da înapoi, a o lua razna, a se duce de-a rostogolul* etc. [350]).

6.4.4. Putem conclude cu Ecaterina Teodorescu : „Indiferent dacă admitem că expresii ca *a fi necesar, a fi util, a fi oportun (inoportun), a fi posibil* sînt predicate verbale sau sintagme predicative alcătuite din a fi + un nume predicativ, deci predicate nominale, toate aceste construcții fixe care introduc judecăți de valoare și fac aprecieri asupra caracterului necesar, util, posibil, oportun etc. al procesului, stării, însușirii etc. sînt, la nivelul sintagmei minime, impersonale“. [351]

7. Satisfac contextul adverbelor de mod numeralele distributive : *merg cîte doi (cîte trei, cîte patru)*, care rămîn însă în clasa numeralului prin conținutul lor „cifric“, inconfundabil cu conținutul altei clasei În schimb, este adverb, prin conversiune, numeralul *una* în structura : *o ține una.* Funcționează adverbial, de asemenea, formația *una-două* 'repede, foarte rapid' : *rezolvă lucrurile una-două.*

8. O caracteristică gramaticală a adverbelor calificative este „pronominalizarea“, manifestată în posibilitatea de a fi substituite și de a fi reprezentate prin (de) substitute. Numărul substitutelor care au ca orbită adverbe calificative sau construcții cu valoare de adverbe de mod este redus în română : *așa, astfel, altfel, cumva* (vezi infra).

9. Exprimînd calități, însușiri, întocmai ca adjectivele, adverbele calificative, mai mult decît toate celelalte tipuri funcționale, sînt susceptibile de variații graduale : *mai bine, tot atît de bine, cel mai bine* etc. (vezi infra).

---

[348] G. Ivănescu, *Nume și verb*, p. 425.

[349] Cf. Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, SCL, XIV, 1963 1, p. 40 ; Alexandrina Grădinaru, *Încercare de delimitare, contextuală a verbelor copulative în limba română*, în *Probleme de lingvistică generală*, VI, 1974, p. 129 — 141 ; D. Crașoveanu, *Observații privind verbele copulative LLR,2,1977*, p. 18.

[350] Cf. Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 86.

[351] *Propoziția subiectivă* p. 38 — 39.

Scanned with OKEN Scanner

2. Adverbe circumstanțiale

1.1. Din punctul de vedere al înțelesului, adverbele circumstanțiale exprimă circumstanțe spațio-temporale ale acțiunilor și proceselor verbale. În opoziție cu adverbele calificative, adverbele circumstanțiale constituie determinări exterioare, extrinseci ale verbelor. Circumstanțialele de timp și de loc „sînt exterioare acțiunii verbului, nu spun nimic despre conținutul ei, ci numai despre condițiile sau împrejurările în care ea se săvîrșește. Circumstanțialul de mod, dimpotrivă, ne informează cu privire la felul acțiunii, se referă, deci, la conținutul ei, are un sens calitativ (la fel cu adjectivul, care arată calitatea ființelor și lucrurilor)". [352] În concepția quadridimensională despre lume, spațiul (3) și timpul (1) reprezintă cele patru dimensiuni de încadrare și definire a materiei în mișcare, deci a oricărui proces și eveniment. [353] Spațiul și timpul sînt două categorii strîns legate între ele, sînt-categorii corelative: „Corelația generală dintre categoria spațiului și a timpului se realizează în particular prin concordanța dintre unitățile lor constitutive: punctul, în spațiu, corespunde momentului, în timp; dimensiunea spațială corespunde duratei (perioadei de timp). Manifestarea concretă a acestei corelații sau conexiuni este viteza. Deși amîndouă abstracte (vezi Engels, *Anti-Dühring*, Editura Politică, 1966, p. 27, 43—44, 53 și urm. și *Dialectica naturii*, Editura Politică, 1959, p. 217), spațiul tridimensional și reversibil, pare, pentru bunul simț, concret în comparație cu timpul. Legătura indisolubilă dintre ele (prin mijlocirea vitezei) a fost însă observată empiric de foarte timpuriu. Strămoșii noștri măsurau ades distanțele spațiale în timp: «de la cetatea X pînă la cetatea Y e cale de două ceasuri». În anumite împrejurări (în mișcare) se spune și astăzi: «pînă la localitatea B, mai sînt x ore», tot atît de bine ca și «pînă la B, mai sînt y km». [354]

1.2. Între cele două tipuri centrale de adverbe circumstanțiale, de loc și de timp, există relații foarte strînse, care se manifestă la nivelul vorbirii prin treceri de la o categorie la alta: „O caracteristică a numeroase asemenea adverbe este că pot avea mai multe valori semantice și, prin urmare, pot îndeplini mai multe funcții sintactice. Astfel, adverbele de loc ca *aici*, *înainte*, *înapoi*, *încoace*, *încolo*, *aproape*, *departe* etc. se întrebuințează în anumite împrejurări ca adverbe de timp: *aci afirmă, aci neagă* (= cînd sau acum afirmă, cînd sau acum neagă); *secolul I înainte de era noastră*; *ce s-a întîmplat mai departe*? etc. Unele dintre ele, de pildă *aproape*, pot avea și sens modal: *era aproape mort*

---

[352] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 723

[353] *Bazele filozofiei marxiste*, București, 1962, p. 176.

[354] Constantin D minte, *Exprimarea relațiilor spațiale și temporale prin prepoziții în limba română*, în *Sistemele limbii*, București, Editura Academiei R. S. România, 1970, p. 227 (nota).

Scanned with OKEN Scanner

de oboseală. Tot așa adverbe de mod apar cu valoare temporală : *ba neagră, ba albă* ; *abia am sosit* ; *tocmai mă pregăteam de plecare* etc. Aceste treceri provizorii de la o categorie la alta se extind și la alte clase adverbiale și se explică, în cazul adverbelor de loc și de timp, prin faptul că între ideea de loc și aceea de timp există puncte comune. Avem a face în ambele împrejurări cu un „cadru" al acțiunii verbului precis delimitat printr-un punct de plecare și prin unul de sosire, ca mijloc de orientare pentru plasarea, în interiorul cadrului respectiv, a acțiunii sau stării exprimate de verb".[355] Conform normei limbii române, trecerile au loc în direcția adverbe de loc — adverbe de timp, nu și invers [356], este ceea ce se numește *spațializarea timpului*. [357]

Contextul diagnostic

2.1. a. # *se* Vi + *undeva* # pentru subclasa adverbelor de loc. Este adverb de loc orice secvență ocurentă în poziția nedefinitului *undeva* : *se merge sus (jos, înainte, aproape, departe)*.

b. # *se* Vi + *cîndva* # pentru subclasa adverbelor de timp. Este adverb de timp orice element ocurent în poziția nedefinitului *cîndva* : *se merge azi (mîine, iarna, vara, noaptea* etc.).

În fixarea celor două contexte diagnostice s-a pornit de la întrebările care se folosesc în gramatica clasică pentru verificarea conținutului unui adverb : *unde ? cînd ?* S-a apelat la substitutele adverbiale *undeva, cîndva* datorită marii lor generalități,

2.2. Adverbele de loc și de timp au fost luate împreună, ca subclase, în cadrul aceleiași clase, **clasa circumstanțialelor.** Adverbele de acest tip reprezintă un macrocîmp lexico-gramatical, reprezentat de (prin) două microcîmpuri : adverbe de loc, adverbe de timp. Am avut în vedere, de asemenea, faptul că cele două subclase au aceleași caracteristici structurale (cu unele restricții distribuționale în cazul adverbelor de timp), „ale căror expresii în limbă ajung uneori pînă la coincidență, pînă la identitate." [358] La acestea se adaugă anumite rezerve pe care le avem în privința încadrării adverbelor calificative (și a pozițiilor sintactice pe care le ocupă) în rîndul circumstanțialelor. „Circumstanțe sau împrejurări propriu-zise (exterioare) exprimă numai unele dintre acestea (dintre complementele circumstanțiale, n.n.), de exemplu, complementele

---

[355] Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 271.
[356] Cf. Iorgu Iordan, *Note sintactice. 1. Adverbe de loc cu sens temporal*, SCL, I, 1950, 2, p. 269.
[357] Cf. Constantin Dominte, *lucr. cit.*, p. 233. Pentru relațiile spațio-temporale, vezi și Bernard Pottier, *op. cit.*, p. 126—127 passim.
[358] Constantin Dominte, *lucr. cit.*, p. 227 — 228.

Scanned with OKEN Scanner

circumstanțiale de loc și de timp, mai puțin cele de mod, care caracterizează o acțiune sau o însușire, și încă și mai puțin cel de relație, care arată la ce se limitează o acțiune sau o însușire." [359] Realizăm în felul acesta, opoziția adverbe calificative — adverbe circumstanțiale.

2.3. Tot așa de bine se pot aduce argumente în favoarea ridicării celor două subclase (de loc și de timp) la rangul unor clase funcționale distincte. Clasificarea propusă, ca orice clasificare de acest fel, are procentul ei de relativitate și trebuie luată ca atare.

3.1. Adverbele de loc și de timp sînt reprezentate de cuvinte simple primare (*ieri*, *mîine*, *sus*, *jos* etc.) ori de sinteme (*departe*, *deasupra*, *aseară*, *diseară*, *demult*, arom. *astară*, istrorom. *ăter 'alaltăieri'* etc.).[360] Din punct de vedere sincronic, și sub acest aspect ele interesează aici, sintemele au aceleași caracteristici combinatorii ca adverbele simple: dovadă capacitatea lor de a se distribui cu prepoziții (uneori cu aceleași preopoziții din structura lor): *de departe*, *de deasupra*, *de aseară*, *de demult*.

3.2. O serie dinamică în sistemul adverbelor temporale o reprezintă structura endocentrică: demonstrativul *astă* + substantiv: *astă-seară astă-noapte*, *astă-vară*, *astă-toamnă*, *astă-primăvară*, *astă-iarnă*, cu variantele: *as-noapte*, *as-primăvară*, *ast-primăvară*. În această serie intră *alaltăieri*, *alaltăseară*.

3.3. Alte structuri bine reprezentate în sistem sînt compusele: *ieri-noapte*, *mîine-seară*, *azi-dimineață*, *an-vară*, *an-iarnă*, *an-primăvară* (cf. și *anțăr*, moștenit din latină), *dis-de-dimineață*, *dis-de-noapte* etc.[361] Toate sintemele păstrează capacitatea de a se combina cu prepoziții: *de astă-vară*, *de astă-noapte*, *de alaltăieri*, *de ieri-noapte*, *de an-iarnă* etc.

3.4. Inventarul adverbelor de timp a sporit în limba română prin conversiunea unor substantive cu înțeles temporal (părți ale zilei, numele anotimpurilor, zilele săptămînii). Seria este reprezentată de lexeme care se combină cu particulele adverbiale: *-a* și *-le* (foste articole): [362] *vara*, *toamna*, *primăvara*, *iarna*, *ziua*, *dimineața*, *duminica*, *sîmbăta*, *nopțile*, *serile*, *diminețile*, *verile*. Adverbele care provin din substantive nume ale zilelor săptămînii funcționează și fără *-a*: *am plecat luni*; *a venit sîmbătă*, *nu sosește joi*.

Fenomenul se întîlnește și în celelalte limbi romanice (cf. fr. *je travaille le matin*, *la nuit je dors*).

---

[359] *Gramatica limbii române* (1963), II, p. 150.

[360] Cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, I, *Compunerea*, Editura Academiei R.S. România, București, 1970, p. 223.

[361] *Ibidem*, p. 220 — 223.

[362] Georgeta Ciompec, *Observații asupra particulelor adverbiale din limba română*, LR, XXIX, 1980, 2, p. 85, 87.

Scanned with OKEN Scanner

3.5. Unii specialiști încadrează în rîndul adverbelor și structura cu dativ locativ :

„Iar noi *locului* ne ținem
Cum am fost așa rămînem“ (M. Eminescu);
„Așterne-te *drumului*
Ca și iarba cîmpului
La suflarea vîntului“ (V. Alecsandri) ; *stai locului* etc.[363]

Probele aduse în favoarea acestei ipoteze sînt, deocamdată, neconvingătoare.

3.6. Lexemele care au dublă virtualitate (substantiv — adverb de timp) sînt selectate din cele care reprezintă macrocîmpul semantic 'unități ale timpului' : *noapte, zi, luni, marți, toamnă, iarnă, dimineață, seară* etc. Se confirmă în felul acesta relația dintre cîmpurile semantice și cele gramaticale. [364]

4.1.1. În opoziție cu adverbele calificative, clasa circumstanțialelor e ocurentă în grupul nominal. Adverbele de loc și de timp se pot organiza ca adjuncți în jurul următorilor centri nominali :

— *substantive* : *excursia de mîine, casă de aproape, mersul departe* etc.
— *pronume* : *oricine de azi, acela de departe, altul* (mai) *de aproape* etc.
— *numerale* : (cei) *doi de departe, al doilea de sus, al treilea de jos* etc.

Distribuindu-se cu un nume, adverbele circumstanțiale devin elemente secundare, adjuncți nominali, ceea ce confirmă precizarea lui Jespersen asupra schimbării rangurilor părților de vorbire în enunț.

4.1.2. Relația nume-adverb se realizează joncțional. Prepoziția caracteristică structurii este *de* : *excursia de mîine, aceia de departe, al doilea de jos.* În grupul nominal adverbul funcționează ca un modificator indirect al numelui, realizînd structuri exocentrice. Poziția de modificator direct este rară și nonpertinentă (*mersul departe, plecarea înapoi*).

4.1.3. Ordinea cuvintelor în aceste construcții este fixă : N Adv : *omul de azi.* Limba română nu permite organizarea Adv. -N : * *de azi om.*

4.2. O altă caracteristică de ordin distribuțional care opune net clasa adverbelor circumstanțiale celorlalte clase centrale este că aceste adverbe nu pot apărea în grupul adjectival-adverbial. Construcțiile

---

[363] Vezi AlexandruPhilippide, *Gramatica elementară a limbii române*, p. 184, și F. Kotelnik, *Adverbializarea numelui*, p. 30 — 35. Pentru interpretarea curentă ca substantive în dativ, vezi *Gramatica* (1963), I, p. 77. Pentru alte detalii, vezi Jacques Byck, *Studii și articole*, Editura Științifică, București 1967, p. 175 — 178; Laura Vasiliu, *Note sur le datif locatif*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 321 sqq. Pentru asemănarea cu albaneza, vezi Gr. Brâncuș, *Despre dativul locativ*, SCL, XI, 1960, 3, p. 381 sqq.

[364] Cf. Eugenio Coseriu, *Hacia una tipología de los campos léxicos*, în *Principios de semántica estructural*, p. 211 sqq.

Scanned with OKEN Scanner

prezentate în care adverbele circumstanțiale se distribuie cu adjectivele sînt neconcludente : „fire de artist, *noaptea* vesel, *ziua* trist".[365] Adverbul actualizează aici nu un adjectiv, ci predicatul nominal în ansamblu.[366] Adverbele de timp sînt în relație directă cu categoria timpului, specifică verbelor : **El va fi ieri trist.* Pentru această interpretare optează și *Gramatica Academiei* (1963) : „Alte complemente, ca cele circumstanțiale de loc și de timp, determină mai curînd predicatul nominal în ansamblu : „Frigul începea să se moaie ; omătul însă *era gros pretutindeni*" (M. Sadoveanu)[367].

La toate acestea se adaugă faptul că numele predicativ se grupează cu verbul copulativ, face deci parte din grupul verbal — predicativ.[368]

4.3.1. În cadrul grupului verbal, relația verbo-adverbială se realizează adjoncțional : *ajunge departe, vine jos, sosește azi, pleacă mîine* etc. ori joncțional : *a sosit de ieri ; de mîine mă odihnesc ; știu de astă-vară ; de mîine-dimineață mă apuc de lucru* etc.

4.3.2. Adverbele de loc se pot combina cu verbele indiferent de forma acestora : *merge departe ; a mers departe ; va merge departe ; plecînd acasă* etc.

4.4. O situație aparte au din acest punct de vedere subclasa adverbelor de timp.

Din punct de vedere semantic, adverbele temporale se clasifică în trei tipuri :

— **adverbe datante** : *azi, mîine, ieri, alaltăieri, aseară, poimîine, diseară* etc.

— **advervbe durative** : *mereu, totdeauna* etc.

— **adverbe iterative** : *adesea, zilnic, seara, dimineața* etc.[369]

Cele trei tipuri formează trei sisteme adverbiale temporale.

Pornind de la modelul folosit de William E. Bull[370] pentru spaniolă și Arne Klum[371] pentru franceză, Cornel Săteanu realizează un tablou al distribuției celor trei tipuri de adverbe de timp în limba română.[372] „Sistemul temporal românesc are la bază opozițiile fundamentale de anterioritate/ simultaneitate/ posterioritate, în care rolul primordial

---

[365] Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, LR, IX, 1960, 4, p. 36.

[366] Cf. *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), p. 287.

[367] Vol. al II-lea, p. 149.

[368] Cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor*. p. 31.

[369] Vezi Cornel Săteanu, *Timp și temporalitate în limba română contemporană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 24 passim. Pentru interpretarea unora dintre aceste adverbe ca modale, vezi p. 24 (nota).

[370] *Time. Tense and the Verb*, Berkeley and Los Angeles, 1960.

[371] *Verbe et adverbe.*

[372] *Op. cit.*, p. 123 — 235.

Scanned with OKEN Scanner

îl joacă axele temporale. Pe aceste axe se așază deopotrivă atît timpurile verbale cît și adverbele de timp alcătuind cele două sisteme : sistemul temporal verbal și sistemul temporal adverbial." [373] În relația verbo-adverbială, adverbele „aduc precizări temporale de asemenea natură încît fără ele timpurile verbale ar fi incapabile să exprime toate nuanțele temporale. Așa de exemplu, *am făcut* poate însemna atît *ieri* cît și *azi* sau chiar *acum două zile, deunăzi, demult* etc. " [374]

4.5. O caracteristică a adverbelor de timp în relație cu verbele este capacitatea lor de a modifica valoarea unui timp : *plec mîine — voi pleca mîine.* Deși diferite (prezent, viitor), valoarea temporală a celor două timpuri este una singură, posterioritatea, marcată de adverbul *mîine.* Opoziția prezent — viitor e neutralizată de ocurența adverbului *mîine.*

4.6. Dată fiind strînsa ei legătură cu verbul și cu categoria timpului, se poate spune că esența acestei subclase este în primul rînd de ordin semantic și numai în al doilea rînd, sintactic. Se confirmă cu adverbele de timp, încă o dată, relațiile strînse dintre semantică și gramatică : „Dacă la verb temporalitatea este un cadru al acțiunii, la adverb este însuși conținutul semantic. Rațiunea existenței adverbului este însăși exprimarea timpului. " [375]

4.7. Dintre cele trei sisteme adverbiale, adverbele datante realizează opozițiile fundamentale pe axa primară : *azi, ieri, mîine,* care corespund axei primare a timpului verbal : *prezent, trecut, viitor.* Cele două axe reprezintă baza organizării relațiilor verbo-adverbiale. Prezentul este centrul axei primare verbale, iar adverbul *azi* constituie centrul axei primare adverbiale : „Toate acțiunile exprimate de celelalte timpuri și de celelalte adverbe se raportează, direct sau indirect, la momentul prezent, reprezentat prin timpul prezent și prin adverbele *acum* și *azi*". [376]

În cele de mai jos prezentăm distribuția celor trei adverbe principale pe axa *prezent — trecut — viitor.*

4.8. *Azi.* Sistemul românesc permite acestui adverb distribuții cu toate timpurile (Nu este însă reperată ocurența cu viitorul anterior[377], **voi fi mers azi*) : prezent (*merg azi*), perfect simplu (*mersei azi*), imperfect (*mergeam azi*), perfect compus (*am mers azi*), mai mult ca perfect („își călcase pe inimă și *încercase azi* într-o doară" [378]), viitor (*voi merge azi*), conjunctiv prezent (*să mergem azi*), condițional prezent (*aș merge azi*), prezumtiv prezent (*va fi mergînd azi*), prezumtiv perfect(*va fi mers*

---

[373] *Ibidem,* p. 24.
[374] *Ibidem.*
[375] *Ibidem,* p. 239.
[376] *Ibidem,* p. 241.
[377] *Ibidem,* p. 133.
[378] *Ibidem,* p. 134.

Scanned with OKEN Scanner

azi) etc. Firește, uzul impune ca centrală structura prezent + *azi* ; alte structuri sînt periferice (mai mult ca perfect + *azi*).

4.9. *Ieri* se distribuie numai cu timpuri trecute : imperfect (*meggeam ieri*), perfect simplu (*ieri mersei*), perfect compus (*am mers ieri*), mai mult ca perfect (*mersesem ieri*), conjunctiv perfect (*să fi mers ieri*), condițional perfect (*aș fi mers ieri*), prezumtiv perfect (*va fi mers ieri*). *Ieri* nu este compatibil din punct de vedere distribuțional cu viitorul și prezentul : **ieri voi merge* ; **ieri merg*. Distribuția cu prezentul care este atestată nu este probantă : „Ții minte ieri, dragule?“ [379]

4.10. *Mîine* este compatibil cu viitorul și cu prezentul : *voi merge mîine* ; *merg mîine* ; *să merg mîine* ; *aș merge mîine*.

Mioara Avram semnalează structuri în care *mîine* se distribuie și cu timpurile trecutului : „Dat fiind faptul, semnalat mai de mult, că perfectul poate avea valoare de viitor în anumite construcții, e de așteptat ca în astfel de contexte să apară însoțit uneori și de *(poi)mîine*.“ [380] *Mîine* se distribuie cu : perfectul compus (*Mîine s-a zis cu tine*), perfectul simplu (*Băui azi și băui mîne/ Băui patruzeci de zile*), imperfectul (*Trăiam astăzi, trăiam mîne/Ș-am văzut că era bine*), mai mult ca perfectul (*Azi o țirișică, mîine o tîrîchiță țesase ea*).[381]

5.1. În enunț adverbele circumstanțiale ocupă pozițiile circumstanțial de loc (subclasa adverbelor de loc) și circumstanțial de timp (subclasa adverbelor de timp) : *merge departe* ; *locuiește aproape* ; *a sosit ieri, mîine pleacă din nou*. Este funcția lor centrală și caracteristică. [382]

5.2. Cele două subclase au în comun în propoziție funcția de atribut adverbial : *Mîncarea de ieri nu mi-a făcut bine* ; *Situația de azi îmi convine* ; *Aș prefera etajul de sus* ; *Mersul înapoi mă obosește*.

5.3. Complement comparativ (degajat de complementul de mod și definit „drept complementul care determină un adjectiv sau adverb, aflat la unul din gradele de comparație : pozitiv, comparativ sau superlativ relativ indicînd obiectul (obiectele) în raport cu care obiectul (obiectele) comparat(e) prezintă însușirea comună într-un grad anumit sau cea de-a doua circumstanță, împrejurare în care se manifestă una și aceeași însușire, caracteristică“ [383]) : *Maria e mai veselă decît ieri*.

---

[379] *Ibidem*, p. 237.

[380] *Adverbul „mîine“ și timpurile verbale din sfera trecutului*, SCL, XXVI, 1975, 2, p. 190.

[381] Exemplele sînt date după Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 190 — 191.

[382] Datorită acestui fapt unii autori au propus ca propozițiile corespunzătoare complementului să primească denumirea de subordonate adverbiale : „Subordonatele circumstanțiale, fiindcă înlocuiesc un adverb, se mai pot numi și subordonate adverbiale“ (I. Manliu, *Curs elementar de Gramatică română. Partea sintactică*, ed. a II-a, București, 1874, p. 64).

[383] Ecaterina Teodorescu, *Comparația și complementul comparativ*, LR, XXIX, 1980, 6, p. 588 — 589.

Scanned with OKEN Scanner

5.4. Corelate cu alte adverbe, circumstanțialele pot ocupa și alte poziții sintactice : circumstanțial opozițional (*În loc de ieri a venit azi*), circumstanțial adițional (*Pe lîngă ieri a mai venit și azi*), circumstanțial de excepție (*În afară de ieri, n-a mai fost prezent niciodată*).

6. Adverbele circumstanțiale cunosc grade de comparație și de intensitate : *jos — mai jos — tot atît de jos — cel mai jos — foarte jos ; tîrziu — mai tîrziu — tot atît de tîrziu — cel mai tîrziu — foarte tîrziu.*

7. O caracteristică gramaticală importantă a adverbelor circumstanțiale este *pronominalizarea.* Mai mult decît toate celelalte tipuri de adverbe, circumstanțialele circulă în limba română sub forma „proadverbelor" : *aici, acolo, acum, atunci, undeva, cîndva, oriunde, oricînd, altundeva, altcîndva, fiecînd, fieunde, fieîncotro, oarecînd, oareunde, încotrova, orișicînd, orișiunde* etc. (vezi infra).

3. Adverbe cantitative

1.1. Adverbele cantitative reprezintă din punct de vedere semantic determinări de ordin cantitativ ale acțiunilor și proceselor. Ele se înscriu între mijloacele lingvistice de exprimare a categoriei logice a cantității. Cuantificarea „este operația prin intermediul căreia se stabilește numărul sau numărarea obiectelor denotate". [384] După Coseriu, cuantificarea se înscrie în sfera *discriminării*, una din cele patru operații (alături de *actualizare, delimitare* și *identificare*) de realizare a determinării. [385] Cuantificarea poate fi *definită* sau *nedefinită.* În cadrul grupului nominal, sînt socotiți cuantificatori definiți numeralele (*doi, trei, o sută, o mie* etc.), iar cuantificatori nedefiniți lexeme de tipul : *mulți, puțini, anumiți, cîțiva* etc.

1.2. Adverbele cantitative sînt interpretate ca o clasă aparte și în gramatica clasică. Astfel, în *Gramatica limbii române*, Al. Rosetti și J. Byck stabilesc următoarele tipuri de adverbe : *de loc, de timp, de mod, de cantitate* și *de afirmație, de negație sau îndoială.* [386]

1.3. Adverbele cantitative se înscriu între mijloacele de exprimare a cantității în cadrul grupului verbal; sînt, prin urmare, cuantificatori verbali. Ele reprezintă cuantificatori verbali nedefiniți : *mult, puțin, oleacă, destul, nițel, enorm* (<adj.). Depistăm însă în cadrul grupului verbal și cuantificatori definiți: *mănîncă de două ori (de trei ori, de zece ori); citește a doua oară (a treia oară, a zecea oară).* Gramatica este nedecisă

---

[384] Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în *Teoria del lenguaje . . .*, p. 298.
[385] Cf. *ibidem*, p. 292.
[386] Vezi ed. a II-a, București, 1945, p. 112 — 113.

Scanned with OKEN Scanner

în privința încadrării acestora. Distribuțional, aceste structuri numerale se organizează cu verbe [387], sînt cuantificatori verbali definiți, în paralelă perfectă cu numeralele cardinal și ordinal, care sînt cuantificatori definiți ai numelui. Formații de tipul *înzecit*, *întreit* etc. au dublă distribuție ca orice participiu (în grupul nominal, cf. *efort înzecit* ori în grupul verbal, cf. *muncește înzecit*).

1.4. Între numerale și adverbele cantitative există o relație foarte strînsă, explicabilă prin faptul că amîndouă clasele sînt cuantificatori, expresii lingvistice ale uneia și aceleiași categorii logice[388] : „Adverbul cantitativ ne indică în legătură cu acțiunea exprimată de verb același lucru pe care îl arată numeralul despre obiecte. . . Fiecărui fel de numeral, ca determinant al numelui, îi corespunde un anumit fel de adverb cantitativ.“ [389]

2. Inventarul clasei este redus cantitativ, în schimb foarte dinamic în uz. El sporește prin substitutele cantitative (*cît*, *oricît*, *cîtva*, *întrucîtva*, *atît*) și, mai ales, prin numeroasele locuțiuni și expresii (*pe sfert*, *pe jumătate*, *pe din două*, *cît de cît* etc.). „Rezervorul“ lor de bază îl reprezintă adjectivele cu conținut puternic intensiv : *enorm*, *teribil*, *grozav* etc. (*suferă enorm*, *joacă grozav*, *teribil de fricos*).

3. Din punct de vedere formal, clasa nu ridică probleme deosebite. Notăm, ca și în cazul celorlalte clase, capacitatea acestor adverbe de-a se combina cu sufixe lexicale (diminutivale), generînd formații de tipul *puțintel* (puțin + -el), *nițeluș* (nițel + -uș), *multișor* (mult + -ișor), *olecuță* (oleacă + -uță)

4. *Contextul diagnostic al clasei* : # *se* Vi + *cîtva* #. Este adverb de cantitate orice secvență ocurentă în poziția nedefinitului *cîtva* : *se merge mult (puțin, destul, oleacă)*.

5.1. În grupul verbal adverbele cantitative nu au restricții combinatorii. Relația de subordonare verbo-adverbială se realizează adjonctional : *gîndește puțin* ; *vorbește mult* ; *simte enorm*. O construcție de tipul *a ratat de puțin*, întîlnită în limbajul sportiv, e simțită ca exotică. *Mult* combinat cu *de* are valoare temporală (*îl cunosc de mult*). E consacrată, în schimb, structura *de* + *mult* + *ce* : *de mult ce-a alergat*, *a leșinat* (v. infra).

5.2. Ca și adverbele calificative, cantitativele nu apar în grupul nominal, situație normală întrucît aici cuantificator este numeralul.

---

[387] Vezi Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, p. 384 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică* . . ., p. 157 passim.

[388] Cf. M. Zdrenghea, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, AUI, VI, 1960, fasc. 2, supliment.

[389] M. Zdrenghea, *În legătură cu numeralul și adverbele cantitative*, SUBB, Series Philologia, fasc. 2, 1964, p. 116.

Scanned with OKEN Scanner

În schimb, ele au o puternică ocurență în grupul adjectivalo-adverbial. În acest(e) grup(uri), relația T — T' se structurează în două moduri:

a. Prin aderență, cu așezarea T' — T (*puțin obosit, puțin (cam) tîrziu*) ori în ordinea T — T' (*obosit puțin, tîrziu puțin*).

b. Realizînd structura: Adv + *de* + R, în care R este elementul regent (*destul de bine; de-ajuns de dezvoltat; suficient de tîrziu*). Întocmai ca în structura Adv. modal + *de* + R (*impresionant de generos*), și aici avem același tip special de realizare a determinării, și anume, subordonarea de la dreapta la stînga, în care conectivul se află la dreapta elementului subordonat: T' + *de* + T (*destul de corect*).

5.3. În aceste structuri, pe poziția T' se plasează diferite lexeme care realizează variații de intensitate între nivelul sau punctul zero de intensitate și intensitatea maximă a adjectivelor și adverbelor: *suficient de mobilă, puțin dispus, destul de bine, tot mai bine, din ce în ce mai bine, grozav de bine, nemaipomenit de frumoasă, amarnic de dulce* etc.

5.4.1. Ca și structurile Adv. calific. + *de* + R și Adv. calific. +R, structurile Adv. cant. +*de*+R, Adv. cant. +R cunosc în vorbire, la anumite nivele socio-culturale, realizări „infracționiste", adică neadmise de normă: *puțini numeroși, destui de mulți, cîți mai mulți, puțini binevoitori, atîți de mulți*. Este același fenomen de pseudoadjectivare, de data aceasta a adverbelor cantitative. [390]

5.4.2. Fenomenul cunoaște și realizare inversă, și anume, lexemele *atît, cît, puțin*, actualizate adjectival, sînt folosite adverbial: „E *atît* paroxism în jocul lui. . ."; „Cei 12 oameni *cît* mai are expediția sînt blocați. . ."; „Whitman a intuit ca *puțin* alții . . ." [391]

5.5. Adverbul *mult* se întîlnește în structurile: . . . + Cs (= comparativ de superioritate) și *cu* + . . . + Srs (= superlativ relativ de superioritate): *mult mai bine, mult mai serioasă, cu mult cel mai bine, cu mult cea mai frumoasă*, în care *mult* este folosit emfatic. Din punctul de vedere al gramaticii „obiective" este simțit puțin redundant. Construcțiile sînt livrești. [392]

6.1. În propoziție, adverbele cantitative realizează poziția *complement cantitativ*, care poate fi considerat un complement aparte: „Punerea în evidență a raportului de substituție cu adverbul *cît* permite, de asemenea, delimitarea unei clase pe care o putem considera o poziție sintac-

---

[390] Cf. Theodor Hristea, *lucr. cit.*, p. 326 — 327.

[391] Exemplele sînt date după Theodor Hristea, *idem*, p. 327.

[392] Le folosea în exprimarea curentă, mai ales pe cea de-a doua, Th. Simenschy, de unde presupunerea că ar putea fi niște elenisme ori latinisme sintactice. Nu am însă, pe moment, probe pentru această ipoteză.

Scanned with OKEN Scanner

tică aparte : **circumstanțialul cantitativ**. Această poziție poate fi realizată prin :

a) **Adverbe** : *Cît* lucrează?
Citește *mult*.
Lipsește *puțin*.

. . .Tot aici se încadrează „numeralele" multiplicative utilizate adverbial și „numeralele" adverbiale :

Așa suferă *îndoit* (și ca părinte și ca profesor).
A venit de *multe ori*.

b) **Grupări alcătuite din substantiv și un component cu sens cantitativ** (numeral, de cele mai multe ori) :

A înotat *cinci kilometri*.
Cartea valorează *o sută de lei*.
Așteaptă *cîteva ore*.
. . . . . .

În grupările de acest fel, tocmai din pricina raportului de substituție cu adverbul *cît* (și a imposibilității de a fi substituit prin pronume) substantivul are o situație specială : nu admite decît determinanți cantitativi.

c) **Propoziții** introduse prin conectivele relative sau conjuncționale :

Se plimbă *oricît vrea*.
Muncește *cît poate*.
Rabdă *pînă moare*. [393]

6.2. Alte poziții sintactice sînt periferice clasei :

În loc de puțin, a lucrat mult.
Pe lîngă mult, a lucrat și bine.

6.3.1. O structură care a dus la interpretări diferite este *de* + Adv + *ce...* : *De mult ce-a alergat, a leșinat ; Abia mai respiră, de mult ce a fugit*. În structură pot fi angajate și adverbe calificative ori circumstanțiale : *De iute (repede) ce mergea, nu mai vedea pe nimeni în jur ; Nu s-a mai trezit la timp, de tîrziu ce s-a culcat*. Cînd poziția adverbului e ocupată de un adjectiv, mai rar de un substantiv, structura impune prezența verbului *a fi* : *de* + Adj (S) + *ce* + *a fi* : *Lupului îi scăpărau ochii..., de flămînd ce era* (I. Creangă); *Crapă pietrele, de frig, ce e*. Punctul de plecare, modelul structurii *de* + Adv + *ce*. . . îl constituie *de* + Adj + *ce este (era, a fost)*.

---

[393] Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române*, p. 189 — 190.

Scanned with OKEN Scanner

6.3.2. În legătură cu interpretarea acestor construcții, în literatura de specialitate există două opinii :

a. Secvențele *de* + Adj și *de* + Adv din aceste structuri ocupă poziția complement circumstanțial de cauză, iar *ce*+. . . ocupă poziția propoziție circumstanțială de mod (explicativă). Enunțul *De flămînd ce era nu mai putea vorbi* este interpretat în felul următor : *de flămînd* este un complement circumstanțial de cauză în propoziția *de flămînd. . . nu mai putea vorbi*, iar *ce era* reprezintă o propoziție de mod. Această interpretare o întîlnim în *Gramatica limbii române* (1963)[394], la Mioara Avram[395], Ecaterina Teodorescu [396], Gh. N. Dragomirescu [397], Fulvia Ciobanu [398].

b. Structura *de* + Adj + *ce* + *a fi* reprezintă o propoziție circumstanțială cauzală. Enunțul *De flămînd ce era, nu mai putea vorbi* este interpretat astfel : *De flămînd ce era* este o propoziție circumstanțială de cauză, iar *nu mai putea vorbi* este regenta subordonatei cauzale. Interpretarea aceasta o întîlnim în *Gramatica Academiei* (1954)[399], la Al. Procopovici[400] și Iorgu Iordan[401]. Acești învățați nu au în vedere și structura *de* + Adv + *ce*. . .

6.3.3. În interpretarea structurii se iau în considerare două aspecte : conținutul și elementul introductiv, care asigură autonomie sintactică segmentului. La acestea se adaugă interpretarea și stabilirea relațiilor din interiorul structurii.

6.3.3.1. Din punctul de vedere al conținutului, ambele interpretări conferă structurilor *de* + Adj + *a fi* și (implicit în cazul interpretării a doua) *de* + Adv + *ce*. . . valoare cauzală : „*Construcția de* + *adjectiv* + *ce* + *verbul copulativ a fi echivalează cu o propoziție subordonată cauzală* (subl n.), dar ea trebuie analizată în complementul circumstanțial de cauză al regentei *de* + adjectiv și propoziția subordonată modală explicativă introdusă prin *ce*“ [402] ; „Este foarte adevărat că, *din punctul de vedere al conținutului, întreaga construcție de* + *adjectiv*+*ce*+ *verbul a fi exprimă cauza și asta pentru că segmentul constituit din ce* + *verbul*

---

[394] Vol. al II-lea, p. 307.
[395] *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română* Editura Academiei R.P.Române, București, 1960, p. 185 — 189.
[396] *Curs de sintaxa limbii române*, p. 203, 318 — 319.
[397] *Elemente în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, LL, 23, 1969, p. 128, 133.
[398] *Construcția cauzală adverbială și propoziția modală explicativă*, LR, XXIV, 1975, 6, p. 569 — 572.
[399] Vol. al II-lea, p. 192.
[400] *Pe urmele dicționarului . . .*, DR, XI, 1948, p. 10 — 11.
[401] *Limba română contemporană*, p. 710.
[402] Mioara Avram, *Evoluția subordonării. . .*, p. 88.

Scanned with OKEN Scanner

a fi nu adaugă aproape nimic ideii cuprinse în frază (subl. n.)“ [403]. Gh. N. Dragomirescu trece construcția *ce + a fi* în rîndul expletivelor. [404]

6.3.3.2. În ceea ce privește elementul joncțional, soluția Procopovici, după care *de* este conjuncție cauzală, nu rezistă, de aceea *de* este interpretat ca o prepoziție. [405] În legătură cu *ce* s-a exprimat opinia că acesta „are funcție de circumstanțial de mod“[406] ori reprezintă elementul joncțional al locuțiunii conjuncționale cauzale *de mult ce*[407]. Într-adevăr, în astfel de construcții *ce* are sens intensiv și valoare adverbială pe lîngă adjectivul ori adverbul respectiv. Intonația vine și ea în sprijinul acestei interpretări. [408] *Ce* adverb cantitativ-intensiv formează locuțiunea conjuncțională cauzală discontinuă *de . . ce.* Între cele două puncte extreme *de* și *ce* se pot plasa diferite lexeme, organizîndu-se locuțiuni conjuncționale recunoscute ca atare : *de bine ce*[409], *de vreme ce* etc. Elementele *de* și *ce* funcționează și grupat (*de ce*), cu valoare cauzală atestată :

„Vine-mi gîndul să mă-nec
Unde-i tăuțu mai lat
De ce-am rămas ne-nsurat“. [410]

„. . . și tata m-o suduit *de ce* n-am venit cu caprele acasă atuncea. “[411]

6.3.3.3. Adjectivul și adverbul din aceste structuri se organizează cu verbul cel mai apropiat, din al cărui grup și fac parte, ca nume predicativ (*de flămînd ce era*) ori complement cantitativ (*de mult ce a vorbit a răgușit*). O structurare de tipul *de mult a răgușit* prin suspendarea „expletivei“ *ce a vorbit* duce la un alt mesaj. De aceea e dificil de susținut că „deși adverbul construit cu prepoziția *de* are calitatea de circumstanțial de cauză al verbului din regentă. . ., semantic este legat de predicatul subordonatei modale, indicînd de fapt o circumstanță a acestuia“ [412]) mai ales că, într-adevăr, „fără prezența verbului din modală exprimarea devine incompletă.“ [413]

---

[403] Ecaterina Teodorescu, *Curs de sintaxa limbii române*, p. 319.
[404] Cf. *Elemente cu funcție gramaticală zero*, p. 133.
[405] Cf. Mioara Avram, *Evoluția subordonării . . .*, p. 86, și Ecaterina Teodorescu, *Curs de sintaxa . . .*, p. 319.
[406] Cf. Fulvia Ciobanu, *Construcția cauzală adverbială . . .*, p. 571.
[407] Cf. DEX, s. v. *mult*
[408] Pentru *ce*, ca adverb intensiv în construcții exclamatice (*ce dîrz! ce mult!*) în structuri de tipul *Ce de pomi ! Ce de-a oameni !*, vezi G. Ivănescu, *Din sintaxa propozițiilor exclamative*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei R.P. Române, București, 1958, p. 443 sqq.
[409] Cf. Mioara Avram, *Evoluția subordonării . . .*, p. 89.
[410] *Ibidem*, p. 91.
[411] Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 201.
[412] Fulvia Ciobanu, *lucr. cit.*, p. 571.
[413] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

6.3.3.4. Structura *de*+Adv + *ce*. . . după cele de mai sus, ocupă poziția circumstanțială cauzală : are conținut cauzal și element de construcție propriu (locuțiunea conjuncțională discontinuă *de*. . . *ce*). Adverbul în poziția *de*. . . *ce* se organizează cu verbul cel mai apropiat, ocupînd poziția complement cantitativ. *De mult ce a vorbit/a răgușit.* Altă organizare, fixarea altor relații : *de mult. . . a răgușit* ori *a răgușit de mult (ce a vorbit)*, cu suspendarea „modalei", aduce cu sine modificarea mesajului, ceea ce e în contradicție cu esența determinării și subordonării (vezi supra).

6.3.3.5. Structura *de*+Adv+*ce*. . . satisface proba de verificare a poziției circumstanțială de cauză :

\# *de ce* + R↑ # # fiindcă + SC ↓ # (R = regentă ; SC=subordonată cauzală)

De ce a răgușit ? { *De mult ce a vorbit.* / *De ce* (= pentru că) *mult a vorbit.*

6.3.3.6. Interpretarea de mai sus confirmă afirmația că adverbul este incompatibil cu poziția circumstanțial de cauză (v. supra) : „Nu există adverbe cauzale, finale. . . cum am văzut că există adverbe locale, temporale și modale. " [414]

7. Adverbele cantitative se realizează prin *pro-cantitative*: *cît, oricît, cîtva, întrucîtva, atît* : *a lucrat atît ; a lucrat cîtva; cît ai lucrat ?*

8.1. Clasa adverbelor cantitative e compatibilă cu gradele de comparație și de intensitate : *mult, mai mult, mai puțin mult, tot așa de mult, cel mai mult, cel mai puțin mult, foarte mult, foarte puțin mult, relativ mult, tot mai mult, din ce în ce mai mult* etc. Unele cantitative nu se combină cu morfemele de comparație ori de intensitate : *oleacă, nițel.*

8.2.1. Adverbele *mult* și *puțin* la comparativul de superioritate și în relație disjunctivă, realizează structura fixă *mai mult sau mai puțin*[415] care se distribuie cu un verb, dar de preferință cu un adjectiv (adverb):

A știut el mai mult sau mai puțin.
Mi-a spus multe lucruri, mai mult sau mai puțin exacte.
Scrie mai mult sau mai puțin suportabil, dar nu are idei.

8.2.2. Coordonîndu-se cu *bine*, *mult* îl atrage și pe acesta în sfera cantitativelor ; de aici construcția stabilă *mult și bine* 'mult timp, un timp nedefinit' :

Ai să aștepți mult și bine.

---

[414] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 672.
[415] D. Bejan, *În legătură cu cumulul de adverbe de mod*, SUBB, Philologia, 2, 1979, p. 27.

Scanned with OKEN Scanner

4. Adverbe substitute

1.1. Prin substitut se înțelege „forma care, în anumite circumstanțe convenționale, înlocuiește orice membru al oricărei clase date."[416] Termenul de *substitut* aparține gramaticii moderne și el vine nu să înlocuiască vechiul *pronume*, ci să-l precizeze. Din punct de vedere logic, *substitut* și *pronume* sînt noțiuni (concepte) cu sferă inclusă. Substitutele sînt reprezentate de *pro-nume* (înlocuitor de nume), în primul rînd, apoi de *pro-adjective*, *pro-verbe*, *pro-adverbe* și *pro-enunț*.[417] Charles Hockett arată că „particularitatea gramaticală a substituției constă în următorul aspect: substitutul înlocuiește exclusiv forme ale unei anumite clase formale pe care o putem numi *orbita* substitutului".[418] Într-adevăr, un substitut poate înlocui nu numai un nume, cum se aprecia în gramatica clasică, ci toate părțile centrale de vorbire și, spre deosebire de afirmația lui Hockett, un întreg enunț: *El este un om serios. Mi-a dovedit-o.* Aici *o* este un înlocuitor al enunțului *El este un om serios.* În stabilirea tipurilor de substitute, de utilitate indispensabilă este luarea în considerare și fixarea relației orbitale. Un lexem este pronume cînd are ca axă orbitală un nume sau o structură nominală.

1.2. Substitutele trimit, de obicei, la un segment exprimat înainte, la un antecedent și, în acest caz, se numesc *anaforice*: „Am văzut un om *care* se uita la stele" (relația orbitală *om — care*). Altele se folosesc neanaforic: *Eu plec.*

1.3. Prin capacitatea lor de a trimite, de a se referi atît la mesaj cît și la condițiile de realizare a acestuia, substitutele, în marea lor majoritate, funcționează și ca *ambreiori*: *Ce carte îți alegî? — Aceasta.*[419]

1.4. Lărgind sfera termenului de substitut, unii specialiști vorbesc de substitute lexicale (cf. *autorul „Luceafărului"*, *capitala României*, decodate ușor: 'Eminescu', 'București') și de substitute gramaticale.[420] Fac obiect de cercetare pentru gramatică, unde reprezintă un sistem, numai ultimele.

2. Substituția ca fenomen gramatical are ca orbită principală substantivele. Verbele reprezintă un aspect periferic al substituției. Fără

---

[416] Charles F. Hockett, *Curso de lingüística moderna*, p. 259.

[417] *Ibidem*, p. 226; Otto Jespersen, *La filosofía de la gramática*, p. 84. Vezi și Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor . . .*, p. 21.

[418] Charles Hockett, *op. cit.*, p. 260.

[419] Vezi Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor . . .*, p. 40 passim. Pentru teoria *ambreiorilor* (engl. *shifter*), vezi Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 176 — 180.

[420] Francisco Rodríguez Adrados, *Lingüística estructural*, I, p. 446 sqq.

Scanned with OKEN Scanner

a avea poziția substantivelor, adverbele sînt destul de bine reprezentate în sistemul substitutelor românești.

3. În gramatica clasică românească termenul consacrat pentru acest tip de adverbe este cel de *adverbe pronominale* (cf. *Gramatica limbii române*, 1963, I, p. 303). H. Tiktin înregistrează aceste lexeme în cadrul fiecărui tip de adverbe sub numele *pronominale*[421]. Termenul este adecvat unor situații (*Am fost la facultate. Acolo m-am întîlnit cu colegii*), întrucît fixează un raport de identitate între o secvență nominală (*la facultate*) care ocupă poziția circumstanțial de loc, imanentă adverbului, și lexemul *acolo*, care aici este un pro-nume adverbial ori un adverb pro-nominal. În alte situații (*Am ajuns acasă. Acolo mă aștepta mama.*), relația de incluziune reciprocă [422] se stabilește între un adverb (*acasă*) și lexemul *acolo*. Pentru aceste poziții termenul de adverb pronominal este neadecvat. De aceea, s-a propus o altă denumire *pro-adverb*, care se întîlnește frecvent în gramaticile recente. Avînd în vedere că adverbele de tipul acesta funcționează în vorbire și ca ambreiori, deci fără antecedent (*Cum a fost acolo*?) denumirea care ni se pare mai exactă, pentru că este și mai cuprinzătoare, este cea de *adverbe substitute* [423]. Ea acoperă cel mai bine realitățile clasei.

4.1. Relația strînsă între adverbele substitute și pronume în sincronie are rădăcini în diacronie. În protoindoeuropeană, unde rădăcina echivala cu cuvîntul, existau două tipuri de rădăcini sau cuvinte: nominal-verbale și adverbial-pronominale, din care s-au desprins funcțional cele două clase. [424] Relațiile din grupul adverbial-pronominal s-au transmis din latină limbilor romanice și aici ele se manifestă, de exemplu, în organizarea dimensiunilor spațio-temporale (apropiere — nonapropiere) din interiorul adverbelor, după modelul demonstrativelor (*aici — acolo*; *acum — atunci*, cf. *acesta — acela*). De asemenea, în română „organizarea adverbelor nedefinite (cantitative, temporale, spațiale și chiar modale); împrumută trăsături din zona pronumelor nedefinite (evident, cu mai puține subdiviziuni) și, uneori, chiar procedee de formare". [425] Mai mult decît atît, „trecerea unor astfel de adverbe în clasa pronumelor este o nouă dovadă, diacronică, a acestor legături : lat. *de unde* > fr. *dont* (pronume relativ); lat. *inde* 'de acolo' > fr. *en* (pronume personal . . .); lat. *ibi* 'acolo'

---

[421] *Op. cit.*, p. 131.
[422] Cf. Maria Manoliu Manea, *op. cit.*, p. 36.
[423] Vezi și Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 508.
[424] Cf. Francisco R. Adrados, *Lingüistica indoeuropea*, Ed. Gredos, Madrid, 1975, II, p. 1025. Pentru detalii și exemplificări, vezi cap. III, *Particulas, adverbios y preposiciones*, p. 839 — 869 și cap. V, *Evolución general de la morfologia indoeuropea*, p. 1025 — 1078.
[425] Mria Manoliu Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 235.

Scanned with OKEN Scanner

>it. sard. *vi* pronume pers. a II-a pl.), fr. *y* (personal de pers. a III-a); rom. *unde*, fr. *où*, sp. *donde* introduc o atributivă : *Țara unde curge lapte și miere*". [426] În limba română unele substitute adverbiale au ca formanți pronume nedefinite : *altădată, vreodată, totdeauna, altcîndva, altundeva* etc. (v. infra).

4.2. În spaniola colocvială, în anumite straturi socio-culturale, asistăm la o veritabilă recategorizare a adverbului *aquí* (=aici), care preia funcțiile pronumelui demonstrativ de apropiere *éste, ésta* (cf. *Yo me voy con aquí* ; *Y yo con aquí* ; *Pues yo estoy con aquí. Aquí se llama Pedro* (în ultimul exemplu = *Aici (=acesta) se numește Petru*). [427] De fapt, aveam a face cu o mișcare în interiorul micro-sistemului deicticelor care indică apropierea : *aquí — éste* (aici — acesta).

5.1. Din punctul de vedere al conținutului, clasa substitutelor reprezintă cuvinte categorematice, adică cuvinte care nu au înțeles lexical prin ele înseși, dar au înțeles categorial : substantiv, adjectiv, verb, adverb (cf. supra). Din acest punct de vedere putem defini adverbele substitute ca *adverbele care au conținut categorial adverb, dar nu sînt dotate cu înțeles lexical.* Termenul proxim încadrează această clasă în rîndul substitutelor cu orbita adverb ; diferența specifică le opune adverbelor propriu-zise. Față de celelalte trei clase de adverbe prezentate mai înainte (calitative, circumstanțiale și cantitative), adverbele substitute nu au înțeles lexical, pentru că nu numesc, nici nu desemnează nimic. În același timp, au comun cu aceste clase înțelesul categorial adverb. Adverbele substitute au înțeles categorial adverb, întocmai cum pronumele au înțeles categorial substantiv. Cînd pronumele au înțeles categorial adjectiv avem a face cu adjective pronominale. Aceste caracteristici de ordin semantic acordă adverbelor substitute statut de clasă aparte între celelalte adverbe și le detașează de substituitele lor (adverbele calificative, circumstanțiale și cantitative), precum, mutatis mutandis, pronumele se detașează de nume.

5.2. Adverbele substitute au ca orbite principale cele trei clase de adverbe amintite, pe care le și reprezintă. Neavînd conținut lexical prin ele înseși, aceste adverbe în circumstanțele și relațiile spațio-temporale în care se realizează *discursul* se pot referi la obiecte deja prezentate în enunț. Alături de alte mijloace gramaticale (pronume demonstrative, personale etc.) aceste adverbe realizează *situarea*, una din cele patru variante ale *entorno*-ului, adică a cadrului general în care se realizează discursul (*situația, regiunea, contextul* și *universul discursului*) și în care

---

[426] *Ibidem*, p. 235.

[427] Cf. Werner Beinhauer, *El español coloquial* Ed. Gredos, Madrid, 1978, p. 361. Vezi și John Lyons, *Introducción en la lingüística teórica*, p. 293.

Scanned with OKEN Scanner

sînt destinate să funcționeze.[428] În acest sens, substitutele adverbiale se organizează după clasele adverbelor propriu-zise pe care le reprezintă în discurs :

a. **Adverbe substitute calificative**: *așa, astfel, altfel, cum, cumva, fiecum, oarecum, oricum* etc.

b. **Adverbe substitute circumstanțiale** ; *aici, acolo, unde, acum, cînd, undeva, cîndva, oriunde, oricînd* etc.

c. **Adverbe substitute cantitative** : *atît, cît, oricît, cîtva, întrucîtva* etc.

6.1.1. Din punct de vedere formal, adverbele substitute prezintă o serie de particularități structurale care le diferențiază și le opun celorlalte clase. Este vorba de posibilitatea lor de a se combina cu o serie de particule numite de unii adverbiale, de alții deictice.[429]

6.1.2. Prin *deixis* se înțelege „organizarea domeniilor spațial, temporal și noțional (=modal, n. n.) față de (referitor la) interlocutori",[430] adică o *demonstratio ad oculos*.[431] Eugenio Coseriu folosește ca sinonim termenul *situare* prin care înțelege „operația prin intermediul căreia obiectele denotate *se situează*, adică se leagă (stabilesc raporturi) cu „persoanele" implicate în discurs și se ordonează față de circumstanțele spațio-temporale ale discursului însuși".[432]

6.1.3. Microcîmpul gramatical al deixisului este reprezentat de demonstrativele *acesta, acela* etc., posesivele *meu, tău, nostru, vostru* etc. circumstanțialele *aici — acolo, acum — atunci* etc. Bernard Pottier distinge trei domenii de aplicare a deixisului : *spațiul, timpul, noțiunea* (= *modul*)[433] În concepția lui Eugenio Coseriu *situatorii* sînt reprezentați de posesivele *nostru, vostru* etc. și *deicticele* sau *localizatorii* (spațiali ori temporali) : *acesta, acela* etc., *aici — acolo, acum — atunci* etc.[434]

6.1.4. Din cele de mai sus reiese că adverbele substitute circumstanțiale sînt prin excelență *deictice*. Combinarea lor cu particulele deictice dă naștere unui tip special de redundanță, cu efecte stilistice.

6.2.1. Un segment este particulă deictică numai dacă atașat unui adverb substitut realizează un sintem care se află în raport de variație

---

[428] Vezi Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în *Teoria del lenguaje . . .*, p. 310 — 311, 319.

[429] Vezi Georgeta Ciompec, *Observații asupra particulelor din limba română*, LR, XXIX, 1980, 2, p. 85 (nota).

[430] Bernard Pottier, *Lingüistica general*, Ed. Gredos, Madrid, 1974, p. 394.

[431] Cf. Ana Maria Barrenecha, *El pronombre y su inclusión en un sistema de categorias semánticas*, în *Estudios de gramática estructural*, p. 48.

[432] *Determinación y entorno*, în *Teoria del lenguaje . . .*, p. 301.

[433] Cf. *Lingüistica general*, p. 234 — 238.

[434] *Teoria del lenguaje . . .*, p. 302, 310 — 311. Vezi și *Dictionnaire de linguistique*, Larousse, Paris, 1973, s. v. *déictique* și *deixis* ; Fernando Lázaro Carreter, *Diccionario de términos filológicos*, Ed. Gredos, Madrid, 1977, s. v. *deictico* și *deixis*.

Scanned with OKEN Scanner

liberă cu forma-bază : *acum-acum+a* ; *aici — aice+a*. Punctul de vedere este sincronic. Ocurența deicticului este facultativă.

6.2.2. Nu intră în inventarul particulelor deictice *-a* și *-le* din *seara, vara, dimineața, duminicile, serile* etc. întrucît ele recategorizează lexemele la care se atașează, realizînd opoziția substantiv *(seară, vară, dimineață, duminici, seri)* — adverb *(seara, vara, dimineața, duminicile, serile)*. Morfemele *-a* și *-le*(< articolele *-a, -le*) sînt de aceea, în aceste situații, categorizatori (cf. supra).

6.2.3. Adoptînd un punct de vedere sincronic, se exclud, de asemenea, din inventarul particulelor adverbiale formanți obligatorii de tipul *-re (-ri)*, cu varianta *-ne (-ni)* prin asimilare, care au motivație etimologică : *adineauri* (< *lat.* ad + de + in + ill + hora), *pretutindeni* (<pre + tutindene<lat. tot inde + re), *așijdere* (<și+sl./tako/žde / +re) etc.[435]

6.3. Inventarul deicticelor adverbelor substitute este următorul : *-a, -le, -și, -șa, -ia.*

— *a* : „reprezintă particula cu cele mai largi posibilități de combinare... și cu frecvența cea mai mare“ [436] : *acum — acuma, atunci — atuncea, aici — aicea, nicăieri — nicăierea, asemene — asemenea, altmintere — altminterea, adineauri —adineaurea, atît —atîta* etc.

— *le* : *acile, acole.*

Cumulate, *-le* și *-a* generează formele : *acilea, acolea, altmintrelea.*

-și : *cîtuși* (în structura *cîtuși de puțin)*, *acuș(i)*, *cumvași*, *amuș(i)* și arh. *undeși, oriundeși, cumuși, precumuși, atunceși, acoloși, așași* etc. [437] Particula *-și* se poate cumula cu *-le* și *-a* : *cumvașilea.*

Segmentul deictic *-le(a)* generează multe locuțiuni adverbiale organizate în două structuri :

a) *pe + part.* pl. fem. (neutru) : *pe ocolitelea, pe nemîncatelea, pe tăcutelea, pe apucatelea, pe săritelea* etc. care au ca punct de plecare formele : *pe* + part. pl. fem. (neutru) : *pe sărite, pe ocolite, pe apucate* etc.

---

[435] Georgeta Ciompec, *Observații asupra particulelor adverbiale*, p. 86 — 87.

[436] *Ibidem*, p. 91.

[437] *Ibidem*, p. 88—89. În legătură cu originea lui *-și* din aceste forme s-au exprimat trei opinii : 1)<pron. lat. *ipsi*> **issi* (Alf Lombard, J. Byck, *Formarea cuvintelor în limba română*, I, 1970) ; 2)<lat. *sic* (Al. Rosetti) ; 3) etimologie multiplă (Georgeta Ciompec). Vezi detalii la Ciompec, p. 89. Analiza distribuțională a lui *-și* pare edificatoare : *-și<sic*, întrucît are distribuție adverbială, de particulă adverbială întăritoare (=chiar) : „. . .vădzîndu-se crăiia în virtute. . . cumu-și (=chiar) era așea. . . “ De asemenea, distribuția cu *atunce, așa, acolo* etc. în *atunceși, așași, acoloși* (cf. *așa și trebuie*), unde *-și* funcționează ca subjunct, este edificatoare (chiar dacă *atunceși, acoloși* etc. sînt formate după model pronominal : *același, aceeași* etc.).

b) *de(-a)*+subst. (adv.) : *de-a-ndoaselea, de-a-ncălarele, de-a mîncatele, de-adevăratelea, de-a-ndărătelea, de-a-npicioarele(a), de-a binelea* etc.[438] ; *-șa* (< adv. *așa*) : *aici-șa, acolo-șa, atunce-șa* ; *-ia* : *acolo-ia.*

6.4. Compatibilitatea particulelor deictice cu adverbele substitute, care se manifestă în română, ca și în celelalte limbi romanice, este o continuare a unei tendințe genetice. Astfel, în latină adverbele și pronumele substitute se combinau cu elemente deictice (cf. lat. *ad + tunc+ce* (<*ecce*) >rom. *atunci* ; lat. hic+ce>rom. *ici* ; lat. eccum+modo>rom. *acmu, acum* ; lat. *ecce+illu>acel, lat. *ecce+istu>rom. *acest* etc. [439]

6.5. Substitutele adverbiale prin prezența deicticelor realizează dublete, aflate din punct de vedere gramatical în raport de variație liberă. Fiecare element al cuplului are însă alt registru stilistic : *atunce—atuncea, aice—aicea, nicăire—nicăirea, aive—aievea.* Primele, mai vechi și mai rare, se înscriu în sfera limbajului poetic, cum probează textul eminescian :

„Din insulele sfinte străbat cîntări ferice
Noroc și desperare le văd unite-*aice*“. [440]

6.5.1. Din punct de vedere formal și funcțional, adverbele substitute se organizează, întocmai ca pronumele, în următoarele subclase : substitute demonstrative, substitute nehotărîte, substitute negative, substitute interogative și substitute relative.

6.5.2. **Substitutele demonstrative** sînt situatori ori elemente deictice prin excelență, în sensul dat acestor termeni mai înainte. Ele realizează din punct de vedere gramatical împreună cu pronumele demonstrative cu care se organizează deixisul spațial și cel temporal. [441] Din punctul de vedere al locutorului, localizatorii se distribuie în limba română în două zone : *aici — acolo,* fiecare reprezentată de cîte un termen. Celelalte limbi romanice cunosc o altă organizare : Astfel, în spaniolă, «*nu aici*» se divide la rîndul lui în două zone. De aici organizarea tripartită : *aquí (acá) — ahí — allí (allá)* (reprezentată de cinci termeni), întocmai ca la pronume : *éste — ése — aquél.* Sistemul francez este (mai) apropiat de cel spaniol : *ici — là — là — bas* (reprezentat de trei termeni). [442]

Demonstrativele temporale se structurează, de asemenea, binar : *acum—atunci.*

---

[438] *Ibidem,* p. 90.
[439] *Ibidem,* p. 86.
[440] Vezi Gavril Istrate, *Limba postumelor lui Eminescu,* în *Limba română literară. Studii și articole,* Editura Minerva, 1970, p. 173.
[441] Cf. Bernard Pottier, *Lingüistica general,* p. 234 — 235.
[442] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

Demonstrativele calificative sînt următoarele: *așa, astfel, altfel (se poate (și) așa; procedăm astfel; azi s-a purtat altfel).*

6.5.3. **Substitutele nehotărîte** se structurează cu aceiași formanți ca și pronumele nehotărîte: *ori-, oare-, fie-, -va, veri-, alt-* + adverbe relative *(unde, cînd, cum, cît)*;

ori-: a) *oriunde, oricînd, oricum, oricît* (cf. pron. *oricine, orice, oricare, oricîți)*; b) formații cu *și* (de origine nesigură)[443] plasat între cele două elemente: *orișiunde, orișicînd, orișicum, orișicît* (cf. arom. *orișicine, orișice, orișicare)*;

oare-: *oareunde, oarecînd, oarecum* (cf. pron. *oarecine, oarece)*; cu *și*: *oareșicînd, oareșicum*;

fie-: *fieunde, fiecînd, fiecum* (cf. pron. *fiecine, fiece, fiecare)*; *fieștecum*<fie+și+te+cum (cf. pron. *fieștecine, fieștece, fieștecare)*; [444]

-va: *undeva, cîndva, cumva* (cf. *pron. cineva, ceva, careva)*;

veri — (arh.): *veriunde, vericînd, vericum* (cf. pron. arh. *vericine, verice, vericare)*;

alt-: *altundeva, altcumva.*

6.5.4. **Substitutele negative** au ca formanți negativul *nici-* adăugat la relative: *niciunde, nicicînd, nicicum* (cf. pron. *nici unul, nici una* etc.), *nicodată, nicicît.* Alte formații: *nicidecum* (<nici + de + cum), *nicidecît* (<nici+de+cît), *nicicacum* (< nici+ca+cum).

6.5.5. **Substitutele interogative**: *unde, cînd, cum, cît, încotro* (cf. pron. *cine, ce, care, cîți*).

6.5.6. **Substitutele relative** au același inventar ca și interogativele: *unde, cînd, cum, cît, încotro* (cf. pron. *cine, ce, care, cîți).*

6.5.7. **Substitutele propoziționale**: *da, nu (ba, ba da, ba nu).*

6.6.1. Din punct de vedere funcțional, adverbele substitute „nu se disting, de obicei, de adverbele propriu-zise". [445] Ele cunosc, în genere, aceleași caracteristici distribuționale și ocupă aceleași poziții în enunț ca adverbele calificative, circumstanțiale și cantitative pe care le reprezintă și în jurul cărora se grupează. Analiza lor din acest punct de vedere apare de aceea superfluă. Singurele care ocupă o poziție calitativ diferită și se opun funcțional celorlalte adverbe sînt relativele și propoziționalele. Ele prezintă particularități funcționale radical diferite nu numai față de celelalte substitute adverbiale, dar și față de celelalte clase de adverbe prezentate pînă acum. Poziția lor evident periferică în cîmpul adverbului confirmă eterogenitatea sistemului.

---

[443] *Formrea cuvintelor în limba română*, I, p. 196.
[444] *-te* din aceste forme are origine obscură, *idem*, p. 219.
[445] Louis Hjelmslev, *Principios* . . . , p. 332.

Scanned with OKEN Scanner

Chiar dacă adverbele substitute, cu excepția relativelor și a celor propoziționale, au același comportament ca celelalte adverbe (calitative, circumstanțele și cantitative), unele aprecieri generale și cîteva precizări de amănunt în privința aspectului lor funcțional se impun totuși.

6.6.2. Adverbele substitute au aceleași contexte diagnostice ca și referenții lor, adverbele calificative, circumstanțiale și cantitative, întrucît posibilitățile lor combinatorii sînt comune. Numai substitutele interogative prezintă contexte diferite. Unele restricții combinatorii ori modificări în ceea ce privește funcțiile în propoziție pot apărea de la caz la caz. În general vorbind, aceeași ocurență sau restricții de ocurență întîlnite la adverbele propriu-zise se păstrează și în cazul substitutelor adverbiale (cu modificări nonpertinente care vizează fiecare cuvînt). Apar însă și distribuții ori poziții în enunț necunoscute adverbelor nesubstitute. Faptul se explică prin conținutul lor adverbial vag și general.

6.6.3. Unele substitute calitative, spre deosebire de adverbele calitative nesubstitute, au ocurență frecventă în grupul nominal: *astfel de om, altfel de probleme.* Posibilitatea de a se combina cu substantivele duce, în cazul unora, la o recategorizare în context: *așa om (oameni, femeie), asemenea om (persoană, intelectuali)*, în care *așa* și *asemenea* sînt adjective invariabile. Asistăm deci la trecerea adverbelor calificative în clasa adjectivelor, fenomen de proporții incomparabil mai reduse față de conversia adjectivelor în adverbe. Faptul acesta are repercusiuni și asupra poziției în enunț a acestor substitute. Lexemele *așa, altfel* ocupă poziția nume predicativ, neîntîlnită la adverbele de mod (situațiile-limită de tipul *e bine, e ușor* etc. au fost prezentate; v. supra):

Așa este viața.
Ea este altfel.

Ele au în aceste contexte orbită adjectivală. De aceea le putem numi pro-adjective. În aceeași situație se află și *cum* interogativ ori relativ cînd se distribuie cu un verb copulativ: *Cum este Popescu?* (Popescu este bun, rău).

„Toate-s praf... Lumea-i *cum* este... (M. Eminescu).

6.6.4. Demonstrativele temporale centrale *acum* și *atunci* au o distribuție întinsă grație orbitei lor generale.

Acum se combină în primul rînd cu prezentul cu care are aceeași orientare vectorială *(merge acum)*, dar și cu timpurile perfectului: imperfect *(mi se arăta acum altfel)*, perfect simplu *(acum nu-i părea rău)*, perfect compus *(cum a plecat)*, mai mult ca perfect *(pusese și acum ceva la cale)* și cu viitorul *(va veni acum din nou)*, conjunctivul prezent *(acum să fiți atenți)*, optativul *(acum m-aș culca)*, imperativul *(acum*

Scanned with OKEN Scanner

pleacă de-aici), gerunziul *(venind acum)*. Nu s-au înregistrat ocurențe cu viitorul anterior și cu conjunctivul perfect. [446]

Atunci este compatibil cu toate timpurile, deoarece are ca orbite pe *ieri* și pe *mîine*: prezent *(atunci merg)*, imperfect *(atunci veneam)*, perfect simplu *(se porni atunci)*, perfect compus *(am trăit atunci)*, mai mult ca perfect *(auzise atunci)*, viitor *(voi pleca atunci)*. [447]

6.6.5. O particularitate structurală a substitutelor demonstrative este posibilitatea lor de a se distribui ca corelative ale adverbelor relative: *unde... acolo*; *cînd... atunci*; *cum... așa*; *cît... atît*:

Mă duc acolo unde-mi place.
Cînd îmi aduci cartea împrumutată, atunci îți dau altele.
Cum îți vei așterne, așa vei dormi.
Cît vei lucra, atît vei cîștiga.

În postură de corelative, situatorii *acolo, atunci, așa* ocupă în regentă poziția circumstanțial de loc, de timp, de mod *(atît* ocupă poziția complement cantitativ) și realizează, totodată, relația de echivalență (apozitivă) între subordonata respectivă și regenta ei (mai exact între demonstrativ și subordonata circumstanțială). În structuri de tipul *Cum îți vei așterne, așa vei dormi*, subordonata actualizează, în sensul că explică corelativul *(așa)* din regentă, aflîndu-se cu acesta în raport de echivalență. Relativele și corelativele lor se organizează în felul acesta în *serii bipolare*: *unde—acolo, cînd—atunci, cum—așa, cît—atît*, întocmai ca pronumele corespunzătorare: *cine—acela*. Structurarea corelativă a faptelor lingvistice se întîlnește curent în lexematică, unde se vorbește de cîmpuri *bidimensionale*, cu realizări corelative și non-corelative. [448]

6.6.6. Unele adverbe substitute (mai ales cantitativele) au ocurență frecventă în structurile exclamative, unde ocupă, de obicei, poziția primă:

„Și *cît de* mult îmi pare rău
Că nu mai sufăr încă!“ (M. Eminescu)
Cît îmi displace timpul urît!
Atît am dorit să văd Neagoiul!

„Și *unde nu* ne trezim într-o bună dimineață plini de ciucuri de rîie căprească...“ (I. Creangă).

În aceste structuri este atras și *ce* convertit în adverb cantitativ [449]: *ce mai, ce de, ce mai de, ce de mai, ce de-a*, interpretate de G. Ivă-

---

[446] Cf. Cornel Săteanu, *op. cit.*, p. 127.
[447] Pentru distribuția celorlalte substitute temporale, vezi *ibidem*, passim.
[448] Vezi detalii și exemplificări la Eugenio Coseriu, *Hacia una tipología de los campos léxicos*, în *Principios de semántica estructural*, p. 227 sqq.
[449] *Gramatica limbii române* (1963) îl interpretează și aici ca pronume . . . relativ (cf. vol. al II-lea, p. 32).

Scanned with OKEN Scanner

nescu ca fiind „mai mult niște forme gramaticale decît niște cuvinte separate“ : [450] *Ce* dîrză-i iarna !
Ce-am pătimit acolo !

6.6.7. Ocurența adverbelor negative în enunț impune prezența adverbului *nu* în fața verbului, din cauza lui *nici* (< adverb) din structura lor : *N-ai să știi niciodată.*
Nu vin nicicum.

6.6.8. Adverbele interogative se caracterizează prin participarea la organizarea enunțurilor interogative. Ele se întîlnesc numai în enunțuri interogative, unde ocupă poziție inițială. De aceea, contextul lor este # ... V # :

„*Unde* te duci ? *Cînd* o să vii ? (M. Eminescu)
Cum merge treaba ?
Cît mai reziști ?

Se poate spune că „elementul interogativ se definește ca acel cuvînt care nu poate să apară în context zero cu intonație enunțiativă-neemfatică“. [451]

6.7.1. **Adverbe relative.** Din punctul de vedere al înțelesului, adverbele relative prezintă următoarele particularități :

1. Nu au înțeles lexical, dar au înțeles categorial adverb și de aceea sînt cuvinte categorematice.

2. Pe lîngă înțeles categorial adverbial, au și înțeles instrumental și drept urmare sînt cuvinte instrumentale : „Cuvintele categorematice concrete au totdeauna înțeles categorial, dar în afară de acesta pot avea înțeles instrumental“. [452]

6.7.2. Aceste particularități de înțeles fixează adverbelor relative următoarea poziție în gramatică :

1. Integrarea în sistemul substitutelor [453], ca pronume adverbiale, cum ar spune H. Tiktin.

2. Avînd înțeles categorial adverb, ele fac parte din clasa adverbului și figurează ca atare în toate gramaticile. Înțelesul categorial asigură totodată acestor adverbe funcția unei părți de propoziție, de regulă, poziția circumstanțial.

3. Sînt instrumente gramaticale și, drept urmare, se înscriu în sistemul elementelor de relație, alături de prepoziții, conjuncții și pronume (adjective) relative. [454]

---

[450] *Din sintaxa propozițiilor exclamative*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 443, nota.
[451] Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor . . .*, p. 23.
[452] Eugenio Coseriu, *Gramática. . .*, p. 138.
[453] Cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor . . .*, p. 78 passim.
[454] Vezi Bernard Pottier, *Systématique des éléments de relation*, p. 187 sqq.

Scanned with OKEN Scanner

6.7.3. Capacitatea de a realiza raporturi de subordonare între propoziții le opune radical tuturor celorlalte adverbe. În strînsă legătură cu asta stă o altă caracteristică gramaticală a acestor adverbe, și anume, capacitatea de a regiza un mod personal, întocmai ca conjuncțiile propriu-zise: „În timp ce prepozițiile sînt cuvinte cu regim substantival-cazual, conjuncțiile subordonatoare (împreună cu adverbele și pronumele relative) sînt cuvinte cu regim verbal-personal". [455] Prin conținutul instrumental și prin funcționalitatea lor, adverbele relative se apropie de conective.

Particularitățile menționate, la care se adaugă altele (v. infra), conferă acestor adverbe statut de subclasă funcțională aparte.

6.7.4. Inventarul adverbelor relative: *unde, cînd, cum, cît, încotro.* Lor li se adaugă nehotărîtele: *ori(și)unde, ori(și)cînd, ori(și)cum, ori(și)cît, ce* (cantitativ). Dintre acestea au frecvență mare relativele propriu-zise: *unde, cînd, cum, cît.* Mai puțin active în sistem sînt adverbele-sinteme. *Ce* se recategorizează în construcții de tipul *merge ce merge*; *aleargă (el) ce aleargă.*

6.7.5. Inventarul adverbelor relative este identic cu cel al adverbelor interogative. Din punctul de vedere al sistemului, sînt relative numai adverbele apte să funcționeze și ca interogative (aceeași situație e valabilă și pentru pronume). D. D. Drașoveanu ajunge la următoarea constatare: „Relația dintre cele două calități, presupunem că este în unisens: de la calitatea de interogative, la cea de relative, aceasta din urmă dobîndindu-se în împrejurările trecerii de la vorbirea directă *(Unde mergi* ?), la vorbirea indirectă *(Spune unde mergi* !), vorbire ale cărei limite, respectivele cuvinte relaționale le depășesc; menținîndu-ne pe linia aceleiași ipoteze, aceste limite sînt depășite în împrejurări create prin propozițiile-răspuns *(Merg unde sînt chemat).* Acceptînd această ipoteză, s-ar putea explica și regimul predicativ al cuvintelor în discuție, ca provenient tot din calitatea de interogative, respectivele pronume și adverbe vizînd, prin întrebarea pe care o cuprind, predicatul (realizînd, adică, interogative totale). [456]

6.7.6. Contextul diagnostic: # VP_1...VP_2 # : *merge unde (cînd, cum, cît, încotro, ori(și)unde, ori(și)cînd, ori(și)cum, ori(și)cît) vrea* (VP_1 = verb predicat în propoziția aflată la stînga; VP_2 = verb predicat în propoziția aflată la dreapta).

6.7.7. În funcție de poziția subordonatei față de regentă, adverbul relativ ocupă următoarele poziții:

---

[455] D.D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, CL, XIII, 1968, 1, p. 21.

[456] *Ibidem*, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

1. # . . . VP_2 + VP_1 # : *Unde te duci, vei fi bine primit.*
Cînd vei pleca, va fi ora două.

2. # VP_1 . . . + VP_2 # : *Plec cînd doresc.*
Lucrez cum pot.

(VP_1 = verbul predicativ al propoziției regente ; VP_2 = verbul predicativ al subordonatei). În ambele situații adverbul are poziție fixă : . . . VP_2, adică se află în fruntea subordonatei. Norma limbii române nu permite alte poziții. Excepțiile care se întîlnesc în vorbire sînt doar aparente :

a) *L-aș căuta, dar nu știu unde.*
El se află în școală, dar nu știu unde.

În aceste enunțuri formate din trei propoziții (cu VP_1, VP_2, VP_3), VP_3 este identic cu VP_1 și de aceea suspendarea lui VP_3 nu impietează cu nimic asupra receptării mesajului (*L-aș căuta, dar nu știu unde să-l caut* ; *El se află în școală, dar nu știu unde se află*). Neexprimarea verbului regizat de adverbul relativ se încadrează în tendința spre „economie sintagmatică", proprie structurilor de tip oral (Cf. *Suferă, dar nu știu de ce*).[457]

b) Prin izolare, structura de sub a) s-a impus în vorbire, unde omisiunea verbului regizat pare normală. La asta se adaugă pierderea accentului verbului *a ști* : *M-am împiedicat nu știu cum și am căzut.*

c) Structura fixă *cine* + *știe* + Adv : *cine știe cum, cine știe unde, cine știe cînd, cine știe cît* (cf. *cine știe ce, cine știe cine, cine știe ce*): „Cînd rostogolul ajunse *cine știe unde* și fumul se risipi, Mantu Miu văzu jaraticul măturat" (Gala Galaction).

d) Structura fixă *te miri* + Adv. : *te miri cum, te miri unde, te miri cînd, te miri cît* (cf. *te miri cine, te miri ce* — și mai nimica): „Mai aveau și alte marafeturi, adunate de pe *te miri unde*" (Ion Pas). Construcțiile de sub c) și d) sînt încadrate în rîndul locuțiunilor adverbiale, structuri paralele cu locuțiunile pronominale, de care se deosebesc prin ocurența adverbului relativ. Ele au circulație în vorbirea de tip popular[458].

6.7.8. Din contextul diagnostic reiese că trăsătura fundamentală a adverbelor relative este regimul predicativ.[459] Din acest punct de vedere ele merg împreună cu conjuncțiile subordonatoare. Ca și acestea, adverbele relative sînt cuvinte cu regim verbal, și anume, im-

---

[457] Cf. André Martinet, *Elemente . . .*, p. 228.
[458] Vezi detalii la Dumitru Nica, *Locuțiunile pronominale*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tom XVIII, 1967, p. 199—203 ; C. Milaș, *Cu privire la construcția a ști — pronume (adverb) relativ*, CL, XVII, 1972, 1, p. 41 — 48.
[459] Vezi și *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), p. 313.

pun verbului aflat la dreapta unul din modurile personale : indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv :

Pleacă unde dorește.
Nu are unde să doarmă.
Nu s-a dus unde ar fi trebuit.
Plece unde va fi dorind.

Singurul mod personal care nu se construiește cu adverbe și conjuncții subordonatoare este imperativul.[460] Face excepție de la regula de mai sus structura numită în *Gramatica* (1963) „construcție infinitivală relativă"[461] : n-am unde dormi ; *are de unde da* ; *este de unde da* (cf. *n-are ce-ți face* ; *nu-i ce mînca*), Aceste structuri sînt interpretate în *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu) ca niște „construcții care au aspectul unor propoziții virtuale tocmai datorită elementului de relație" (p. 313)[462]

6.7.9. O dovadă că adverbul relativ guvernează un verb la un mod personal este și eliminarea din sistemul relativelor a formațiilor nehotărîte cu *-va*, de proveniență verbală (<*voare<lat. *volet*[463]) : **Merge undeva poate.* În schimb, nehotărîtele care au în structură particula de origine verbală plasată înaintea relativului pot funcționa ca relative : *ori (și) unde, ori (și) cînd, ori (și) cum, ori (și) cît* (ori- < lat. **volis*[464]), satisfăcîndu-se condiția : $VP_1 \ldots VP_2$: *Pleacă oriunde vrei.*

Poate veni oricînd dorește.

Conform categoriei unicității[465] un relativ nu poate guverna doi P_2 (**Merge unde vrea dorește*). În structuri de tipul *Merge unde vrea și dorește* fiecare P_2(= predicatul subordonatei) are relativul lui, care, fiind reprezentat de același element, din economie sintagmatică nu este exprimat : *Merge unde vrea și unde dorește.*

6.7.10. Din punct de vedere structural, adverbele relative se caracterizează prin poziția lor exclusiv interpropozițională, Realizînd raportul de subordonare în frază, ele sînt elemente de relație subordonatoare interpropozițională. Din acest punct de vedere ele au aceeași poziție cu pronumele (adjectivele) relative și conjuncțiile subordonatoare și se opun prepozițiilor (elemente de relație subordonatoare intrapropozi-

---

[460] Vezi D. D. Drașoveanu, *Observații. . .*, p. 20 (nota).
[461] Vol. al II-lea, p. 83.
[462] Vezi și nota 3.
[463] Cf. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 226.
[464] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 150.
[465] Vezi D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, CL, XVI, 1971, 2, 1979, p. 325 — 335.

Scanned with OKEN Scanner

ționale) și conjuncțiilor coordonatoare (elemente de relație intra- și interpropoziționale)[466].

Parafrazîndu-l pe Jespersen, putem spune despre adverbele relative că sînt adverbe conective sau conjuncționale. [467]

6.7.11. Ca în orice sistem, în interiorul micro-sistemului subordonatelor interpropoziționale asistăm la transpoziții ori recategorizări între elementele componente. Toate acestea țin de dinamica limbii.

6.7.12. În interiorul adverbelor relative sînt notabile trei mișcări:

1. Mișcări interadverbiale, prin care unele adverbe relative trec dintr-o categorie în alta, rămînînd adverbe prin înțelesul lor categorial și relative prin înțelesul instrumental. Fenomenul a fost discutat și în cazul adverbelor circumstanțiale (v. supra). Aici înregistrăm următoarele modificări de „orbită“:

— *cum* temporal[468] *Cum a ajuns acasă, s-a apucat de scris.*

— *unde* temporal: „Tînărul...

Unde-și auzea
Din curteni ieșea
Domnului vorbea“. [469]

— *cît* temporal: „Frunza-n codru *cît* învie
Doina cînt de voinicie“.

În aceste poziții *cum*, *unde*, *cît* cu valoare temporală, pe de o parte, introduc propoziții, subordonate circumstanțiale temporale, iar, pe de alta, în cadrul propoziției pe care o introduc ocupă poziția circumstanțial de timp. Cu valori temporale, *cum*, *unde*, *cît* nu mai pot funcționa ca interogative, de aceea pot fi numite adverbe relative *atipice*. [470]

2. Un adverb relativ își poate pierde înțelesul instrumental, dar și-l păstrează pe cel categorial. Nemaifiind purtătorul înțelesului relațional, [471] adverbul își pierde funcțiunea joncțională și iese din sistemul conectivelor. Grație înțelesului categorial rămîne adverb: „...ochiul

---

[466] *Ibidem*, p. 28 passim.

[467] *La filosofia de la gramática*, p. 87.

[468] G. Ivănescu, care fixează apariția lui *cum* temporal în limba română după secolul al X-lea, dă următoarea explicație: „*Cum* temporal este greu de explicat. Cred totuși că s-a plecat de la *cum* modal interogativ și că o întrebare retorică a devenit secundară de timp. Aceasta ar explica atît poziția secundarei introduse prin *cum*, care precede principala, cît și faptul că după *cum* urmează predicatul, nu subiectul. Fenomenul pare să se fi produs întîi la munteni și moldoveni (în textele secolului al XVI-lea, de caracter nordic dacoromânesc, conjuncțiile în discuție apar rar) (*Istoria limbii române*, p. 418).

[469] Cf. *Gramatica* (1963), I, p. 413.

[470] Vezi G. C. Neamțu, *Pe marginea unor adverbe relative atipice*, CL, XXIV, 2, p. 219 — 222.

[471] Cf. D. D. Drașoveanu, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, CL, XXI, 1976, 2, p. 157.

Scanned with OKEN Scanner

călătorului visător se oprește *cînd* pe o frunză de mesteacăn tremurătoare, *cînd* pe potirul rumân al unei flori ce se leagănă molatic" (C. Hogaș).

3. Pierderea înțelesului categorial al unor adverbe relative și păstrarea numai a celui instrumental are ca urmare convertirea unor adverbe în conjuncții :

— *cum* cauzal[472] : *Cum a răspuns slab la examen, a luat notă mică.*

— *unde* cauzal : „Pesemne, boierule. . . ți s-a făcut urît, *unde* am tot spus anume toate soiurile de paseri și de jivine care trăiesc pe la noi." (Al. Odobescu)

— *unde* condițional : „. . . la-ntoarcere trebuie să găsesc și copil în casă ; *unde* nu, pîine și sare cu mine nu mai mănînci. " (I. L. Caragiale)[473]

— *unde* opozițional : „*Unde* pînă aci umbla cu moartea în sîn, acum se mai liniști olecuță." (P. Ispirescu)[474]

— *cînd* condițional[475] : „Ia, *cînd* aș avea eu o slugă, ca aceasta, nu i-aș trece pe dinainte". (I. Creangă)

— *cînd* concesiv : „Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil

Cînd ea-i rece și cu toane ca și luna lui april?

(M. Eminescu)[476]

— *cînd* opozițional : „Centrul său,. . ., este compus de case mari și frumoase. . ., *cînd* dimpotrivă mahalalele lui. . . sînt alcătuite mai mult de bordeie acoperite cu stuh. . ." (V. Alecsandri)[477]

— *cît* consecutiv : „Începu a geme și a se văiera, *cît* îți era mai mare mila de dînsa". (I. G. Sbiera)[478]

Introducînd propoziții cauzale, condiționale, concesive, opoziționale, *cum, unde, cînd, cît* din aceste exemple și-au pierdut valoarea adverbială și, ca urmare, poziția de parte de propoziție în interiorul subordonatei respective.

---

[472] Fixîndu-i această valoare în română după secolul al X-lea, G. Ivănescu îl explică în felul următor : „Probabil numai la moldoveni și munteni s-a ajuns la un *cum* cauzal, deci cu sensul „deoarece", „dat fiind că" (Creangă : *Cum erau filele cam unse, trăgeau mușstele și bondarii la ele*). S-a născut desigur, tot din *cum* modal interogativ, ceea ce explică și poziția secundarei. Evoluția de sens a acestui *cum* este greu de explicat : poate că s-a trecut la *cum* cauzal nu prin *cum* temporal, ci direct." (p. 418).

[473] Cf. *Gramatica* (1963), II, p. 322.

[474] *Ibidem*, p. 332.

[475] Cu această valoare *cînd* intră în locuțiunile conjuncționale *în caz cînd, la caz cînd*. Vezi Ștefan Munteanu, *Contribuții la studiul propozițiilor condiționale*, AUT, I, 1963, p. 281 — 282 ; Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 195 — 196 ; D. Crașoveanu, *Locuțiuni conjuncționale*, AUT, II, 1964, p. 263 — 266.

[476] Cf. *Gramatica* (1963), II, p. 327.

[477] *Ibidem*, p. 333.

[478] Cf. *Gramatica* (1963), I, p. 404.

Scanned with OKEN Scanner

6.7.13. Unii specialiști aplică același tratament situațiilor cuprinse sub 1 și 3, încadrînd între conjuncții *cum, unde, cît* temporale : „Adverbele relative se pot folosi unul în locul altuia, transformîndu-se în conjuncții prin pierderea sensului și a funcțiunii sintactice". [479] În aceste situații avem a face, cum s-a mai spus, cu modificarea orbitei adverbiale (adverbe de mod — adverbe de timp ; adverbe de loc — adverbe de timp; adverbe de cantitate — adverbe de timp), în interiorul clasei. Adverbele își păstrează intact înțelesul categorial adverb și, prin urmare, ocupă poziții sintactice în interiorul subordonatei.

6.7.14. În rîndul conjuncțiilor (mai exact, a locuțiunilor conjuncționale) figurează uneori adverbele relative din grupul prepoziție + adverb : *de unde, pe unde, pînă unde, de oriunde, pe oriunde, de cînd, pe cînd, de pe cînd, pînă cînd, cu cît* etc.[480] Aceste construcții „adverbiale prepoziționale. . . considerate în *Gramatica* (1963) locuțiuni conjuncționale, sînt, de fapt, îmbinări libere, în care termenii își păstrează intactă individualitatea, ca și în construcțiile echivalente *pînă acolo, pînă atunci, de acolo, de atunci* etc. (care nu sînt interpretate ca locuțiuni) ; fiecare prepoziție marchează în aceste combinații un anumit raport (limita extensiunii în spațiu sau în timp, punctul de plecare etc.), nuanțînd circumstanța exprimată de adverbul relativ". [481]

Gupul prepoziție + adverb relativ trebuie interpretat diferențiat, întocmai ca în situațiile cînd adverbele relative se folosesc fără prepoziții (vezi supra) :

Mă plimb pe unde pot.
Pe cînd urcam scările l-am întîlnit pe Popescu.
Spune-mi de unde vii.

În aceste exemple subordonatele sînt introduse prin adverbe precedate de prepoziții. În aceeași serie se încadrează și *pînă ce*[482] (=cantitativ adverbial) : *A fugit pînă ce a căzut leșinat.* În schimb, în enunțurile următoare, grupul devine conjuncție (locuțiune) subordonatoare : *De unde pînă ieri era om cumsecade, acum s-a făcut o lichea; De unde ar fi trebuit să ajungă acum șapte zile, am primit scrisoarea abia azi.*

Adverbele relative intră ca elemente conective în structura unor locuțiuni conjuncționale (în poziție ultimă) : *în (la) caz cînd, în timp cît, în vreme cît, față de cum* etc, formații paralele cu cele care au conectiv un

---

[479] Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 170.

[480] *Gramatica* (1963), vol. I, p. 386, 415, 419, 420.

[481] *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), I, p. 312 — 313.

[482] Vezi și G. G. Neamțu *Pe marginea unor adverbe relative atipice*, p. 221 — 222 ; D. Bejan, *Prepoziție + Adverb*, CL, XXI, 1976, 2, p. 215.

Scanned with OKEN Scanner

pronume relativ ori o conjuncție : *în (la) caz că, în timp ce, în vreme ce, față de ce* etc. Cele două variante au ca punct de plecare locuțiuni prepoziționale, pe linia corespondenței dintre prepozițiile subordonate și părțile de propoziție. Această corespondență se manifestă formal în structurarea elementelor funcționale care asigură autonomie celor două unități sintactice :

față de — față de cum (ce)
în vreme de — în vreme cît (ce)
în timp de — în timp cît (ce)
în (la) caz de — în (la) caz cînd (că)

6.7.15. O caracteristică structurală a relativelor este aceea de a se organiza și de a forma cupluri corelative cu demonstrativele corespunzătoare : *unde—acolo, cînd — atunci ; cum — așa ; cît — atît* (cf. supra) :

Unde vei pleca, acolo vei ajunge.
Cum îți vei așterne, așa vei dormi.

Conform normei limbii contemporane, ocurența corelativelor este facultativă în frază și de aceea uzul, din economie, le și evită.

6.7.16. Adverbee relative și cele corelative se pot afla în vecinătate : *acolo unde, atunci cînd, așa cum, atît cît* :

Fiecare pleacă acolo unde dorește.
Fiecare pleacă atunci cînd dorește.
Fiecare se odihnește așa cum dorește.
Lucrează atît cît poate.

Mioara Avram[483] și *Gramatica* (1963)[484] interpretează aceste secvențe ca locuțiuni conjuncționale. În realitate, în aceste vecinătăți corelativul și relativul își păstrează fiecare poziția în propoziția din care face parte. Întîlnirea relativului cu corelativul său este determinată de faptul că subordonata urmează regentei, iar corelativul, ca antecedent, ocupă poziție ultimă în regentă :

S-a dus *acolo/unde* a fost trimis.

Așadar e vorba de organizarea și poziția relativului și a corelativului în frază și nicidecum de o formație fixă cu caracter locuțional. Interpretarea ca locuțiune „este nejustificată pentru că atît corelativul cît și elementul de relație își păstrează nealterate sensul și posibilitățile combinatorii, cum reiese din exemple ca : *S-a întors de acolo, de unde nu s-a mai întors nimeni ; S-a dus pînă acolo, pînă unde n-a ajuns încă picior de om*“. [485]

---

[483] *Evoluția subordonării circumstanțiale. . .*, p. 230.
[484] Vol. I, p. 386.
[485] *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), I, p. 315 — 316.

Scanned with OKEN Scanner

Sintaxa dialectală confirmă poziția liberă a celor două adverbe:

„s-atuncea pe cînd să vină acasă s-o-mbolnăvit";
„era atuncea știi cînd nu era";
„atuncea eu cînd am auzit... m-am dus". [486]

Adverbele relative se pot combina cu pronume relative în construcții de tipul *pleacă care unde vrea*; *pleacă care cînd vrea*; *lucrează care cît vrea*; *lucrează care cum îl taie capul.* [487] Conform categoriei unicității, în aceste structuri ca element relativ nu poate funcționa decît adverbul care guvernează P_2 și în fruntea căruia se află. Pronumele *care*, folosit aici cu valoare nedefinită, rămîne element component al regentei[488]: *pleacă (fie) care/unde vrea*; *pleacă (fie) care/cînd vrea*; *lucrează (fie) care/cît vrea*; *lucrează (fie) care/cum poate.*

6.7.17. În aceeași serie se înscrie și formația *care încotro* (*pleacă care încotro*) prin „omisiunea" verbului „guvernat" (*pleacă care încotro poate*).

Tot prin neactualizarea valenței verb predicat a relativului se explică „izolarea" foarte expresivă *cît (de) colo* („Așa e, sînt proaspeți, se vede *cît de colo*"; I. L. Caragiale), în care *colo* are înțeles modificat, predominant modal: „*cît de colo* înseamnă 'foarte lămurit'; cf. și *de-o poștă*, sinonim.[489]

În deplin paralelism cu *cît (de) colo* se află structura *cînd colo*: „... intrai la Capșa să mă întremez cu o cafea și un kirsch. *Cînd colo* de cine să dau ochii?" (Mateiu I. Caragiale).

Prezența relativului obligă la subînțelegerea lui P_2 în structura *de cînd(e) lumea*: „Oamenii s-au împărțit de cînd lumea în două: fericiți și nefericiți" (*România literară*, 6, 1970, p. 12).

Aceste structuri au frecvență mare în limbajul vorbit.

Un tip aparte de brahilogie întîlnim în structurile: *cînd și cum, cînd și unde, cum și unde, cît și cum, unde, cînd și cum*: „Nici n-am simțit-o *cînd* și *pe unde* a intrat". (M. Sadoveanu)

„Erou nu e acela care se bate, *cît și cum* a trebuit să se bată". (N. Iorga)

„Și mai era o cunoaștere secretă a naturii oamenilor: *cînd și cum* trebuia să le vorbească". (M. Sadoveanu)

„Nu știu *unde, cînd* și *cum*
M-am îmbolnăvit. Mă frîng..." (Serghei Esenin, trad. George Lesnea)

---

[486] Exemplele sînt date după Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 167.

[487] Cf. Al Graur, *Gramatica azi*, Editura Academiei R.S. România, București, 1973, p. 113.

[488] Vezi D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, p. 329.

[489] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, Editura Științifică, București, 1975, p. 156.

Potrivit tezei „unicității", un adverb (pronume) relativ ori o conjuncție subordonatoare nu poate regiza decît un predicat P_2; „la două conjuncții subordonatoare nu putea avem un singur P_2 (*a zis că dacă poate*), fiind evident necesar un al doilea (*a zis că dacă poate vine*); de aceea acolo unde avem o inegalitate (numerică) între conjuncții și predicate, este absolut necesară subînțelegerea celui în inferioritate: *spunea că de cînd* (e) *lumea nu s-a pomenit. . . după ce a fost și (după ce) a văzut, s-a întors*". [490] Prin urmare, fiecărui conectiv interpropoziţional, în cazul de față fiecărui adverb relativ, îi corespunde un P_2[491]. Numărul adverbelor relative este egal cu numărul predicatelor din subordonate. Într-o frază de tipul *Nu știu unde, cînd* și *cum m-am îmbolnăvit* fiecare adverb relativ regizează un P_2: *Nu știu unde m-am îmbolnăvit, cînd m-am îmbolnăvit* și *cum m-am îmbolnăvit*. Subordonatele introduse de relative se află între ele în raport de coordonare. P_2 din fiecare subordonată se repetă. De aici justificarea economiei sintagmatice. Propozițiile respective sînt marcate de adverbele relative din fruntea lor: Nu știu *unde, cînd și cum* m-am îmbolnăvit. Avem a face cu un proces de „comasare" a propozițiilor, acestea fiind reduse la elementele indispensabile receptării în condiții optime a mesajului. „Originea fenomenului este neîndoielnic orală și se bazează pe dubla funcție sintactică a conectivelor de acest tip, acestea sugerînd propoziția subînțeleasă (s-ar putea spune că au rolul de indice al subînțelegerii predicatului), specia acesteia fiind identică cu a subordonatei exprimate". [492]

6.7.18. În cadrul aceleiași structuri sintactice adverbele relative se pot coordona cu pronumele relative: *cine și cum, cine și cînd, ce, unde și cum* etc.: „Așa a fost în acea vreme a întoarcerii domniței și a pornirii acelei nunți vestite, că s-au iscat, nu se știe de *la cine și cum* *niște presupuneri despre ființa lui beizade Alecu*" (M. Sadoveanu); „În ceasul acela dinaintea amiezii, în liniștea de toamnă fără să știe *de ce, de unde* și *cum* a izbucnit dintr-odată. . . cutremur de furtună" (M. Sadoveanu).[493]

6.7.19 Înțelesul instrumental-relațional asigură adverbelor relative o serie de note comune cu conjuncțiile subordonatoare: regimul predicativ, poziția interpropozițională și plasarea înaintea predicatului „guvernat". [494] „Pronumele și adverbele relative indică prin prezența lor enun-

---

[490] D.D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, p. 329.

[491] Vezi și Ștefan Hazy, *„Cum de" — a aparentă abatere de la „unicitate"*, CL, XXIV, 1979. p. 59.

[492] C. Milaș, *Aspecte ale oralității în sintaxa lui M. Sadoveanu*, SUBB, XVII, fasc. 1, 1972, p. 77.

[493] Exemplele sînt date după C. Milaș, *lucr. cit.*, p. 78.

[494] Cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

ţuri cu o structură internă incluzînd cel puţin două nuclee verbale".[495] În acelaşi timp păstrarea înţelesului categorial adverb le opune radical conjuncţiilor subordonatoare. De aceea, adverbul relativ contractează în interiorul propoziţiei pe care o introduce aceleaşi relaţii şi ocupă aceleaşi poziţii ca orice adverb nerelativ :

— *Circumstanţial de loc* : *Am plecat unde am fost trimis.*
— *Circumstanţial de timp* : *Rezolv problemele cînd mă întorc.*
— *Circumstanţial de mod* : *Procedezi cum îţi dictează conştiinţa.*
— *Complement cantitativ* : *Am citit cît am putut.*
— *Nume predicativ* : *Nu-mi dau seama cum a fost mîncarea.*
— *Predicativ suplimentar*[496] : *Doresc să te găsesc cum te las.*
Nu-i cum îl credeam.

În genere, elementul predicativ suplimentar cu realizarea adverb relativ este coocurent cu propoziţii predicativ suplimentare ori propoziţii predicative.

Valeria Guţu Romalo acordă adverbelor relative statut bifuncţional : „*cînd, cum, încotro* au funcţiune de circumstanţiale în subordonate şi de complemente directe în regente" [497] (afară de situaţiile cînd ele au antecedente în regente). Şi asta întrucît „în cele mai multe cazuri este evidentă apartenenţa sintactică a relativului la amîndouă propoziţiile. [498] Soluţia Valeriei Guţu Romalo este preluată de *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu) : „Atunci cînd regenta nu conţine un antecedent, cuvîntul relativ devine dublu dependent (faţă de regentă şi în subordonata pe care o introduce)". [499] În frazele :

Întreabă cînd a venit.
Întreabă cum a venit.
Întreabă încotro a plecat.

cînd, cum, încotro ocupă poziţia complement direct în regentele respective şi cea de circumstanţial (de timp, de loc, şi de mod) în subordonatele relative. Interpretarea propusă e greu de acceptat. Mai întîi, relaţia de subordonare (inclusiv cea de dublă subordonare) a unui cuvînt se fixează în cadrul grupului (nominal, verbal etc.) sau propoziţiei din care face parte (vezi situaţia predicativului suplimentar). Oricum ea nu depăşeşte limitele propoziţiei[500]. În al doilea rînd, gramatica nu cunoaşte situaţii

---

[495] Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române*, p. 67.
[496] Preferăm termenul propus de Valeria Guţu Romalo (cf. *Sintaxa limbii române*, p. 151) celui întrebuinţat de *Gramatica* (1963).
[497] *Propoziţii relative*, în *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 168.
[498] *Ibidem*, p. 168.
[499] Vol. I, p. 314.
[500] Nu poate fi luat ca normă cazul „aberant" al relativului *cui* din structura *Dau cui vrea.*

Scanned with OKEN Scanner

cînd un element să aibă doi termeni regenți (în propoziții diferite) și să ocupe simultan două poziții sintactice calitativ diferite. În sfîrșit, adverbul prin conținutul lui calificativ-circumstanțial este incompatibil cu poziția complement (direct, indirect, de agent etc.)[501] În enunțurile de mai înainte valența complement direct al verbului regent este realizată de propoziția introdusă prin adverbul relativ: *Întreabă/cînd a venit*. De altfel, Valeria Guțu Romalo însăși pare a fi renunțat la interpretarea anterioară, de vreme ce în *Sintaxa limbii române* la cap. *Complementul direct* (p. 155 — 157) nu înregistrează nici o realizare prin adverb.[502] Mai mult, în această ultimă lucrare autoarea face următoarele precizări: „Spre deosebire de conjuncții și prepoziții, ele (pronumele și adverbele relative, n. n.) participă cu statut de *constituent la structura uneia dintre unitățile a căror relație în enunț o pun în evidență* (subl. n.) " (p. 67).

Adverbele relative ca și pronumele (adjectivele) relative și nehotărîte și conjuncțiile subordonatoare marchează relații interpropoziționale exclusiv de subordonare.

6.7.20. După mijloacele de realizare a relațiilor sintactice, propozițiile subordonate se clasifică în:

— propoziții paratactice
— propoziții relative
— propoziții conjuncționale.[503]

Propozițiile introduse prin adverbe și pronume (adjective) relative și nehotărîte poartă numele de propoziții relative. Avînd în vedere cele două mijloace de realizare a subordonării relative, propozițiile relative se pot grupa în două:

1) Relative pronominale: „*Ce e rău* și *ce e bine*
Tu te-ntreabă și socoate". (M. Eminescu)
„Ne-nțeles rămîne gîndul
Ce-ți străbate cînturile". (M. Eminescu)

2) Relative adverbiale: „Căci *unde-ajunge* nu-i hotar
Nici ochi spre a cunoaște". (M. Eminescu)
„*Cînd sorii se sting* și *stelele pică*
Îmi vine a crede că toate-s nimică".
(M. Eminescu)

Sînt excluse din *cuniunctio relativa*, adverbele care prin conversiune au devenit conjuncții:

---

[501] Pentru statutul aparte al adverbelor din seria *românește franțuzește, nemțește* etc., vezi supra.
[502] Vezi și *Gramatica* (1963), II, p. 153.
[503] Cf. Valeria Guțu *Propoziții relative*, p. 172.

Cînd ai ști ce te așteaptă, nu te-ai mai duce.

„*Cum* însă. . . *nu-mi pierd sărita*, judecai și atunci rece". (Mateiu I. Caragiale)

„Mama a vrut să stau cu ea în casă, *unde numa una mi-s (la părinți)*". [504]

6.7.21. Adverbele relative pot introduce propoziții destul de variate:

— *Propoziții subiective*: *S-a aflat* **cum** *ai procedat.*

— *Propoziții predicative*: *Problema e* **cum** *rezolvăm lucrurile.*
Aspectul care mă frămîntă e **cînd** *fixăm plecarea.*

— *Propoziții atributive*: *Nu cunosc satul* **unde** *mă duc.*
„Va veni vremea **cînd** *vrabia se va lupta cu uliul și-l va doborî".* (Alecu Russo)

— *Propoziții completive directe*: *M-a întrebat* **cînd** *plec.*
Nu știu **cît** *va rezista.*

— *Propoziții completive indirecte*: *Mă mir* **cum** *s-a lăsat convins.*

— *Propoziții cantitative*: *Această deplasare m-a costat,* **cît** *aș fi cumpărat o mașină.*

— *Propoziții circumstanțiale de loc*: *Plec* **unde** *trebuie.*
E trimis **oriunde** *e nevoie.*

— *Propoziții circumstanțiale de timp*: *Poți veni* **oricînd** *poftești.*
Cînd *vii tu, plec eu.*

— *Propoziții circumstanțiale de mod*:
Trăiește **cum** *dorește.*
Am rezolvat problemele **precum** *mi-ai spus.*

— *Propoziții circumstanțiale concesive*:
Oricît *l-ai lămuri, tot nu va înțelege.*
Oricum *ai proceda, n-o vei scoate la capăt cu el.*

Adverbele relative selectează, de regulă, propoziții circumstanțiale de loc, de timp și de mod.

O organizare aparte au enunțurile cu propoziții temporale în care *cînd* se află așezat nu în fruntea subordonatei, ci a regentei. Structura e cunoscută sub numele de *cînd* invers și se întîlnește, de regulă, în cazul raportului temporal de simultaneitate. Un enunț în care e inserată o circumstanțială temporală cu *cînd* ca element relativ are în limba standard organizarea *cînd* + VP_2 + VP_1: *Cînd mergeam spre stadion, m-am întîlnit cu Ionescu.* Dacă temporala e așezată după regentă enunțul se organizează conform normei astfel: VP_1 + *cînd* + VP_2 (*M-am întîlnit cu Ionescu, cînd mergeam spre stadion*). În cazul lui *cînd* invers, enunțul cunoaște o structurare „aberantă": VP_2 + *cînd* + VP_1 (*Mergeam spre stadion cînd* (pe neașteptate) *m-am întîlnit cu Ionescu*). „Anomalia stă în faptul că relativul *cînd* „guvernează" nu VP_2 cum e normal, ci VP_1

[504] Cf. Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 200.

Scanned with OKEN Scanner

adică predicatul regentei. Avem a face, în acest caz, cu o inversare a poziției determinat — determinant, curentă în vorbirea expresivă: *un munte de om, o zgîlie de fată, dureros de dulce.* Structura are, de obicei, motivație afectivă (transmite o surpriză) și ține de sintaxa stilistică. Din punct de vedere structural, e de menționat că în această poziție *cînd* are la dreapta o întreagă serie de „reliefanți": *deodată, dintr-o dată, iaca, iată, numai iaca* etc. La aceasta se adaugă jocul timpurilor (falsa temporală selectează, cu precădere, perfectul simplu, timp adcvat caracterului spontan, instantaneu, de surpriză al acțiunii din această structură): „Își luase nădejdea de la dînsa, *cînd*, într-o zi, se pomenește cu ea". (P. Ispirescu); „Mă cufundasem în citire, *cînd*, către miezul nopții, am auzit oprindu-se o trăsură la poartă". (Mateiu I. Caragiale); „. . . înnopta din ce în ce mai mult, *cînd din deodată*, auzii un bucium vuind cu jale". (M. Eminescu); „Mă oprisem s-o privesc *cînd* tresării *deodată* înfiorat".[505]

6.8.1. **Adverbele enunț** sînt adverbele care realizează o substituție globală a unui antecedent cu rang de enunț:

— Ai mîncat azi?
— Nu.

Înțelegem prin substituție globală capacitatea unui element de a înlocui verbul-predicat, care este nucleul structural al unei propoziții. Substituind un verb, cuvîntul respectiv înlocuiește de fapt întreaga propoziție. Adverbele enunț fundamentale sînt: *da. nu, ba.*

6.8.2. În privința încadrării acestor cuvinte, opiniile sînt împărțite. Sub influența gramaticii antice care nu făcea distincție între interjecție și adverb (interjecția figura între adverbe[506]), unii lingviști trec monemele *da* și *nu* în rîndul interjecțiilor, „din simplul motiv că ele nu sînt. . . determinante ale verbelor[507] Otto Jespersen le trece în rîndul substitutelor *pro-fraze*: „Nu există două cuvinte care pot fi mai pronume decît *da* și *nu*".[508] Lucien Tesnière și Bernard Pottier le numesc *cuvinte-fraze*[509], formulare vecină cu a lui Francisco Rodríguez Adrados, *adverbe-propoziții*[510]. Charles Hockett le interpretează ca *propoziții marginale*[511], la fel

---

[505] Vezi D. Bejan, *Despre construcțiile temporale inverse*, CL, XV, 1970, 1, p. 91 — 95, și *Observații asupra lui „cînd" invers*, CL, XIX, 1974, 1, p. 87 — 96.

[506] Vezi Louis Hjelmslev, *Principios de gramática general*, p. 304.

[507] Șt. Iacob, *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, CL, X, 1965, 1, p 127. Aceeași interpretare o întîlnim și în DA, s. v. *da* și *nu*.

[508] *La filosofía de la gramática*, p. 84.

[509] Cf. *Éléments de syntaxe structurale*, p. 96; *Sistématique des éléments de relation*, p. 189.

[510] *Lingüística estructural*, I, p. 344.

[511] Vezi *Curso de lingüística moderna*, p. 202 — 203.

Scanned with OKEN Scanner

cu J. Roca-Pons care vorbește de o „funcție propozițională". [512] Eugenio Coseriu le înscrie în „cîmpul substitutelor", văzînd în ele un tip de „substituție globală a propozițiilor." [513]

6.8.3. În *Gramatica* (1963) aceste adverbe sînt interpretate ca *propoziții neanalizabile*, întrucît „nu pot fi analizate din punctul de vedere al organizării lor sintactice". [514] Sorin Stati[515] le numește *enunțuri nepropoziționale*. Ecaterina Teodorescu apelează la termenul de *pseudopropoziții*, care „nici el nu e perfect". [516] Valeria Guțu Romalo le trece în rîndul „enunțurilor reprezentate printr-un singur cuvînt"[517], în timp ce *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), în rîndul adverbelor „care nu intră în structura propoziției, ci au totdeauna funcție propozițională". [518] Mai notăm că „unitățile în cauză nu seamănă, ca expresie, cu propoziția, iar prin conținut sînt echivalente cu propoziția sau cu fraza. [519] Maria Manoliu Manea, care le numește *pro-frază*, le încadrează în sistemul substitutelor din limba română („*Pro-adjectivele, pro-verbele pro-frazele sînt prin excelență substitute*, subl. n.[520]), cu mențiunea că *da* și *nu* (autoarea adaugă și adverbul *așa*) „exprimă numai simpla afirmare sau negare a obiectelor exprimate anterior, ele nu dau nici o altă informație, calitativă sau circumstanțială ; de aceea ele pot fi considerate ca termeni neutri ai intradesignației". [521]

6.8.4. Cuvintele *da*, *nu*, *ba* etc. au statut de substitute, adică de înlocuitori în dialog (în răspuns) ai enunțului precedent (cf. Jespersen, Coseriu, Manoliu). Termenii propuși de lingviști pentru denumirea acestor cuvinte sînt, după caz, mai mult ori mai puțin adecvați. În ceea ce ne privește, ne oprim la denumirea *substitute enunț*. În practica curentă poate fi acceptată ca mai comodă denumirea *adverbe propoziționale*. [522]

6.8.5. Din punct de vedere semantic, adverbele enunț se caracterizează, ca toate celelalte substitute, prin lipsa înțelesului lexical. Spre deosebire de celelalte substitute, ele nu au nici un conținut categorial propriu-zis. Înțelesurile categoriale substantiv, adjectiv, verb, adverb

---

[512] Cf. *Introducción a la gramática*, p. 258.
[513] Cf. *Alcances y límites de la gramática contrastiva*, în *Gramática, Semántica, Universales*, p. 101.
[514] Vol. al II-lea, p. 65.
[515] *Elemente de analiză sintactică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 23.
[516] *Curs...*, p. 51.
[517] *Sintaxa...*, p. 74.
[518] Vol. I, p. 274.
[519] Ecaterina Teodorescu, *Curs...*, p. 51.
[520] *Sistematica substitutelor...*, p. 209.
[521] *Idem*, p. 212.
[522] Pentru accepția termenilor *propoziție* și *enunț*, vezi Sorin Stati, *Teorie și metodă...* p. 155 — 161, 193 — 204.

Scanned with OKEN Scanner

sînt componente ale înțelesului gramatical (categorie destul de obscură încă în lingvistica generală). La nivel sintactic am putea vorbi de un înțeles „categorial" *enunț*, component al înțelesului general gramatical. În timp ce substitutele celelalte au ca referenți substantive, adjective, verbe, adverbe, substitutele enunț au ca referent (și antecedent) un enunț. Cu alte cuvinte, dacă orbita unui pronume este un substantiv (sau un grup substantival), a unui pro-adjectiv este un adjectiv (sau un grup adjectival), a unui pro-verb este un verb (sau un grup verbal), a unui adverb este un adverb (sau un grup adverbial), orbita adverbelor enunț este enunțul. Cele spuse aici pot fi reprezentate în felul următor ;

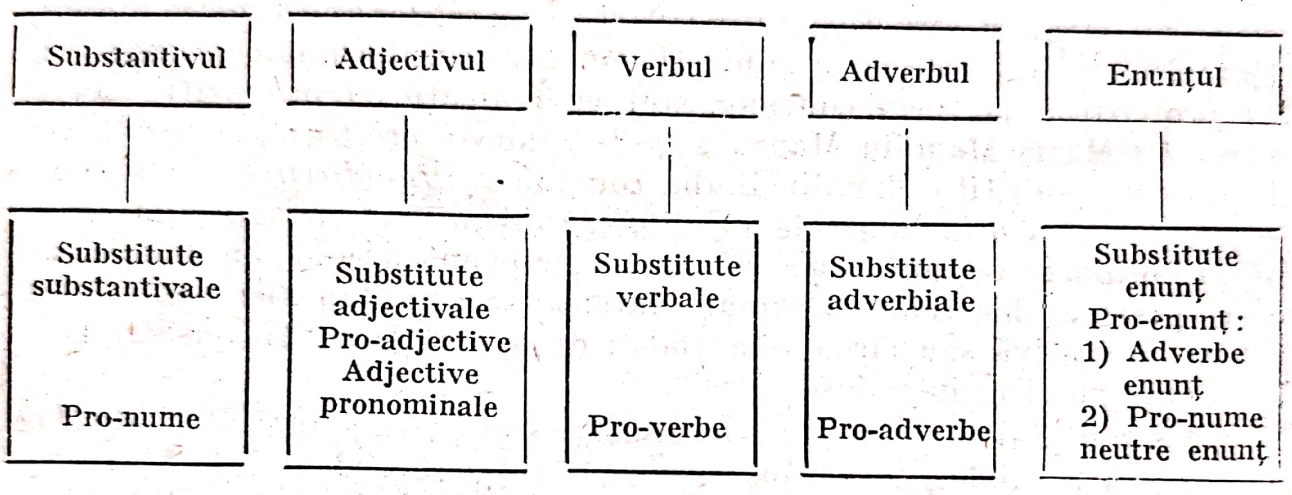

Schema se citește astfel : □ din partea de sus = orbita substitutivului ; □ din partea de jos = tipul de substitut ; | = axa orbitală.

6.8.6. Din punct de vedere funcțional, caracteristica lor fundamentală este ocurența în dialog, ca element independent. Contextul lor diagnostic este următorul :

\# — VP. . . ↑ #
\# — . . . ↓ #
— Ai învățat pentru astăzi ?
— *Da* (= am învățat pentru astăzi).
— Ai văzut spectacolul ?
— *Nu* (= nu am văzut spectacolul).

6.8.7. Datorită poziției lor în context adverbele *da* și *nu* au fost numite **adverbe independente**: „Adverbele independente *da* și *nu* au în frază (sau în context) funcție de propoziție independentă. . . dar după un verb sentiendi sau declarandi ele pot avea și pe aceea de propoziție regim : «Pascu zice c-ai fi bun tu, continuă Anghel după cîteva clipe. Mitrică zice și el *că da*, dar uite cum stă socoteala» (Marin Preda)".[523]

[523] Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, LR, IX, 1960, 4, p. 37.

Scanned with OKEN Scanner

6.8.8. Din cele de mai înainte s-a putut vedea că și un pronume neutral are capacitatea de a se înscrie pe orbita unei propoziții, de a funcționa deci ca substitut propozițional: *El este un om de nădejde; mi-a dovedit-o. Anticii aveau o gîndire sănătoasă. Asta se știe.* Pronumele substitute propoziționale se opun însă structural adverbelor propoziționale prin încapacitatea lor de a funcționa independent în dialog:

— El este un om de nădejde?
— *O.
— Anticii au avut o gîndire sănătoasă?
— *Asta.

6.8.9. Alte adverbe enunț sînt variante poziționale ale celor centrale. De exemplu, structura *ba da* reprezintă poziția *da* cînd antecedentul este o propoziție negativă: — N-ai citit pe Horațiu?
— Ba da.

6.8.10. Adverbele *da* și *nu* sînt elemente centrale de organizare a afirmației și negației în limba română. Nu intră în intenția și în profilul acestei prezentări analiza celor două procedee care pot forma obiectul unei cercetări separate. [524]

6.8.11. În limba română adverbele enunț centrale realizează opoziții binare: *da — nu*, întocmai ca în spaniolă și italiană: *si — no*. În franceză substituția propozițională centrală se structurează tripartit: *oui — non — si*, ca în germană: *ja — nein — doch*. [525]

6.8.12. Adverbele enunț se pot combina, ca orice enunț, cu adverbele de modalitate

Poate că da — Poate că nu
Firește că da — Firește că nu
Desigur că da — Desigur că nu
Pesemne că da — Pesemne că nu

Ocurența conjuncției *că* în aceste structuri este facultativă:

— Vii mîine?
— *Poate da, poate nu.*

6.8.13. Elementele discutate aici au puține proprietăți funcționale specifice adverbului. În primul rînd nu au conținut categorial adverb. Ele sînt insuficient de clar și de ferm integrate în cîmpul gramatical al adverbului, ca de altfel în sistemul gramatical românesc în ansamblu. Adverbele enunț se încadrează în seria substitutelor, dar în același timp se opun celorlalte substitute prin axa orbitală. Prin tipul de context cheie în care apar ele ilustrează în chip pregnant periferia clasei. Mai mult,

---

[524] Vezi detalii în *Gramatica* (1963), vol. al II-lea, cap. *Afirmația și negația*, p. 44—63.
[525] Cf. Eugenio Coseriu, *Alcances y límites de la gramática contrastiva*, în *Gramática . . .*, p. 101.

Scanned with OKEN Scanner

cu aceste „particule" de informație se ilustrează o anumită tendință antiintegratoare pe care o manifestă unele elemente în sistem. Această tendință însă are sau poate avea semnificație funcțională în dialectica organizării sistemice. [526]

5. Adverbe particule

1.1. Adverbele particule constituie clasa cea mai difuză, cu monemele cele mai instabile și mai dificil de încadrat în sistemul gramatical al limbii române. Aceste adverbe constituie zona ultimă din periferia clasei, la întîlnirea cu alte cîmpuri, și în primul rînd, cu cel al „particulelor" propriu-zise, prepoziția și conjuncția. Adverbele particule constituie o categorie extrem de eterogenă reprezentată de elemente polifațetice și disparate, greu de redus la o clasă închegată. Ele sînt cele care au contribuit în măsură decisivă la menținerea unei imagini obscure despre adverb.

1.2. *Inventarul clasei* : *chiar, și, mai, tot' 'chiar', cam, prea, nici, doar, măcar, taman, încă, iar 'tot' 'chiar', numai, tocmai, barem, batîr, încaltea, decît, oare, abia, deja.*
Inventarul este redus, clasa este închisă, însă foarte activă la nivelul vorbirii.

2.1. În privința încadrării acestei serii de cuvinte în gramatică, s-au exprimat diverse opinii. Gramaticii antici, cei latini, îndeosebi, le încadrau sub denumirea de *particule* în care includeau adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. În felul acesta particulele se opuneau tuturor celorlalte clase flexibile (substantiv, pronume, verb etc.). Opoziția era : *partes orationis — particulae.* [527] În felul acesta particulele nu reprezentau o parte de vorbire, ci un grup opus părților de vorbire fundamentale. Această organizare a părților de vorbire în gramatică s-a transmis pînă astăzi. [528] Particula ca parte de vorbire de sine stătătoare se întîlnește în gramaticile secolului al XVIII-lea (cf. fr. Girard).[529] Particulele au făcut obiectul unor cercetări mai ales în limbile slave, unde și sînt mai bine reprezentate. [530] După rezultatele

---

[526] Vezi Josef Vachek, *lucr. cit.*, p. 34 — 35.
[527] Cf. Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 97.
[528] Vezi clasificarea tripartită a lui Charles Hocket : teme semantice flexionate după număr, gen, caz, inclusiv substitutele acestora, teme semantice cu forme flexionare după persoană, număr etc., teme invariabile (particule). Cf. *Curso de lingüística* . . ., p. 226 — 227 ; H. Tiktin, *Gramatica română*, p. 21 ; Otto Jespersen, *La filosofía de la gramática*, p. 89 — 93.
[529] Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 98.
[530] Vezi V. V. Vinogradov, *Ruskij jazyk*, Moscova-Leningrad, 1947, p. 666, 731 — 734.

Scanned with OKEN Scanner

la care au ajuns slaviștii, cei polonezi, îndeosebi, particulele se împart, în genere, în două mari clase: particule care modifică sensul întregului enunț (numite și cuvinte modale) și particule care modifică sau întăresc sensul unui singur cuvînt. [531].

2.2. După modelul gramaticilor rusești, s-au făcut încercări de introducere a particulelor ca parte de vorbire de sine stătătoare și în gramatica românească. [532] Iorgu Iordan („particulele și cuvintele modale nu sînt alte părți de vorbire decît cele pe care le cunoaștem" [533]) și Fulvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin („trebuie respinsă ipoteza că în limba română particulele ar putea constitui o parte de vorbire, pentru că cuvintele numite în unele lucrări particule — afirmative, negative — trebuie tratate în cadrul adverbelor" [534]) au respins cu argumente convingătoare existența unei părți de vorbire de sine stătătoare cuprinsă sub numele de particule.

2.3. În gramatica românească termenul *particulă* se întrebuințează cu două accepțiuni:

1. Particulele sînt segmentele fără funcție morfematică atașate la sfîrșitul unui monem: *acum — acuma*; *acolo — acolo-șa*; *aci — acilea*; *acum — acuma-ia*. Ele au funcție deictică. [535]

2. Particulele sînt cuvinte cu un corp fonetic redus și distribuție limitată, care „se încadrează însă în interiorul claselor gramaticale cu care au în comun funcția sintactică, adică printre adverbe, prepoziții, conjuncții. *Termenul particulă nu definește, așadar, o clasă gramaticală* de cuvinte, *ci un element lingvistic caracterizat prin alți indici formali și de distribuție decît cei proprii clasei gramaticale din care fac parte*" (subl. n.). [536] Cu această a doua accepție termenul e utilizat de Sextil Pușcariu. [537] *Gramatica* (1963) îl folosește cu ambele sensuri: „Pentru elementele de acest fel (*-a, -ia*) se folosește de obicei termenul *particulă*, care însă e lipsit de conținut precis și are și alte întrebuințări (apare folosit și pentru cuvinte ca adverbele de afirmație și de negație, *da, nu* etc., adverbul interogativ *oare* etc.)". [538]

2.4. În ceea ce privește denumirea și încadrarea elementelor menționate în gramatica românească, opiniile cercetătorilor sînt împărțite. Gh. N. Dragomirescu le înregistrează sub numele de *adverbe regim*: „Ad-

---

[531] Vezi detalii și exemplificări la Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 97 — 102.

[532] Vezi Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, LR, 2, 1955, p. 55 — 67.

[533] *Limba română contemporană* (1956), p. 269.

[534] *Termenul de „particulă" în gramatica limbii române*, LR, IX, 5, 1960, p. 8.

[535] Cf. Georgeta Ciompec, *Observații asupra particulelor adverbiale din limba română* LR, XXIX, 1980, 2, p. 85 — 94.

[536] Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 69.

[537] Cf. *Limba română*, p. 40 passim.

[538] Vol. I, p. 46.

Scanned with OKEN Scanner

verbele (acestea). . . au cea mai îngustă sferă semantică, însușire care le face să nu poată avea în propoziție și frază decît rolul de regim al altei părți de vorbire (inclusiv alt adverb), al unei părți de propoziție sau al unei propoziții. De aceea le numim *adverbe-regim* pentru a le deosebi de celelalte adverbe care pot îndeplini și rolul de regent în propoziție și pe care le vom numi *adverbe-regent* : sînt cele pe care le determină adverbele regim. . . Întocmirea listei adverbelor-regim este o sarcină importantă a clasificării semantico-sintactice a adverbelor, care nu s-a făcut pînă acum". [539] Ștefan Iacob, constatînd că aceste elemente nu sînt cu adevărat adverbe, le înregistrează sub numele de *particule intensive*, ca parte de vorbire distinctă de celelalte zece : „Este indicat ca o serie de cuvinte ca *tocmai*, *chiar*, *numai*, *abia*, *doar* ș.a. care nu determină în mod special verbul, care nu exprimă în fond modul sau calitatea, ci anumite grade de intensitate sau de accentuare a noțiunii, să constituie o categorie lexico-gramaticală deosebită ; le-am putea numi *particule intensive*." [540] Georgeta Ciompec, pe baza analizei distribuționale, ajunge la următoarea concluzie : „Posibilitatea de a apărea în contextul caracteristic adverbial conferă acestor cuvinte, indiscutabil, calitatea de unități ale clasei adverbului. În cadrul acestei clase însă, ele constituie, evident, un grup aparte, caracterizîndu-se. . . printr-o lipsă de independență semantică și gramaticală, motiv pentru care propunem să fie denumite *semi-adverbe*". [541] C. Dimitriu, avînd în vedere înțelesul acestor moneme, le socoate *adverbe vide* : „În cadrul adverbelor vide se disting: adverbele cu funcție de marcă în planul propoziției (el este *mai* mare, ei sînt *la fel de* înalți etc.) și adverbe cu funcție de marcă în planul frazei (*cum* a venit, a și vorbit)". [542] *Gramatica* (1963) adoptă un punct de vedere eminamente tradițional, încadrîndu-le în rîndul adverbelor de mod și tratîndu-le „după înțeles" ca variante semantice ale acestui grup. [543]

3. Din punct de vedere formal, monemele clasei se caracterizează printr-un corp fonetic redus, reprezentat de două-patru, cel mult cinci foneme. Clasa nu cunoaște categorizatori și nici nu este compatibilă cu particulele propriu-zise de tipul *-șa*, *-ia*, *-a* etc. Adverbele particule nu se pot combina cu nici un morfem lexical (sufix ori prefix) și nu cunosc, ca majoritatea cuvintelor lexematice, fenomenele derivării și compunerii. În sfîrșit, din punct de vedere morfologic, nu cunosc categoria comparației.

4.1. Din punct de vedere semantic, adverbele particule au un conținut lexical foarte abstract, care nu poate fi definit sau descris izolat,

---

[539] *Adverbul și determinarea adverbială*, LR, IX, 1960, 4, p. 35.
[540] *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, CL, X, 1965, 1, p. 130.
[541] *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, p. 33 — 34.
[542] *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 345.
[543] Vezi vol. I, p. 306 — 310.

Scanned with OKEN Scanner

așa cum probează, de altfel, toate dicționarele limbii române. Ele nu sînt cuvinte „vide", dar nici autosemantice ori conceptuale. Valoarea lor semantică, atît cît ea există, se poate stabili numai în context și se raportează la context.

Adverbele particule realizează microcontexte în care valoarea lor este una exclusiv emfatică, marcînd insistența, intensitatea, restricția etc. (cf. *tocmai tu !* ; „*Numai tu* de după gratii/Vecinic nu te mai ivești"; „*Doar ceasornicu*-și urmează lunga timpului cărare" — Eminescu ; Iată că *chiar* vine). Neavînd înțeles lexical autonom, adverbele particule dobîndesc o anumită semnificație prin actualizarea elementului la care se atașează. În microcontextul stilistic respectiv ele vin cu o „cantitate" de conotație, infimă, dar nu de neluat în seamă : „Intervine numai o întrebuințare specială a lor, în condiții sintactice determinate, am spune, mai scurt, o valoare stilistică, de natură subiectivă, pe care i-o dă vorbitorul atunci cînd conținutul comunicării lui are nevoie de o anumită nuanțare, intelectuală sau emoțională." [544] Aceste caracteristici semantice nu le permit să aibă conținut categorial. Adverbele particule *nu au conținut categorial adverb.*

Pe linia unui semanticism nonpertinent din punct de vedere gramatical, gramatica clasică le încadrează în clasa modalelor, unde sînt etichetate ca adverbe de restricție. (*barem*, *măcar*, *batîr*), de exclusivitate (*doar*, *numai*), de proximitate (*mai*, *aproape*), de precizare (*chiar*) etc.[545] Neavînd conținutul lexical și categorial al calificativelor (cf. supra), aceste adverbe nu-și justifică încadrarea în această clasă.

4.2. Particularitățile formale și de înțeles ale acestor elemente au repercusiuni directe și importante asupra gramaticii clasei (vezi infra) Neavînd înțeles lexical autonom, nici unul categorial, nici instrumental, nefiind nici cuvinte categorematice, întrucît nu au capacitatea de a servi fenomenul substituției, aceste elemente au un statut cu totul aparte între celelalte cuvinte ale limbii române. Oricum, nu se poate accepta că „din punct de vedere lexical și morfologic, ele (aceste „cuvinte", n. n.) nu se deosebesc prin nimic de adverbele de mod (eventual de alte părți ale vorbirii), dimpotrivă sînt identice, adică aceleași cu acestea. "[546]

5.1. Avînd un înțeles lexical precar și neavînd nici înțeles categorial, adverbele particule nu au autonomie sintactică, adică nu pot reprezenta, singure, o parte de propoziție. De aceea, „aceste adverbe for-

---

[544] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* (1956), p. 269.

[545] Vezi *Gramatica* (1963), vol. I p. 307 — 310. Clasificarea aceasta aduce aminte de gramaticile greco-latine. De pildă, Donatus distingea vreo 20 de tipuri de adverbe : *negandi, afirmandi, demonstrandi, hortandi, optandi, interrogandi, dubitandi, invocandi, respondendi, comunicandi, iurandi, eligendi* etc.; cf. Stanislaw Jodlowski, *op. cit.*, p. 99.

[546] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 269.

Scanned with OKEN Scanner

mează un grup cu determinatul și nu sînt analizabile ca parte separată de propoziție. "[547] Gh. N. Dragomirescu le trece în rîndul cuvintelor cu funcția gramaticală zero : „Adverbele-regim, al căror sens se pierde, aproape aglutinat în sfera cuvîntului determinat, își pierd individualitatea semantică și gramaticală, nu pot exprima un termen al unei sintagme, dar au, cu toate acestea, o funcție semantică „compensatoare", pentru că sub raportul ponderii semantice sînt asemenea sufixelor-morfeme, fără a avea totuși funcția acestora, de a exprima o categorie gramaticală (cu excepția lui *mai*, morfem al comparației). În tot cazul și adverbele-regim reprezintă, în felul lor, elemente cu funcție gramaticală zero. "[548]

5.2. Ca orice element adiacent, adverbul particulă nuanțează, în sensul că „precizează valoarea unui monem autonom" [549] :

Numai Popescu putea să-mi facă asta.
Și tu, Brutus ?

Această nuanțare poate însemna explicitarea poziției în enunț a elementului fundamental : *Citind mai multe cărți, judeci lucrurile din mai multe unghiuri de vedere.*

Cf. *Numai citind* mai multe cărți...
Purtîndu-te corect, poți avea surprize neplăcute.
Cf. *Chiar purtîndu-te* corect...

Ocurența reliefantului poate deruta, în sensul unei interpretări neadecvate a poziției grupului în enunț. Astfel, în enunțuri de tipul :

„... în amor nu vede *decît fetișism*„ ;
„... socoteală nu am de dat *decît Celui veșnic*" ;
„nu veneau la cireșe *decît după ce trimeteau iscoadă*",

segementele subliniate au putut fi interpretate ca ocupînd poziția unui complement, respectiv, completivă de excepție. [550] În aceste vecinătăți

---

[547] *Gramatica* (1963), I, p. 317. În vol. al II-lea al aceluiași tratat situația acestor adverbe e „mai puțin clară", dar soluția propusă este convingătoare : „pot apărea pe lîngă orice parte de propoziție" (p. 87). Cu toate acestea, la complementul circumstanțial de mod întîlnim un exemplu ca acesta : „Această cercetare. . . făcută *cam* pe sărite" (p. 180). Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Elemente în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, LL, 23, 1969, p. 120.

[548] *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, p. 120.

[549] André Martinet, *Elemente* . . ., p. 171.

[550] Vezi D. Crașoveanu, *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, LR, 2, 1971, p. 151 — 158.

Scanned with OKEN Scanner

decît, ca orice adverb particulă, nu face decît să nuanțeze în sensul restricției, părțile de propoziție (complement direct și indirect) ori construcția propozițională circumstanțială.[551] Așadar, adverbele particule nu influențează gramatica elementului la care se atașează.

6. Contextul diagnostic

Cu toată eterogenitatea „acută" a clasei, adverbele particule respectă și se încadrează în contextul diagnostic al categoriei adverb, ca toate celelalte clase (cu excepția adverbelor enunț și a adverbelor relative). După poziția în context, putem stabili două subclase distribuționale :

1) Adverbe particule care ocupă poziția de mijloc, „dislocată" *(mai, și, cam, prea, tot)* :

se... Vi # *se* mai (și, cam, tot, prea) *merge.*

Poziția inițială este nonpertinentă, iar cea finală, incompatibilă. Poziția dislocată se extinde și este caracteristică verbelor cu afix mobil (perfectul compus, viitorul, prezentul condițional — atunci cînd succesiunea în cadrul formei verbale este cea obișnuită)[552]: De aceea, contextul diagnostic al subclasei este :

Aux. ... V(Part., Inf.) : *a* mai (și, cam, prea, tot) *mers*;
va mai (și, cam, prea, tot) *merge*;
ar mai (și, cam, prea, tot) *merge.*

Grație contextului fundamental, adverbul *mai* s-a fixat definitiv în interiorul structurilor participiale negative : *nemaivăzut, nemaiauzit, nemaipomenit, nemaiîntîlnit* etc., care funcționează ca elemente simple.

2) Adverbe care ocupă poziție inițială ori finală și sînt incompatibile cu poziția dislocată :

... se Vi # măcar (doar, încă, iar, tocmai, barem etc.) se merge ;
se Vi ... # se merge măcar (doar, încă, iar, tocmai, barem etc.).

7.1. Din punctul de vedere al teoriei rangurilor, adverbele particule se opun tuturor celorlalte clase adverbiale prin poziția de sub-subjunct. Cu alte cuvinte, ele sînt elemente de rangul al IV-lea, avînd capacitatea de a „determina" elemente de rangul al III-lea, adică adverbe propriu-zise:

Numai astăzi pot merge.
Încă de mult te cunoșteam pe tine.
Pot veni *chiar* acum ?

---

[551] Cf. Ecat. Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție* LR, XX, 1971, 5, p. 473 — 479.

[552] Cf. Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, Editura Academiei R.S. România, București, 1968, p. 195 passim.

Scanned with OKEN Scanner

Tot mîine e mai bine.
M-a supărat *și* astăzi.
Măcar astăzi lăsați-mă-n pace.
Tocamai acum ți-ai găsit și tu să vii ?

7.2. În strînsă legătură cu poziția de sub-subjunct stă incapacitatea acestei clase de a figura în postura de pivot, de a regiza alte cuvinte. Pornind de la această particularitate, Gh. N. Dragomirescu le-a numit adverbe-*regim* (termen impropriu dată fiind accepția lui în metalimbajul lingvistic), în opoziție cu adverbele-subjuncte, numite *regente*. Opoziția regent-regim în această interpretare duce, pe de altă parte, la ideea că între adverbele particule și elementele la care se atașează se stabilește o relație de subordonare, ceea ce nu poate fi acceptat (v. infra). [553]

8.1. Spectrul combinatoriu al clasei este foarte întins. Adverbele particule au distribuția cea mai largă și mai liberă dintre toate clasele de adverbe și chiar dintre toate părțile de vorbire. Astfel, ele se combină cu substantive *(numai mama, tot părinții, chiar soră-mea, și prietenul, măcar profesorii, tocmai colegii, nici rudele)*, cu adjective *(tot inteligent, chiar timpit, și invidios, cam negru, încă tînăr, barem binevoitor)*, pronume *(chiar el, tot ea, nici ei, iar 'tot' voi, batîr tu)*, numerale *(și al doilea, chiar cinci, numai cîte doi, doar șapte)*, verbe *(chiar a venit, mai trece, numai doarme, încaltea învață)*, adverbe *(doar azi, tocmai mîine, barem acum, nici acolo)*.

8.2. Adverbele particulele se pot distribui în stînga conectivelor sau relativelor, nuanțînd, precizînd, întărind relația respectivă [554] (în cazul pronumelor și a adverbelor relative sînt reliefante ale acestora ca elemente intrapropoziționale): „S-au împărăștiat *chiar cînd* m-am apropiat eu" ; „Pleci *numai unde* îți spun eu" ; „E *tocmai ce* voiam să-ți spun" ; Te acuz *și pentru că* ești aici [555] ; Îmi dau seama *și care* ar fi pericolul ; Eu sînt venit *tocmai ca să* fac dreptate ; Ea vedea *numai că* eu întîrziam [556]. Această distribuție este punct de sorginte al unor formații conective de tipul *chiar dacă, chiar să, chiar de, măcar că, măcar să* etc.

8.3. Așadar, în vorbire (rangurile cuvintelor aparțin realizării lor în enunț) adverbele particule pot funcționa ca elemente de rang secund *(numai mama)* sau terțiar *(chiar vine, tot frumoasă)*. Nu pot ocupa, prin natura lor, poziție primară, adică rangul I.

---

[553] Aproximativ aceeași interpretare se întîlnește la Sorin Stati, *Elemente. . .*, p. 68.
[554] Cf. *Gramatica* (1963), II, p. 298, 310 passim. Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială . . .*, p. 39, Sorin Stati, *Elemente. . .*, p. 73 și Georgeta Ciompec, *Încercare de definire. . .*, p. 33, susțin că adverbele. . . determină întreaga propoziție.
[555] Cf. Marie Thérèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, SCL, 4, 1968, p. 370.
[556] Vezi D. Bejan, *Despre rolul adverbelor din grupul „adverb + conjuncție"*, CL, XVI, 1971, 2, p. 313 — 232.

Scanned with OKEN Scanner

Din cele de mai sus se poate trage, de asemenea, concluzia că adverbele particule sînt ocurente fără restricții atît în grupul verbal, cît și în cel substantival, adjectival, verbal și adverbial. Această distribuție întinsă le deosebește calitativ de celelalte clase de adverbe, care au posibilități combinatorii mult mai limitate. În grupul nominal și în cel adverbial aceste adverbe ocupă locul prim *(numai mama, cam dulce, chiar azi)*. În cadrul grupului verbal, adverbele din prima subclasă se distribuie prin dislocare cu toate formele verbale sudate : perfect compus *(am mai mers, am tot mers* etc.), viitor I *(voi mai merge, voi și veni)*, viitor al II-lea *(voi mai fi mers, voi tot fi mers)*, conjunctiv prezent *(să mai merg, să tot vin)*, conjunctiv perfect *(să mai fi mers, să tot fi mers)*, condițional-optativ prezent *(aș mai merge, aș tot veni)*, condițional-optativ perfect *(aș mai fi mers, aș tot fi mers)*, prezumtiv prezent *(va mai fi scriind)*, prezumtiv perfect *(va mai fi scris)*, infinitiv *(obligația de a mai citi)*.

8.4. Adverbele din această subclasă ocupă aceeași poziție și în cadrul formelor verbale negative : *nu mai vreau, nu prea convine, nu chiar place* etc. Aceeași situație o întîlnim și la imperativul negativ : *nu tot insista, nu mai pleca* etc.

9.1. O distribuție aparte au adverbele *mai*, *numai* și *decît* în sintaxa dialectală. Astfel *mai* realizează pe teritoriul daco-român cîte două variante în două structuri, cu unica opoziție dislocat/nedislocat :

1. a) Literar (și general) Pr. + *mai* + V : *mă mai ținea*;
   b) Munt. *mai* + Pr. + V : *mai mă ținea*.
2. a) Literar (și general) Neg. + *mai* + V (a fi): *nu mai e al meu*;
   b) Vest (băn. și crișean) Neg. + V(a fi) + *mai* : *nu-i mai al meu*.

În cele două tipuri de structuri *mai* realizează trei variante, dintre care una fără dislocare și două cu dislocare realizată în puncte diferite :

3. a) Literar (și est) Neg. + Pr. + *mai* + VN: *nu-ți mai e sete*;
   b) Munt. Neg. + *mai* + Pr. + VN : *nu mai ți-e sete*;
   c) Vest (băn., crișean) Neg. + Pr. + V + *mai* + N : *nu ți-i mai sete*.
4. a) Literar (și est) Neg. + Pr. + Aux. + *mai* + Part. : *nu l-a mai lăsat*;
   b) Munt. Neg. + *mai* + Pr. + Aux. Part.: *nu mai m-a lăsat*;
   c) Vest (băn., crișean) Neg. + Pr. + *mai* + Aux. Part. : *nu-l mai a pulut*. [557]

9.2. O particularitate sintactică regională este ocurența lui *numai* 'decît' în structuri negative, datorită sensului negativ. Construcția e

---

[557] Vezi Mioara Avram, *Particularități sintactice regionale în dacoromână*, SCL, XXVIII, 1977, 1, p. 29—35.

atestată în graiul crișean și în cel maramureșean : „Mai tîrziu nu mai găsești *numa* rămășițili di la altili muieri" ; „da să nu iei *numa* cît poz duce". [558]

9.3. Situația inversă, de schimbare a pozițiilor, e atestată în graiurile muntenești, unde *decît* 'numai' e ocurent în construcții pozitive : „Păi *dăcît* mă duc și umplu căldarea și viu înapoi" ; „Cîn a-nceput io *decît* am stat așa pe loc". [559]

10. Spre deosebire de toate celelalte clase de adverbe și, totodată, în opoziție cu determinanții grupului nominal, adverbele particule se distribuie cu numele proprii și cu pronumele personale : *numai Popescu* ; *și Ion* ; *chiar eu* ; *doar tu* etc.

11. Datorită posibilităților combinatorii teoretice nelimitate, din rîndul adverbelor particule s-au selectat morfemele gradelor de comparație : *mai*, *tot*, *foarte*, *prea*.

12. Alte particularități gramaticale vin și ele să contureze profilul acestei clase. Între acestea menționăm următoarele :

a. Incapacitatea acestor adverbe de a se coordona între ele le deosebește de celelalte clase (cf. *bine și rău* ; *azi sau mîine*; *puțin, dar bun*) : **mai și chiar* ; **tot sau prea* ; **măcar, dar tot*. Repetarea aceluiași element iese în afara raportului de coordonare copulativă : *mai și mai* ; *chiar și chiar*.

b. Adverbele particule sînt incompatibile cu fenomenul apozării (cf. *a lucrat bine, adică temeinic* ; *acolo, lîngă pădure* ; *aici, peste drum*).

c. Incapacitatea de a ocupa poziția de element regent.

d. Adverbele particule se opun tuturor celorlalte adverbe și tuturor celorlalte părți de vorbire prin incapacitatea lor de a substitui sau de a fi substituite.

e. Nu cunosc fenomenul conversiunii. Cazurile de convertire în adverbe calitative ori de cantitate sînt nerelevante (*prea s-a chinuit*). Nu pot trece în rîndul altor părți de vorbire, dar intră ca formanți în structuri conective.

f. Sînt incompatibile cu categoria determinării (cf. *în josul* ; *în susul*).

g. Se înscriu în sfera mijloacelor de exprimare a categoriei aspectului, atît cît acesta se manifestă în limba română [560] :

---

[558] *Ibidem*, p. 31.

[559] Ibidem, p. 32.

[560] Vezi Al. Graur, *Gramatica azi*, 128 — 130 ; G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européenes*, în Mélanges linguistiques, Bucarest, 1957, p. 32 — 61; Ariton Vraciu, *Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică și lexicologie a limbilor slave*, Iași, 1973, p. 136 — 137.

Scanned with OKEN Scanner

„Lumina stinsului amor
Ne urmărește *încă*“ (M. Eminescu)
„Tot mai citesc măiastra-ți carte...“ (Al. Vlahuță)
Iar vine să mă roage ceva.

Așa se explică și ocurența acestor adverbe în structuri aspective, distribuindu-se cu verbe care marchează această categorie: *tot n-am terminat, abia începusem; mai durează încă; deja e gata; mai-mai să pornească, tocmai terminasem* etc.

h. Unele adverbe particule, marcînd categoria gradelor de comparație, au devenit morfeme (libere): *mai, tot, prea, foarte.*

13. Aceste elemente au o serie de particularități formale (corp fonetic redus, incapacitatea de a avea categorizatori, de a se combina cu particule propriu-zise ori cu sufixe și prefixe, deci de a avea forme derivate și a cunoaște fenomenul derivării), semantice (înțeles lexical precar, foarte abstract și nedefinibil, incapacitatea de a se organiza în cîmpuri semantice, absența oricărui înțeles categorial și instrumental), funcționale (incapacitatea de a ocupa poziția unei părți de propoziție) și gramaticale (v. supra), care le detașează evident nu numai de adverbele propriu-zise și de substitutele adverbiale, dar și de masa cuvintelor limbii române. În același timp, aceste caracteristici le apropie de comportamentul particulelor libere, propriu-zise, din alte limbi, inclusiv de situația particulelor în vechile limbi indoeuropene, unde aveau (același) rol intensiv și restrictiv. [561] Acceptînd definiția propusă particulei de slaviști, („element care servește în vorbire la exprimarea diferitelor nuanțe de sens ale unor cuvinte separate sau ale unei întregi propoziții“ [562]) ori cea a lui J. Locke („cuvinte care servesc pentru reliefarea și conexiunea ideilor“ [563]), elementele menționate satisfac condiția particulei. În același timp, criteriul funcțional, sub aspectul lui distribuțional, conferă fără dubii acestor moneme statut de adverbe, așa cum s-a văzut mai înainte. Aceste elemente pot și trebuie încadrate din punct de vedere funcțional în categoria adverbului. Se deosebesc din punct de vedere funcțional de celelalte clase adverbiale prin faptul că sînt elemente de rangul al IV-lea (sub-subjuncte) și printr-o distribuție teoretic nelimitată. Celelalte clase au anumite restricții combinatorii. Particularitățile prezentate ne îndreaptă spre concluzia că monemele analizate aici formal, semantic și funcțional se înscriu în sfera adverbului și trebuie interpretate ca

---

[561] Vezi, în acest sens, K. Brugmann, *Abrégé de grammaire comparée de langues indo-européennes*, Paris, 1905, cap. *Particules*, mai ales p. 646 — 647; Francisco R. Adrados, *Lingüistica indoeuropea*, II, p. 839 — 868, 1 026 — 1 028.

[562] *Gramatica limbii ruse*, Academia de Științe a URSS, Moscova, 1952, p. 639; apud Fulvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin, *lucr. cit.*, p. 4.

[563] Apud Eugenio Coseriu, *Principios de sémantica estructural*, p. 185.

Scanned with OKEN Scanner

atare. În același timp, ele ne arată că avem a face cu un tip aparte, cu o clasă funcțională separată, deosebită de celelalte clase adverbiale. În limba română nu se poate vorbi și nu există particule, ca o clasă de vorbire de sine stătătoare, așa cum ele există, sînt atestate și tratate în limbile și în gramaticile altor limbi (engleza, rusa, polona etc.). Din motivele arătate, găsim ca această clasă funcțională din categoria adverbului să fie denumită *adverbe particule*. [564]

14. Prin proprietățile formale, semantice și funcționale arătate, adverbele particule se detașează convingător de clasa adverbelor calificative (cuvinte care au categorizatori, sînt autosemantice, au înțeles categorial adverb, au caracteristici funcționale precis conturate), în care sînt încadrate din antichitate pînă astăzi în gramaticile tuturor limbilor. [565] Ele se organizează într-o clasă funcțională separată, deosebită ferm de clasa adverbelor calitative.

15. Concepînd adverbul ca un cîmp gramatical, organizat într-un centru și o periferie (cf. supra), adverbele particule, prin caracteristicile lor, constituie periferia clasei, zona cea mai difuză și mai instabilă, cu puncte de contact cu alte zone și clase (conective, morfeme, particule propriu-zise [566]).

16.1. În ceea ce privește poziția și statutul lor în limbă și în gramatică, adverbele particule pot fi încadrate în categoria determinării, ca morfeme ale determinării. Ele fac, din acest punct de vedere în cadrul grupului verbal oficiul pe care-l fac, în alte condiții și cu alte caracteristici formal-gramaticale, articolele în cadrul grupului nominal. Ca și adverbele particule, articolul „reprezintă o categorie extrem de eterogenă de elemente, avînd în limbă roluri foarte diferite, disparate, greu de redus la o clasă unică. Rolul cel mai important îl reprezintă acela de expresie gramaticală a categoriei determinării". [567]

16.2. Dar categoria determinării nu este încă clar definită și prezentată în lingvistica românească. Eugenio Coseriu, care se ocupă de determinare la nivelul grupului nominal de pe pozițiile gramaticii limbajului, o definește astfel : „Corespund cadrului *determinării* toate acele operații

---

[564] Termenul semi-adverbe, propus de Georgeta Ciompec și care nu ni se pare neadecvat, este folosit de S. Karcevski (cf. *Sur la nuture de l'adverbe*) cu altă accepțiune : este vorba de o anumită etapă pe care o parcurg în procesul adverbializării substantivele la cazurile instrumental și acuzativ.

[565] Vezi *Gramatica* (1963), I, p. 306 — 310.

[566] Cf. *acoloși, atunceși, cumuși, aciiași, așași, cîndvași, încăși, îndatăși, acmuși, amuși* etc. în care -și 'chiar' (acoloși, 'chiar acolo'). Distribuindu-se cu un adverb, funcționînd deci ca un sub-subjunct, -și din aceste sinteme nu poate fi decît de origine adverbială ; *și* pronume, cum spune J. Byck, al cărui punct de vedere este în bună măsură însușit de autorii *Formării cuvintelor în limba română*, I, 1970, p. 219, este incompatibil cu aceste adverbe.

[567] Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 172.

Scanned with OKEN Scanner

care în limbaj ca activitate au rolul *de a spune ceva în legătură cu* (despre) *ceva cu* (prin) *semnele limbii*, adică de a *actualiza* și orienta spre realitatea concretă un semn *virtual* (aparținînd *limbii*) ori pentru a delimita, preciza și orienta referirea unui semn (virtual sau actual)." [568] Definiția este reluată în alte formulări și explicitată de mai multe ori în cadrul aceluiași studiu sau în alte lucrări.

16.3.1. În ceea ce ne privește, sîntem de părere că adverbele particule, care nu au funcție sintactică prin ele însele, dar se atașează cuvintelor autosemantice, se înscriu și servesc categoria mare a determinării. Mai exact, se înscriu în sfera determinării ca actualizatori, particularizatori și reliefanți. Actualizarea este una din variantele determinării: „Între cuvintele neautonome figurează semne diferite prin funcțiile lor semiologice: actualizatorii, care au funcția individualizării (unele pronume, adverbe, articole etc.), substitute ale numelor principale etc." [569]

16.3.2. Elementele care servesc categoria determinării nu trebuie înțelese numaidecît ca morfeme, cum lasă a se înțelege unele lucrări. [570] De pildă, în grupul nominal adjectivele de întărire (în româna contemporană nu există *pronume* de întărire [571]) sînt semne lingvistice ale determinării. Lipsa autonomiei semantico-sintactice și distribuția lor (combinarea cu substantivele proprii și cu pronumele personale, care sînt incompatibile, de regulă, cu adjective) vin în sprijinul acestei interpretări. Mai mult, aceste determinative intră în raport de variație liberă cu adverbele particule (de care se apropie și prin modul de distribuție în cadrul grupului nominal): *Însuși Ionescu* ar respinge această poziție; *Chiar Ionescu* ar respinge această poziție; *el însuși — chiar el (el chiar)*. Tendința care se manifestă în limbă de folosire invariabilă a acestor semne, și aprobată de unii lingviști [572], confirmă poziția lor de simpli actualizatori.

16.3.3. Adverbele particule satisfac pe deplin condițiile actualizării, adică împreună cu lexemul la care se atașează realizează „un context, adică minimum două moneme dintre care unul este de fapt purtătorul mesajului, iar celălalt poate fi considerat ca actualizator". [573]

---

[568] *Determinación y entorno*, în *Teoría...*, p. 285.

[569] Anna Ufimtseva, *Algunos problemas del significado en la investigación del aspecto de signos de la lengua*, în *Problemas teóricos de la lingüística*, p. 137.

[570] Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 169.

[571] Vezi și Elena Berea-Găgeanu, *Pronumele de întărire în româna contemporană*, LR, XXIX, 1980, 3, p. 186.

[572] Cf. Al. Graur, *Gramatica azi*, p. 101.

[573] André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, p. 165.

Scanned with OKEN Scanner

6. Adverbe de modalitate

1.1. Adverbele modale sînt lexemele care, atașîndu-se unui enunț, fac același oficiu ca adverbele particule pe lîngă un cuvînt. De aceea au și fost încadrate în rîndul particulelor care „modifică" un enunț (modale), în opoziție cu cele care „modifică" un singur cuvînt (nemodale).[574] În lingvistica teoretică aceste elemente sînt încadrate între mijloacele de exprimare a modalității.[575]

1.2. Modalitatea este definită ca „punctul de vedere al vorbitorului în procesul de vorbire... sau ca raportul dintre acțiune și realitate văzut de vorbitor".[576] M.A.K. Halliday arată că modalitatea este legată de comentariul vorbitorului și este o formă de participare a acestuia la faptul de limbaj.[577] Mai scurt, modalitatea vizează „atitudinea subiectului vorbitor față de conținutul comunicării sale".[578]

2.1. Ca expresie lingvistică, modalitatea cunoaște în limbile romanice trei tipuri de organizare gramaticală : *axele modale*, *modurile*, *nexurile modale*.[579] Axele modale și nexurile modale fac obiect de cercetare atît pentru logică (logica modală), cît și pentru lingvistică. Pentru logică, în cazul analizei propoziționale axiologice sau „de valoare", prin care se prezintă o apreciere[580] și în care „faptele" (asertiunile) concrete, *probabile*, *posibile*, *îndoielnice* corespund unor valori intermediare între pozitiv (da) și negativ (nu)[581] Pentru lingvistică ele prezintă interes, se înțelege, ca forme și procedee de organizare, cu valorile respective, a enunțului.

2.2.1. În ultimul timp, prin colaborarea celor două discipline au luat amploare cercetările de semantică logică, în care se manifestă însă

---

[574] Cf. Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 101. În gramatica rusă părerile sînt împărțite : unii autori le trec între adverbe ori între particule, alții le consideră clasă lexico-gramaticală separată, sub denumirea de cuvinte modale. Cf. Vasile Rotundu, Adriana Nicoară și Sorina Bălănescu, *Adverbul rusesc în — o și echivalentele sale românești*, AUI, XXIII, 1977, p. 71 — 82. Vezi și M. Bucă, G. Cernicova, *Gramatica practică a limbii ruse*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 296 — 298.

[575] Vezi Bernard Pottier, *Lingüistica general*, p. 188 sqq.

[576] V. V. Vinogradov, *Ruskij jazyk*, 1947, p. 725; apud Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 122.

[577] *Functional Diversity in Language as Seen from a Consideration of Modality and Mood in English*, în *Foundations of Language*, Dodrecht, 6, nr. 3, 1970, p. 335; apud Maria Voia, *Probabilitatea — aspect al modalității intelective*, SUBB, Philologia, 1, 1977, p. 70.

[578] Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, p. 93.

[579] Cf. Bernard Pottier, *Lingüistica general*, p. 188.

[580] Vezi Gh. Enescu, *Fundamentele logice ale gîndirii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 184 sqq.

[581] Cf. Eugenio Coseriu, *Lógica del lenguaje y lógica de la gramática*, în *Gramática*..., p. 17 (nota).

Scanned with OKEN Scanner

unele exagerări în ce privește raportarea limbajului natural la limbajele logice: „În această privință, fără îndoială, trebuie multă grijă pentru a nu confunda analiza logică și analiza lingvistică, valoarea logică și înțelesul lingvistic, *aserțiunea* ca fapt de gîndire (= judecată) exprimată lingvistic și *propoziția asertivă* ca fapt de limbaj". [582]

2.2.2. Înscriindu-se între axele modale, adverbele de modalitate au intrat în cercetările curente de semantică logică, unde sînt integrate între operatorii modali sau tratate separat ca adverbe propoziționale. Caracteristica lor din acest unghi de vedere este aceea că „proiectează unele funcții propoziționale în altele".[583] Punctul acesta de vedere se întîlnește în sintaxa transformațională, unde adverbele de modalitate sînt considerate componenți obligatorii ai frazei în structura de adîncime. În structura de suprafață ocurența lor e facultativă. [584]

2.2.3. În același timp, adverbele de modalitate interesează și *lingvistica (gramatica) textului*: „Pare a exista o relație directă între activitatea comunicativă și elaborarea textului, cînd se decide ce *tip de text* se alege și ce *specificare modală* suferă propoziția în actul comunicării, cu alte cuvinte, ce valoare de adevăr așteaptă de la propoziție interlocutorii". [585].

3.1. *Inventarul clasei*: *poate, pesemne, probabil, desigur, firește, bineînțels, oare, cică, parcă, crică* (<*cred că*)[586] cu var. *crecî, mălincă* (<*mă lem că*), *pisănică*, var. *pisănicî* (<*pe semne că*), *mălincă*, var. *mălencă* (<*mă lem că*). [587] Acestora li se adaugă stratul expresiilor fixe: *cu siguranță, de bună seamă, fără doar și poate, nici vorbă, fără îndoială.* Inventarul este relativ redus; clasa este însă deschisă.

3.2. Adverbele de modalitate sînt lexeme cu un înțeles lexical bine conturat, care le apropie de cuvintele autosemantice din care de altfel se și trag (*poate*<*a putea*; *desigur*<*de*+*sigur*; *pesemne*<*pe*+*semn(e)* etc.). Modalul *firește* are categorizator adverbial,-*ește*. Înțelesul lor modal le apropie de adverbele calificative; se despart însă de acestea prin in-

---

[582] *Ibidem*, p. 43.

[583] George Lakoff, *Adverbios y operadores modales*, în *Semántica y sintaxis en la lingüística transformatoria*, 2, Madrid, 1976, 1976, p. 331. Pentru analiza cuvintelor modale în limba română din perspectiva semanticii logice, vezi Emanuel Vasiliu, *Preliminarii logice la semantica frazei*, p. 192, sqq.

[584] Cf. E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, Editura Academiei R.S. România, București, 1969, p. 71 — 75; cf. și John Lyons, *op. cit.*, p. 362.

[585] Siegfried J. Schmidt, *Texttheorie*, München, 1973, var. sp. *Teoria del texto*, Madrid, 1978, p. 134.

[586] Cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, I, p. 221.

[587] Pentru ultimele exemple, vezi detalii la G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 480.

Scanned with OKEN Scanner

capacitatea lor de a califica un verb în contextul # Vi cumva #. Această particularitate le face inapte să ocupe poziția unei părți de propoziție.

3.3. Înscriindu-se în „axele modale", adverbele de modalitate servesc categoria modalității. În enunț ele sînt actualizatori. Dacă adverbele particule sînt actualizatori ai unui cuvînt autosemantic, adverbele de modalitate sînt actualizatori ai unui enunț: *enunțul este purtătorul mesajului, iar adverbele de modalitate sînt actualizatorii lui* (cf. Martinet, supra). Exprimînd atitudinea subiectului vorbitor față de conținutul comunicării sale, adică față de enunț, ele satisfac pe deplin statutul cuvintelor incidente[588]: „Adverbele „predicative" și cuvintele incidente se aseamănă". [589]

4.1. Adverbele de modalitate satisfac contextul general al adverbului # . . . se Vi # *poate* (*pesemne, firește* etc.) *se merge*; # se Vi. . . # *se merge poate* (*pesemne, firește* etc.) Poziția lor față de enunț este nonpertinentă din punct de vedere gramatical. Enunțurile:

Poate (că) mîine mergem la teatru.
Mîine poate (că) mergem la teatru.
Mîine mergem poate (că) la teatru.
Mîine mergem la teatru poate (că)

sînt *echisemnificative*[59] și echifuncționale. Poziția adverbului nu influențează cu nimic receptarea „obiectivă" a mesajului: *Mîine mergem la teatru.* Se confirmă, astfel, constatarea lui V. Brøndal care, pornind de la Apollonios Dyskolos, arată că adverbul „exprimă. . . anumite *modalități* ale verbului".[591] Așadar, adverbul „nu trebuie văzut numai ca o calificare ori determinare a conținutului intern al verbului, ci și ca purtător al unor valori externe de modalitate care pot înconjura orice predicat"[592].

4.2. Particularitatea distribuțională a acestei clase stă în capacitatea de a se combina cu un enunț. Această caracteristică o opune celorlalte clase, în primul rînd adverbelor particule (cu care se întrepătrund) și ea atîrnă decisiv în conferirea statutului de clasă funcțională. În structura Adv. M. + E (Adv. M. = adverb de modalitate; E = enunț) *centrul* este reprezentat de E (= mesajul); Adv. M. este actualizator, întocmai ca în microcontextele Adv. P + CS (adverb particulă + cuvînt sintactic): *chiar pisica, numai tu, doar azi*: „Exprimînd certitudinea sau incertitudinea subiectului vorbitor cu privire la cele comunicate,

---

[588] Cf. *Gramatica* (1963), II, p. 422 – 425.
[589] I. K. Ceaplea, *op. cit.*, p. 35.
[590] Gh. Enescu, *op. cit.*, p. 218.
[591] *Les parties . . .*, p. 53 – 54.
[592] Pedro Carbonero Cano, *Una caracterización funcional de los adverbios*, p. 177 – 178.

Scanned with OKEN Scanner

adverbele care exprimă modalitatea. . . sînt toate termeni *determinanți* și nu *determinați*. . . deoarece *nu ele sînt completate*, ci ele completează ca indici modali întregul enunț. De altfel, adverbul, prin definiție, nu poate să țină sub dependența sa un alt cuvînt, exceptînd cazul cînd acesta e un alt adverb".[593]

4.3. Adverbele de modalitate se pot distribui cu pro-enunțurile *da, nu* : *firește că da, desigur că nu, pesemne că nu, poate că da* etc. sau funcționează ele însești ca enunțuri independente în dialog :

— Mergi la stadion?
— *Firește.*
Cumperi haina?
— *Bineînțeles.*

Adverbul *oare* are ocurență numai în enunțurile interogative :

„*Oare* glorie să fie a vorbi într-un pustiu?" (M. Eminescu)
„Putut-au *oare*-atîta dor
În noapte să se stingă. . .?" (M. Eminescu)

4.4.1. Cînd se distribuie cu un verb, adverbul de modalitate realizează o locuțiune verbală, care reprezintă alt strat gramatical în organizarea „axelor modalelor" și a modalității (cf. *e probabil*). Acest tip de organizare a modalității este foarte bine reprezentat în limbile romanice și are gramatica sa, diferită de a adverbelor de modalitate. [594]

4.4.2. Cele două straturi sînt prezentate destul de confuz în *Gramatica* (1963). În unele locuri adverbele de modalitate sînt interpretate ca adverbe predicative (predicate verbale), în alte locuri ca predicate nominale, și, în sfîrșit, au statut de cuvinte incidente. [595]

4.5. O particularitate distribuțională a adverbelor predicative este combinarea cu conjuncția *că* : Adv. M. + *că* + E (*firește că, desigur, că, poate că* etc.)[596] Ocurența conjuncției e facultativă : între *poate că* și *poate, firește că* și *firește, desigur că* și *desigur* se stabilește un raport de variație liberă. Conjuncția *că* este în astfel de structuri afuncțională. Faptul este probat în diacronie de adverbele *cică* și *parcă*, iar în anumite varietăți diatopice ale dacoromânei (graiurile moldovenești și ardelenești) de formațiile *crécă, (créci), mătincă (mătenci)* 'probabil', *pisănici (pisînică)* în care conjuncția *că* s-a aglutinat verbului.[597] Constatarea

---

[593] Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, p. 99.
[594] Vezi Bernard Pottier, *Lingüistica general*, p. 193.
[595] Vezi detalii la Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, p. 93 — 95.
[596] Combinarea cu o conjuncție se observă și în cazul altor structurări ale „axei modale" : *e posibil să, e necesar să, e probabil că ; puteam să mă înec, trebuie să fi venit, ai avut să tragi un păcat* etc.
[597] După G. Ivănescu, fenomenul a apărut în dialectele dacoromâne după secolul al XIV-lea ori chiar mai înainte. Cf. *Istoria limbii române*, p. 480.

Scanned with OKEN Scanner

are importanță pentru gramatica practică, deoarece prezența conjuncției *că* în astfel de structuri constituie argumentul formal de bază pentru încadrarea adverbelor de modalitate în rîndul predicatelor. De aici și denumirea care li s-a dat de *adverbe predicative*, denumire luată din gramatica rusă, unde are acoperire în structura limbii (cf. *Gramatica*, 1963, I, p. 318 passim). Ecaterina Teodorescu a demonstrat că în cazul limbii române nu se poate vorbi de adverbe predicative[598] : „Prezența conjuncției *că* pe lîngă adverbele cu sens modal nu constituie un argument suficient pentru susținerea predicativității lor, deoarece în asemenea cazuri conjuncția este facultativă, *poate fi substituită cu zero*, fără să prejudicieze semnificația enunțului.“ [599].

4.6. Poziția aceasta e confirmată și de statutul corespondențelor acestor lexeme românești în limbile romanice. În cazul francezei de pildă, adverbe precum *peut-être*, *assurément*, *probablement*, *certainement* etc. „joacă rolul de *modalizatori* ai enunțului : ele indică o judecată (=opinie) a celui care vorbește cu privire la ceea ce spune.“ [600] În spaniolă adverbe sau construcții echivalente de tipul *seguramente*, *quizá(s)*, *tal vez*, *sin embargo*, *por supuesto*, *naturalmente*, *por cierto* etc. sînt interpretate ca elemente care „întăresc propoziții,“[601] de unde și numele de *atribute propoziționale*[602]. Ele servesc „pentru a da expresiei verbale anumite valori modale. . . adică pot modifica. . . o întreagă propoziție“.[603] În italiană adverbe precum *certamente*, *evidentemente*, *ovviamente*, *sfortunatamente*, *probabilmente* etc. „caracterizează întreaga propoziție (nucleul)“. [604]

---

[598] Vezi detalii la Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative*? LR, XIII, 1964 5, p. 423 — 436, și *Propoziția subiectivă*, p. 93 — 101.

[599] *Propoziția subiectivă*, p. 99.

[600] Jean Dubois, René Lagane, *La nouvelle grammaire du français*, Larousse, Paris, 1973, p. 133.

[601] Rodolfo Lenz, *La oración y sus partes*, p. 70 — 71.

[602] Emilio Alarcos Llorach, *Estudios de gramática funcional del español*, Madrid, 1973, p. 224.

[603] J. Roca-Pons, *Introducción a la gramática*, p. 258.

[604] Mihaela Cârstea-Romașcanu, *Gramatica practică a limbii italiene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 144.

Scanned with OKEN Scanner

Concluzii

1. Adverbul este, alături de substantiv, adjectiv și verb, una din părțile fundamentale de vorbire în gramatica generală. Părțile de vorbire sînt cîmpuri sistematice constituite din clase de lexeme cu aceeași valoare funcțională. Părțile de vorbire fundamentale sînt reprezentate de cuvinte lexematice, adică de cuvinte dotate cu înțeles lexical și înțeles categorial. Înțelesul categorial (substantiv, adjectiv, verb, adverb) este o parte a înțelesului general gramatical, categorie destul de obscură încă în lingvistica generală. Părțile de vorbire nu sînt clase lexicale, ci clase categoriale, altfel spus, ele sînt selecțiuni realizate în lexic în vederea unor funcțiuni gramaticale. Părțile de vorbire sînt virtual universale; ele pot fi întîlnite în toate idiomurile istorice, dar schema lor de funcționare diferă de la limbă la limbă și are, de aceea, caracter idiomatic. Părțile de vorbire reprezintă un concept central în gramatica pancronică, așa cum aceasta este înțeleasă de Ferdinand de Saussure[605] și, după el, de Louis Hjelmslev.[606]

2.1. Reprezentînd un sistem în cadrul sistemului limbii („o limbă istorică nu este niciodată *un singur* „sistem lingvistic", ci un „diasistem", un ansamblu de „sisteme lingvistice", între care există la fiecare pas coexistență și interferență" [607]), părțile de vorbire se organizează ierarhic. Astfel, în cadrul părților fundamentale depistăm două ranguri: părțile de *vorbire nucleare (substantivul* și *verbul*) și părți de vorbire *sateliți* pentru cele dintîi (*adjectivul* și *adverbul*). Dihotomia nume-verb este catalogată ca una din universaliile lingvistice.[608] Părțile de vorbire fundamentale sînt serii deschise.

2.2. În imediata apropiere a părților fundamentale se află numeralul și pronumele.

Numeralele sînt lexemele care au conținut lexical de sine stătător (exprimă cantitatea), dar nu reprezintă în sistem o valoare categorială. De aceea, ele ocupă poziția *substantiv*, *adjectiv* și *adverb*.

---

[605] Cf. *Curso de lingüística general*, p. 134 — 135.
[606] Cf. *Principios de gramática general*, p. 108 — 114.
[607] Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, p. 119.
[608] *Problemas teóricos de la lingüística*, p. 109.

Pronumele sînt lexeme categorematice, întrucît n-au înțeles lexical prin ele înseși, dar au înțeles categorial *substantiv*, *adjectiv* și *adverb*. De aceea, ele au autonomie sintactică ocupînd pozițiile părților fundamentale (cu excepția verbului). În același timp, aceste moneme, ilustrînd fenomenul gramatical al substituției, se înscriu ca elemente centrale în sistemul substitutelor, ca pro-nume, alături de pro-verbe, pro-adverbe și pro-enunț. Numeralul și pronumele sînt clase închise.

2.3. Prepoziția și conjuncția sînt reprezentate de moneme care nu sînt dotate nici cu înțeles lexical, nici cu înțeles categorial. Ele au în schimb înțeles instrumental, una din variantele înțelesului gramatical și, drept urmare, se înscriu ca elemente centrale în sistemul elementelor joncționale, alături de pronumele (adjectivele) și adverbele relative (și nehotărîte).

2.4. Articolul este o clasă extrem de eterogenă. [609] Funcționează ca actualizator în cadrul grupului nominal[610], servind categoria determinării, funcționează apoi ca formant (*al doilea*), morfem al cazului (și numărului), categorizator (*înainte — înaintea*), substitut (articolul posesiv și cel demonstrativ), element afuncțional (în cazul numelor proprii). [611] Aceste caracteristici situează articolul la periferia părților de vorbire.

2.5. De asemenea, în zona periferiei părților de vorbire, se plasează, dar din alt unghi de vedere, interjecțiile, elemente de interferență între fenomenele lingvistice și fenomenele nelingvistice (fizice, fiziologice, psihice). [612]

3. În gramatica clasică este evidentă tendința de a include în clasa adverbului moneme care nu puteau fi încadrate în alte părți de vorbire. De aici, eterogenitatea acută a clasei și perpetuarea secole de-a rîndul a unei imagini confuze despre adverb. Acest mod de a vedea lucrurile se reflectă poate cel mai bine în constatarea lui Viggo Brøndal : „Adverbul (ἐπίρρημα) a constituit, începînd de la greci, cea mai eterogenă, se poate spune chiar cea mai confuză dintre toate clasele de vorbire, clasa cu mult cel mai dificil de delimitat și, eventual, de divizat". [613] Această ete-

---

[609] Cf. Emanuel Vasiliu, *Problema articolului și a funcțiilor sale în limba română*, LR, I, 1952, p. 32 — 36 ; I. Coteanu *Contribuții la teoria articolului*, SCL, IX, 1958, p. 17 — 44 ; Valeria Guțu-Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în *Elemente de lingvistică structurală*, p. 225 — 236 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 166 — 179 ; Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor . . .*, p. 65 — 73 și 79 — 92.

[610] Cf. Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în *Teoria del lenguaje . . .*, p. 292 — 296.

[611] *Ibidem*, p. 295. Vezi și *El plural en los nombres proprios*, p. 261 — 281.

[612] Vezi *Limba română contemporană* (coord. Ion Coteanu), p. 319 ; Louis Hjelmslev *Principios de gramática general*, p. 304 — 305.

[613] *Les parties du discours*, p. 52.

Scanned with OKEN Scanner

rogenitate explică relațiile foarte întinse ale adverbului cu toate celelalte părți de vorbire. În același timp, marea varietate și diversitate a clasei nu este incompatibilă cu o prezentare sistemică ; dimpotrivă, o reclamă chiar.

4. Din punct de vedere formal, adverbul este reprezentat de lexeme, în general, inconfundabile cu alte clase. Ele constituie monemele autonome din clasificarea lui André Martinet. În cazul lor vorbim de adverbe absolute. În același timp, adverbul cunoaște categorizatori : *-este,-iș(-îș), -mente.* Adverbul se înscrie în rîndul părților neflexibile. Cunoaște însă categoria gradelor de comparație și de intensitate.

5. Față de celelalte părți de vorbire, adverbele reprezintă din punct de vedere logic note ale notelor. Ca urmare, în sistemul părților de vorbire adverbul este un termen terțiar. Prin clasa particulelor adverbul poate funcționa și ca sub-subjunct. O particularitate semantică a adverbelor o constituie capacitatea lor de a exprima circumstanțe (locul și timpul). Totodată, adverbul ilustrează categoria cuantificatorilor la nivelul grupului verbal.

6. Din punct de vedere sintactic, adverbul este prin excelență un modificator al verbului. De aici și numele său (< fr. adverbe < lat. adverbium).

Contextul diagnostic confirmă această poziție : # se Vi . . # În același timp, un adverb poate modifica și alte părți de vorbire; de aici, ocurența sa în grupul nominal, în grupul adjectival și în cel adverbial. Mai mult, un adverb are capacitatea de a modifica un întreg enunț (adverbele de modalitate). Acest fapt duce la modificarea „definiției" distribuționale a clasei : un adverb nu modifică numai un verb, un adjectiv ori un alt adverb, ci un enunț întreg, pe care-l situează pe axa probabilități sau a aprecierii (adverbele de modalitate). În gramatica română nu există adverbe predicative. Practic, adverbele pot modifica, ca actualizatori, orice parte de vorbire autosemantică (adverbele particule). Cu excepția claselor periferice, adverbul este o parte de vorbire aptă de a ocupa o poziție în enunț (de obicei, poziția de circumstanțial).

7. Predestinat să determine de pe poziția de cuvînt „amorf", adverbul ilustrează relația de subordonare prin aderență ori de adjoncțiune.

8. Unele adverbe funcționează ca elemente exclusiv independente (adverbele enunț).

9. Adverbul are capacitatea de a funcționa ca substitut, înscriindu-se din acest punct de vedere în sistemul substitutelor limbii române (adverbele substitute, substitutele enunț).

10. Unele adverbe ilustrează categoria cuvintelor bi- sau multicategoriale, funcționînd, în același timp, ca instrumente gramaticale și înscriindu-se în sistemul elementelor de relație (adverbe relative).

Scanned with OKEN Scanner

11. Aceste particularități gramaticale confirmă constatarea că adverbul în limba română constituie o clasă multifațetică și pluridimensională.

12. Putem spune că adverbul în limba română este creația sintaxei. Din acest punct de vedere, limba română continuă, ca și celelalte limbi romanice, unele tendințe care se manifestau încă în latina populară.[614] Covîrșitoarea majoritate a adverbelor românești sînt la origine cuvinte compuse. Adverbializarea este un proces activ în limba română contemporană.

13. Prezentarea funcțională întreprinsă aici pornește de la acceptarea, în linii mari, a clasificării clasice; ba uneori o confirmă. Totodată ea pune în evidență că în limba română *clasa adverbului este de fapt o clasă de clase*. Prin extensiune putem spune că toate părțile de vorbire ale limbii române sînt de fapt clase de clase, adică clase funcționale ce se organizează în subclase funcționale. Criteriile care ne-au condus în degajarea claselor funcționale ale adverbului sînt cele prezentate în partea teoretică, și anume: criteriul formal, criteriul logico-semantic și criteriul funcțional.

14. Adverbul constituie un cîmp gramatical reprezentat de șase clase funcționale: adverbe calificative, adverbe circumstanțiale, adverbe de cantitate, adverbe substitute, adverbe particule și adverbe de modalitate. Aceste clase funcționale au fiecare propriul lor context diagnostic, mai apropiat sau mai îndepărtat de contextul general al clasei. Asta confirmă ideea că contextul diagnostic al unei clase este un concept orientativ, care trebuie privit diferențiat în cadrul categoriei.

15. Clasele funcționale au particularități formale, de înțeles și funcționale prin care se opun unele altora. În același timp, între ele există o rețea de relații și interpenetrații. O interpretare structurală ne duce totodată la concluzia că adverbul, ca orice cîmp sistematic, se organizează într-un centru, purtătorul caracteristicilor gramaticale fundamentale ale clasei, și o periferie, reprezentată de elemente care au puncte de contact cu alte cîmpuri. În cazul de față, nucleul categoriei este reprezentat de adverbele calificative, adverbele circumstanțiale și adverbele de cantitate. În imediata lor apropiere se organizează ierarhic clasa substitutelor cu orbită adverbială. Adverbele enunț și adverbele relative se constituie într-o zonă de tranziție între C și P. Adverbele particule și cele de modalitate constituie periferia propriu-zisă, insuficient structurată și delimitată. Clasele funcționale nu se prezintă ca unități în stare pură; ele se structurează la rîndul lor în subclase. În cazul subclaselor și a claselor funcționale, ca și în cazul părților de vorbire, vorbim

---

[614] Cf. Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, p. 201 — 205; Veikko Väänänen, *Introducción al latín vulgar*, p. 157.

Scanned with OKEN Scanner

de coexistență și interferență. Sarcina noastră este de a le identifica, delimita și descrie. Analiza detaliată a faptelor confrmă că „în gramatică există structuri bine fixate și altele care nu sînt în aceeași măsură, care nu sînt clare ori care sînt în curs de modificare, precum există excepții abateri etc., ceea ce nu constituie o dificultate de principiu în analiza structurală."[615]

16. Față de gramatica tradițională, locul unde s-a intervenit cel mai intens a fost zona adverbelor de mod. Această clasă a contribuit în măsură apreciabilă la perpetuarea unei imagini mozaic despre adverb. În cazul adverbelor de mod analiza funcțională ne-a condus la degajarea următoarelor clase funcționale: adverbe calificative, adverbe de cantitate, adverbe enunț, adverbe particule, adverbe de modalitate. Unele din aceste clase sînt înregistrate în gramaticile de tip tradițional, dar aceasta se face dintr-o perspectivă exclusiv semantică.

17. Ca orice tratare gramaticală, faptele supuse atenției au vizat trei aspecte : planul teoretic, cel descriptiv și cel analitic.[616]

18. În orice încercare lingvistul și cu precădere gramaticianul este dator să-și precizeze punctul de vedere teoretic pe care se situează. Așa cum a reieșit de mai multe ori în cursul dezbaterii și cum, încercăm să credem, probează și interpretările propuse, noi credem că orientarea de tip clasic și cea modernă, în speță, cea structuralistă, nu reprezintă poziții antitetice. Dimpotrivă, eliminînd pretențiile de exclusivitate ale uneia sau ale alteia, cele două orientări sînt în realitate complementare și amîndouă legitime. O singură perspectivă, un singur unghi de vedere nu poate duce decît la o tratare parțială. „Lingvistica structurală nu se naște complet formată. Ea are originile ei și este datoare să le recunoască... A apărut dintr-un conflict între diverse puncte de vedere mai mult pasagere și exclusiviste ; ea este chemată istoricește să depășească și *să concilieze într-o sinteză superioară neajunsurile acestui conflict*" (subl. n.). [617]

19. Orice subiect tratat, „oricît de simplu ar părea la prima vedere, poate dezvălui complexități nebănuite. Or, o descriere este în mod necesar finită, ceea ce vrea să însemne că vor putea fi desprinse numai anumite trăsături ale obiectului de descris. Cele pe care le relevă două persoane diferite, au toate șansele de a nu fi aceleași." [618]

20. În lingvistica ultimelor trei-patru decenii sintaxa ocupă un loc evident predominant. Cu toate acestea, „în momentul de față nu există o teorie sintactică pe deplin satisfăcătoare în ceea ce privește lim-

---

[615] Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, p. 91.
[616] Cf. Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje. . . .*, p. 319 sqq.
[617] Louis Hjelmslev, *Lingüística estructural*, în *Ensayos lingüísticos*, p. 34.
[618] André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, p. 52 — 53.

Scanned with OKEN Scanner

bajul natural. În stadiul actual, practic toate ipotezele privitoare la teoria sintactică. . . sînt contestate. Acest fapt poate descuraja. . . Dar putem împiedica această descurajare cu stimulentul pe care-l oferă un domeniu în dezvoltare. . . Învățăm de atîtea ori mai mult din erorile noastre decît din succesele noastre. Iar cele mai bune răspunsuri sînt cele care conduc la noi întrebări". [619]

Faptele și fenomenele lingvistice, în cazul de față cele gramaticale, pot fi interpretate și trebuie interpretate din diferite puncte de vedere, care de cele mai multe ori sînt complementare.

---

[619] Emmon Bach, *Syntactic Theory*, New York, 1974, var. sp. *Teoria sintáctica*, ed. Anagrama, Barcelona, p. 414.

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

AUI = Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași.
AUT = Analele Universității din Timișoara.
BIFR = Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide“.
CL = Cercetări de lingvistică Cluj-Napoca.
CLTA = Cahiers de lingvistique théorique et appliquée.
DR = Dacoromania.
Gramatica (1963) — Gramatica limbii române, ediția a II-a, Editura Academiei R.S.R., București, 1963.
LR = Limba română. Editura Academiei R.S.R., București.
LL = Limbă și literatură. Societatea de Științe Filologice din R.S.R., București.
LLR = Limba și literatura română. Societatea de Științe Filologice, București.
SCL = Studii și cercetări lingvistice.
SUBB = Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia, Cluj-Napoca.
TCLP = Travaux du Cercle linguistique de Prague.
TLP = Travaux linguistiques de Prague.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

Alarcos Llorach, Emilio *Gramática estructural*, Madrid, 1951.
Alarcos Llorach, Emilio, *Estudios de gramática functional del español*, Madrid, 1973.
Alonso, M., *Gramática del español contemporáneo*, Madrid, 1968.
Arens, Hans, *Sprachwissenschaft*, 2-a ed., Freiburg/München, 1969, var. sp. *La lingüística* (vol. I, II). *Sus textos y su evolución desde la antigüedad hasta nuestros dias*, Ed. Gredos, Madrid, 1975.
Aristotel, *Organon*, I, Editura Științifică., București, 1957.
Arvinte, Vasile, *Termenii r o m â n și v l a h în afirmarea comunității lingvistice românești*. LL, IV, 1979.
Avram, Mioara, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960.
Avram, Mioara, *Adverbul „mîine" și timpurile verbale din sfera trecutului*, SCL, XXVI, 1975, 2.
Avram, Mioara, *Particularități sintactice regionale în dacoromână*, SCL, XXVIII, 1977, 1.
Bach, Emmon, *Syntactic Theory*, New York, 1974, var. sp. *Teoría sintáctica*, Ed. Anagrama, Barcelona, 1976.
Bally, Charles, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950.
Barrenechea, Ana María — *Manacorde de Rosetti*, V. Mabel, *Estudios de gramática estructural*, Ed. Paidós, Buenos Aires, 1975.
Barwick, K., *Remmius Palaemon und die Römische Ars Grammatica*, Leipzig, 1922.
Bădărău, Dan, *Categoriile la Aristotel*, în Scrieri alese, Editura Academiei R.S. România, București, 1979.
Beinhauer, Werner, *El español coloquial*, Ed. Gredos, Madrid, 1978.
Bejan, D., *Despre construcțiile temporale inverse*, CL, 1, 1970.
Bejan, D., *Despre rolul adverbelor din grupul „adverb + conjuncție"*, CL, XVI, 1971, 2.
Bejan, D., *Observații asupra lui „cînd" invers*, CL, XIX, 1974, 1.
Bejan, D., *Prepoziție + Adverb*, CL, XXI, 1976, 2.
Bejan, D., *În legătură cu cumulul de adverbe de mod*, SUBB, 1979, 2.
Bello, Andrés, *Gramática de la lengua castellana*, Santiago de Chile, 1847, novena edición, Ed. Sopena, Buenos Aires, 1973.
Benveniste, Émile, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966.
Berea-Găgeanu, Elena, *Pronumele de întărire în româna contemporană*, LR, XXIX, 1980, 3.
Berea-Găgeanu, Elena, *Pronumele nedefinite compuse cu care— în limba română literară contemporană*, LR, XXIX, 1980, 5.
Bloomfield, Leonard, *Language*, 1933.
Brâncuș, Gr., *Despre dativul locativ*, SCL, XI, 1960, 3.
Brugmann, K., *Abrégé de grammaire comparée de langues indo-européennes*, Paris, 1905.

Scanned with OKEN Scanner

Brøndal, Viggo, *Les parties du discours, Partes orationis*, Copenhaga, 1948, (ed. I în daneză, 1928).
Bucă, M. — Cernicova, G., *Gramatica practică a limbii ruse*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
Byck, Jacques, *Studii și articole*, Editura Științifică, București, 1967.
Carbonero Cano, Padro, *Criterios pars una caracterización funcional de los adverbios*, Revista Española de Lingüística, VIII, 1978, fasc. 1.
Cârstea-Romașcanu, Mihaela, *Gramatica practică a limbii italiene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
Ceaplea, I. K., *Prislivniki v ucrainskij movi*, Harcov, 1960.
Chomsky, Naom, *Aspects of the theory of syntax*, 1965, var. sp. *Aspectos de la teoría de la sintaxis*, Madrid, 1976.
Chomsky, Naom, *Cartesian linguistics. A chapter in the history of rationalist thought*, New-York, var. sp. *Lingüística cartesiana, Un capítulo de la historia del pensamiento racionalista*, Ed. Gredos, Madrid, 1972.
Ciobanu, Fulvia, *Construcția cauzală adverbială și propoziția modală explicativă*, LR, XXIV, 1973, 6.
Ciobanu, Fulvia — Popescu Marin, Magdalena, *Termenul de „particulă" în gramatica limbii române*, LR, 1960, 5.
Ciompec, Georgeta, *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, SCL, XXV, 1974, 1.
Ciompec, Georgeta, *Observații asupra particulelor adverbiale din limba română*, LR, XXIX, 1980, 2.
Ciompec, Georgeta, *Morfoxintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, 1985.
Cipariu, Timotei, *Gramatica limbei române* (I, București, 1869; II, București, 1877).
Collart, Jean, Varron, *Grammairien latin*, Paris, 1954.
Coseriu, Eugenio, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, tercera edición, Editorial, Gredos, Madrid, 1973.
Coseriu, Eugenio, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, segunda edición. Editura Gredos, Madrid, 1973.
Coseriu, Eugenio, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Madrid, 1977.
Coseriu, Eugenio, *Estudios de lingüística romanica*, Editorial Gredos, Madrid, 1977.
Coseriu, Eugenio, *Principios de semántica estructural*, Madrid, 1977.
Coseriu, Eugenio, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1977.
Coseriu, Eugenio, *Gramática, Semántica, Universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, 1978.
Coseriu, Eugenio, *Un précurseur méconnu de la syntaxe structurale* : H. Tiktin, în *Recherches de linguistique*. Hommages à Maurice Leroy, Editions de l'Université de Bruxelles, 1974.
Coteanu, I. *Contribuții la teoria articolului*, SCL, IX, 1958, p. 17—44.
Crașoveanu, D., *Locuțiuni conjuncționale*, AUT, II, 1964.
Crașoveanu, D., *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, LR, 2, 1971.
Crașoveanu, D., *Observații privind verbele copulative*, LLR, 2, 1977.
Croce, Benedetto, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistica generală. Teorie și metodă*, București, 1970.
Daneš, Fr., *The Relation of Centre and Periphery as a Language Universal*, TLL, 2, 1966.
Diaconescu, Paula, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, Editura Academiei R.S. România, București, 1970.
Dictionnaire de linguistique, Paris, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

RÉSUMÉ

La présentation des parties du discours s'inscrit parmi les problèmes linguistiques de difficulté universellement reconnue. Les parties du discours constituent la partie centrale de tout système grammatical ; c'est là que, en dernière instance, se projètent tous les problèmes d'ordre grammatical. En accord avec Charles Hockett, on peut dire que les parties du discours occupent la position première dans le cadre du *noyau grammatical* d'une langue, représentée par les couches suivantes :

1. système des parties du discours ;
2. catégories grammaticales ;
3. fonctifs ;
4. types de construction et constructions.

L'ouvrage est constitué par deux parties très étroitement liées l'une à l'autre. La première partie, ayant six chapitres, traite historiquement et surtout théoriquement des parties du discours, et spécialement de l'adverbe.

Le premier chapitre, *La terminologie*, constitue une présentation des termes rencontrés dans le métalangage de la grammaire traditionnelle pour le concept de parties du discours : fr. *parties du discours*, angl. *parts of speech*, allem. *Redeteile*, esp. *partes de la oración*, it. *parti del discorso*, rus. *časti reči* etc., tous ces termes reproduisant la dénomination latine *partes orationis*, qui est à son tour un calque de la dénomination grecque.

La grammaire structurale a imposé avec insistance les dénominations de *catégories fonctionnells*, *classes fonctionnelles*, *classes distributionnelles*, bien que Saussure même en appelle à la terminologie classique, *parties du discours* ou *catégories de mots*. Dans la linguistique moderne apparaissent d'autres dénominations encore, qui diffèrent très souvent d'un auteur à l'autre, fonction des critères d'analyse, des unités analysées, et surtout de la manière personnelle d'interpréter les faits.

Dans la grammaire roumaine le terme consacré et constamment utilisé est celui de *părți de vorbire* (Gramatica Academiei) ; plus rarement on rencontre la dénomination *clase gramaticale ale vocabularului*. Dans les grammaires roumaines du XIXe siècle, mais aussi dans certaines grammaires de notre siècle on employait couramment les termes *părți de cuvînt* ou *părțile cuvîntului*.

L'énumération des termes employés pour les *parties du discours* et de leurs acceptions présente non seulement l'intérêt documentaire de toute recherche d'histoire de la linguistique, mais suggère aussi des possibilités d'interprétation des faits envisagés.

Scanned with OKEN Scanner

Dans le deuxième chapitre, *Aperçu historique*, l'auteur se propose de démontrer qu'un historique des parties du discours reproduit en petit l'histoire de la grammaire même. Tout comme pour d'autres sciences, les notions, les définitions et les termes dont se sert la grammaire ont leur origine, le plus souvent dans l'Antiquité.

La plus ancienne organisation ainsi que la classification du matériel lexical en parties du discours est liée au nom de Platon qui, dans le dialogue *Cratyl ou de la vérité des mots* et puis dans *Teeteto*, distingue deux parties du discurs, ὄνομα et ῥῆμα, qui signifiaient en même temps substantif et verbe, sujet et prédicat.

Aristote distingue quatre parties du discours ; nom, verbe, article et conjonction, dont il donne les premières définitions. Cet ouvrage présente les dix catégories établies par Aristote, clef de toute sa philosophie, avec leurs implications linguistiques et ontologiques.

Enregistrant la contribution des stoïques au développement de la théorie grammaticale, l'auteur s'arrête surtout à la *Grammaire* de Dionysios Thrax.

Tout comme dans tant d'autres domaines de la culture, dans celui de la grammaire, les Romains ont assumé presque totalement les résultats des savants grecs, aidés aussi par les structures semblables des deux langues.

Le premier grammairien qui fît autorité a été Marcus Terentius Varro, qui dans son ouvrage *De lingua latina* donne la classification suivante des parties du discours :

1. qui ont des cas (le nom, où sont inclus également l'adjectif et le pronom) ;
2. qui ont des temps (le verbe) ;
3. qui ont des cas et des temps (le participe) ;
4. qui n'ont ni cas ni temps (les particules : l'adverbe, la préposition, la conjonction).

Certains linguistes apprécient la classification de Varro comme le système le plus ingénieux qu'on ait jamais proposé.

Remmius Palaemon dans son *Ars grammatica* établit, tout comme les philologues grecs, huit parties du discours, avec cette différence que, à la place de l'article, inexistent dans le latin, il enregistre pour la première fois une nouvelle classe : l'interjection. Dans le manuel de Thrax celle-ci était encadrée entre les adverbes. Parmi les autres grammairiens latins il faut mentionner les noms de Priscian et de Donat.

Les définitions des parties du discours proposées par les grammairiens latins sont assez proches de celles que donnent les grammairiens grecs. La terminologie latine (nomen, pronomen, verbum, participium, adverbium, conjunctio, praepositio, interjectio), calquée sur la terminologie grecque, se maintient jusqu'à nos jours. Les essais de la modifier ont échoué (par exemple l'intention de germaniser la terminologie grammaticale).

Avant la grammaire gréco-latine et indépendemment d'elle s'est manifestée la grammaire hindoue, connue surtout par l'oeuvre de Pāṇini. Une remarquable réalisation de la grammaire hindoue c'est l'analyse interne des parties du discours. L'analyse exclusivement synchronique de la langue, la structure du sanskrit traitée selon un système de règles morphophonématiques, le maniement des oppositions formelles, la postulation de l'élément Ø, le jugement de la langue comme système font de la grammaire de Pāṇini un modèle pour le structuralisme de notre siècle. A son tour, Naom Chomsky l'apprécie comme un fragment de grammaire générative.

Scanned with OKEN Scanner

Au Moyen Age la grammaire a joui d'un culte que l'on pourrait appeler superstitieux (Benedetto Croce). Le moment le plus important de la période suivante est constitué par la célèbre grammaire de Port-Royal, ayant une immense influence non seulement à l'époque mais aussi dans notre siècle, où elle a été remise en valeur dans le cadre du transformationalisme et du générativisme linguistiques.

A l'époque moderne, avec le progrès de la linguistique, consécutif à l'adoption de la méthode comparative historique et surtout après que le structuralisme se fut imposé dans notre siècle, l'étude des parties du discours a dépassé par ses implications le cadre de la grammaire proprement-dite, devenant objet d'intérêt pour la linguistique théorique. Tout comme dans le cas d'autres aspects de théorie de la langue, dans l'abord des parties du discours sont apparues des positions nombreuses et (apparemment) contradictoires, fonction de courant, école linguistique, méthode de recherche. Dans cet ouvrage on mentionne les plus importantes, auxquelles on a pu, directement ou indirectement, avoir accès.

En enregistrant les positions et les critiques vis-à-vis de la classification antique des parties du discours de B. Delbrück et de Hermann Paul, une attention à part mérite Andrés Bello, très peu ou pas du tout connu chez nous. Le génial grammairien, comme le caractérise Eugenio Coseriu, classifie les mots selon le critère fonctionnel, presque dans le même sens que de nos jours. Il est remarquable que Bello ait présenté la théorie des rangs, en termes très clairs, beaucoup plus avant que Otto Jespersen.

Une contribution valeureuse à la théorie des parties du discours est apportée par le linguiste chilien Rodolfo Lenz.

Dans la suite, cet ouvrage présente brièvement les positions de Benedetto Croce, Edward Sapir, J. Vendryes, A. Meillet, A. Sechehaye, Charles Bally qui, en général, réduisent les parties du discours aux deux classes noyaux : le nom et le verbe.

L'une des contributions les plus originales à la théorie de la langue est apportée par Otto Jespersen qui élabore la bien connue théorie des rangs.

De même il faut retenir la conception logiciste de Viggo Brendal. Celui-ci sur la base de quatre concepts fondamentaux (substance, qualité, quantité, relation) établit un système de 15 classes.

Une position centrale dans le structuralisme américain et européen occupe Leonard Bloomfield et Ferdinand de Saussure, dont les oeuvres ont influencé de manière décisive l'évolution ultérieure de la linguistique généralement et de la grammaire spécialement. Bloomfield impose le critère de la distribution dans l'analyse des unités linguistiques. Les idées fondamentales de la linguistiques saussurienne trouveront un terrain fertil dans la grammaire générale et théorique surtout.

Le premier savant à avoir assimilé et appliqué de manière créatrice les idées de Saussure dans la grammaire a été Louis Hjelmslev. Les parties du discours dans sa conception, sont des catégories fonctionnelles. Les catégories fonctionnelles sont des sémantèmes qui ont la même fonction et qui sont identiques à ce qu'on appelle parties du discours.

Prenant comme point de départ le critère de *l'autonomie syntactique*, Martinet trouve trois types de monèmes : 1. *monèmes* autonomes : *hier, demain, vite* ; 2. *monèmes*

Scanned with OKEN Scanner

fonctionnels (les prépositions, les conjonctions, les morphèmes proprement dits); 3. *monèmes dépendents* qui ne sont ni autonomes ni fonctionnels.

Une contribution remarquable à la théorie des parties du discours est apportée par Eugenio Coseriu. Ce linguiste bien connu distingue dans le cadre du sens les types suivants : sens lexical, catégoriel, instrumental, structural et ontique. Sur la base de l'analyse sémantique entreprise, Coseriu distingue trois classes de mots : 1. *mots lexématiques*, dotés autant de sens lexical que de sens catégoriel : *homme, blanc, marcher, bien* etc. 2. *mots catégorématiques* (pronom) qui ont un sens catégoriel mais pas de sens lexical : *moi, toi, celui-ci, ici, ainsi* etc. 3. *mots morphématiques* (ou instrumentaux), qui ont un sens instrumental : *et, ou, sur, dans* etc.

Une incursion dans l'histoire des grammaires roumaines met en évidence une unité et une continuité plus étroites dans la classification des parties du discours de notre langue par rapport aux grammaires d'autres langues. En commençant par *Gramatica* de Eliade et jusqu'à nos jours, toutes les grammaires roumaines importantes enregistrent pour le roumain dix parties du discours : nom, article, adjectif, pronom, numéral, verbe, adverbe, préposition, conjonction et interprétation. On remarque le fait que les grammaires roumaines anciennes, ainsi que celles de nos jours, sont, par leur valeur scientifique, à la hauteur des plus solides grammaires des langues étrangères ayant une riche tradition dans ce dommaine. Il y en a qui vont au devant de la grammaire structurale de nos jours.

Le troisième chapitre fait l'analyse des critères de classification, aspect central dans la théorie des parties du discours. La solution idéale de dépister un critère unique est éliminée par la nature même de l'objet soumis à la classification. Les critères de classification rencontrés dans la grammaire ancienne et ceux que propose la linguistique nouvelle sont complémentaires et, en leur essence, toujours légitimes.

En prenant comme point de départ la constatation que le mot, qui représente une couche grammaticale autonome, peut être analysé grammaticalement sous trois aspects, forme, sens, fonction, nous proposons trois critères d'organisation des mots roumains et parties du discours : *le critère formel, le critère logico-sémantique* et *le critère fonctionnel*

La seconde partie de l'ouvrage est une application des idées théoriques présentées. dans la première partie, avec référence spéciale à l'adverbe de la langue roumaine.

Le premier chapitre consiste en une caractérisation générale de l'adverbe et une présentation de la place que celui-ci occupe entre les autres parties du discours de la langue roumaine.

La grammaire classique encadre dans la classe de l'adverbe des mots extrêmement hétérogènes point de vue sémantique et grammatical. Ce mode de traiter l'adverbe a pu mener à la conclusion que l'adverbe est un mélange où est inclus tout ce qui n'appartient pas à d'autres parties du discours (Bernard Pottier). La vérité scientifique est que l'adverbe se présente comme une partie du discours extrêmement hétérogène non seulement dans le roumain mais dans la plupart des langues indoeuropéennes. Mais l'absence d'homogénéité est une caractéristique générale de toutes les parties du discours. Les linguistes des plus diverses écoles et orientations ont attiré l'attention sur cet aspect d'hétérogénéité des parties du discours.

Scanned with OKEN Scanner

Si toutes les parties du discours de la langue roumaine se présentent comme des champs grammaticaux hétérogènes, l'adverbe s'en détache par la plus grande hétérogénéité. De là la difficulté de la présenter structuralement. Pourtant l'image traditionnelle du petit babel grammatical de l'adverbe que l'on nous a transmise doit être abandonnée. A cette image, mosaïque on peut opposer une présentation typologique et fonctionnelle, dans la mesure où cela est possible dans le cas d'une catégorie à dimensions et valeurs multiples.

En appliquant à l'adverbe les critères mentionnés, ci-dessus, on distingue d'abord point de vue formel, *les adverbes absolus*, qui dans tout contexte ou pris isolément peuvent être reconnus comme tels : *mîine, ieri, sus, jos* etc. Leur marque de classe est Ø. A ces adverbes s'opposent *les adverbes catégorisés*. Par catégoriseurs on entend les morphèmes qui attachés au même lexème lui confèrent des valeurs catégorielles distinctes et le marquent comme tel. La formule d'un adverbe est *lexème+adverbialité* (marquée par un catégoriseur adverbial). Les catégoriseurs adverbiaux sont : *-eşte (româneşte, omeneşte)* ; *-iş (iş) (morţiş, chiorîş)* ; *-mente (eminamente, realmente)*.

Toujours point de vue formel, les adverbes sont *simples (bine, cum, abia)* et composés *(mîine-seară, astă-iarnă)*.

C'est toujours à l'aspect formel, morphologique que tient le placement de l'adverbe entre les parties non flexibles.

Point de vue logique, les adverbes représentent les notes des notes (G. Ivănescu). Point de vue sémantique, la classe est représentée en général par des mots lexématiques.

Point de vue sens, les adverbes roumains s'organisent en trois macrochamps sémantiques : 1. Adverbes qui expriment des qualités, des caractéristiques (les adverbes qualificatifs) : *bine, agale, prieteneşte* etc. 2. Adverbes qui expriment des circonstances, dans le double axe spacio-temporel (les adverbes circonstanciels) ; *sus, departe, ieri, curînd* etc. 3. Adverbes qui expriment la quantité (les adverbes quantitatifs) : *mult, puţin*.

Point de vue distributionnel, le contexte général de la classe est représenté par le verbe, d'où il prend son nom lat. *adverbium*, calque du gr. επίρρημα (=ajouté au verbe), introduit dans la grammaire par Dionysios Thrax. Le terme *adverbium* est rencontré pour la première fois dans la grammaire de Palaemon.

Le contexte diagnostique de l'adverbe est # se vi ... # (Vi=verbe intransitif) : *se merge bine, astăzi, mult* etc. Le contexte diagnostique doit être regardé comme orientatif, étant donné l'hétérogénéité de la catégorie. Il vise le centre de la classe, mais pas intégralement non plus. Les classes et les sous classes de l'adverbe ont leurs contextes diagnostiques, proches ou substantiellement différents du contexte général.

En corrélant la théorie des rangs de Jespersen avec la conception du Kurylowicz sur les fonctions primaires des parties du discours et avec la conception logique de G. Ivănescu, on peut caractériser l'adverbe comme une partie du discours qui exprime les notes des notes (c'est pourquoi) il est un terme tertiaire et à une fonction primaire de complément circonstanciel (auprès du verbe et de l'adjectif.)

Le second chapitre, suite à ce que l'on a montré ci-dessus, démontre l'existence de six classes fonctionnelles de l'adverbe.

Scanned with OKEN Scanner

1. *Adverbes qualificatifs* qui expriment des qualités, des caractéristiques intrinsèques d'une action ou d'un processus en déroulement. Ils sont représentés par des mots autosémantiques et, par conséquent, à fonction syntactique autonome : *repede, bine, încet* etc. *Le contexte diagnostique* de la classe : # Se Vi+cumva #. Tout élément occurrent dans la position de l'indéfini *cumva* est adverbe qualificatif. Point de vue distributionnel, ils se combinent avec des verbes, adjectifs, autres adverbes. Aussi sont-ils occurrents dans le *groupe verbal*, dans le *groupe adjectival* et dans le *groupe adverbial*.

Entre les formations avec *-eşte*, de cette classe, il faut accorder une attention à part au terme *românește* (=langue roumaine), qui avec *român, românesc* se constituie en un microchamp à valeur de symbole, devenant un argument décisif et le plus souvent employé dans les discussions concernant l'origine du peuple et de la langue roumains (V. Arvinte).

2. *Adverbes circonstanciels* qui point de vue sens expriment des circonstances spatio-temporelles des actions et des processus : *ieri, sus, departe, aseară, demult* etc.

Le contexte diagnostique : 1. # se Vi+undeva # pour les adverbes de lieu 2. Se Vi+cîndva # pour les adverbes de temps. De là, le fait que les deux sousclasses peuvent être présentées comme classes fonctionnelles séparées.

3. *Adverbes quantitatifs* qui représentent point de vue sémantique des déterminations d'ordre quantitatif des actions et des processus. Ils sont des quantificateurs verbaux, tout comme les numéraux le sont pour le groupe nominal. L'inventaire de la classe est réduit, en échange il est très dynamique dans l'usage.

Le contexte diagnostique : # Se Vi+cîtva #.

Ils apparaissent sans restrictions dans le groupe verbal, où ils représentent une relation d'ajonction (*gîndește puțin*). Tout comme les adverbes qualificatifs ils n'apparaissent pas dans le groupe nominal (ou le quantificateur est le numéral). Ils ont une forte occurrance dans le groupe adjectif-adverbial.

4. *Adverbes substituts*. Par substitut on entend la forme qui dans certaines circonstances conventionnelles remplace tout membre de toute classe donnée (Ch. Hockett).

Dans la grammaire classique roumaine, le terme consacré pour ce type d'adverbe est celui *d'adverbes pronominaux*. Compte tenu du fait que ces adverbes fonctionnent dans le langage aussi comme embrayeurs (R. Jakobson).

Les adverbes substituts ont comme principales orbites les trois classes d'adverbes ci-dessus, qu'elles représentent ; 1. *Adverbes substituts qualificatifs* : *așa, astfel, oarecum* etc. 2. *Circonstanciels* : *aici, acolo, acum* etc. 3. *Quantitatifs* : *atît, cît, oricît* etc.

Point de vue formel on distingue les sousclasses suivantes : substituts démonstratifs, indéfinis, négatifs, interrogatifs, relatifs, substituts-énoncé. Les deux dernières, grâce à leur particularités fonctionnelles, peuvent être interprétées comme classes séparées : *unde, cînd, cum, cît, încotro, da, nu* etc.

5. *Les adverbes particules* constituent la classe la plus diffuse, aux monèmes les plus instables et les plus difficiles à encadrer dans le système grammatical de la langue roumaine. Ils constituent la zone ultime de la périphérie de la classe.

L'inventaire de la classe : *chiar, și, mai, tot, cam, prea, nici, doar, măcar, taman, încă, iar, numai, tocmai, barem, batîr, încaltea, decît, abia, deja.*

Scanned with OKEN Scanner

Les particularités formelles, sémantiques et fonctionnelles de ces éléments les détachent non seulement des adverbes proprement dits et des substituts adverbiaux; mais aussi de la masse des mots, de la langue roumaine. En même temps ces caractéristiques les rapprochent du comportement des particules libres d'autres langues, ainsi que de la situation des particules dans des vieilles langues indoeuropéennes, qui avaient le même rôle intensif et restrictif (Francisco R. Adrados). Dans la langue roumaine on ne peut pas parler et il n'existe pas de particules comme partie du discours indépendente. Pour les raisons ci-dessus nous considérons que cette classe fonctionnelle de la catégorie de l'adverbe doit être dénommée Adverbes particules.

Les adverbes particules servent la catégorie de la détermination ; ils sont des actualisateurs des mots autosémantiques.

6. *Les adverbes de modalité* sont des monèmes qui attachés à un énoncé font le même office que les adverbes particules auprès d'un mot autosémantique.

L'inventaire de la classe : *poate, pesemne, probabil, desigur, firește, bineînțeles, oare, cică, parcă, crică, matincă, pisănică*, auxquels s'ajoute la couche des expressions fixes : *cu siguranță, de bună seamă, fără doar și poate, nici vorbă, fără îndoială.*

Dans l'énoncé ces adverbes sont des actualisateurs. Si les adverbes particules sont des actualisateurs d'un mot autosémantique, les adverbes de modalité sont des actualisateurs d'un énoncé : l'énoncé est le porteur du message et les adverbes de modalité en sont les actualisateurs (A. Martinet).

La présentation fonctionnelle entreprise met en évidence que dans la langue roumaine la classe de l'adverbe est en fait une classe de classes. Comme dans tout champ sémantique, l'adverbe s'organise dans un centre (adverbes qualificatifs, circonstanciels, quantitatifs) et une périphérie (adverbes particules et adverbes de modalité). Tout près du centre s'organise hiérarchiquement la classe des substituts. Les adverbes énoncé et les relatifs se constituent en une zone de transition entre C et P.

Par rapport à la grammaire traditionnelle, là où l'on est le plus intervenu c'est la zone des adverbes de mode. Cette classe a contribué de manière appréciable à la perpétuation d'une image mosaïque de l'adverbe. Dans le cas des adverbes de mode, l'analyse fonctionnelle nous a conduit à dégager les classes fonctionnelles suivantes : adverbes qualificatifs, adverbes de quantité, adverbes énoncé, adverbes particules, adverbes de modalité. Certaines de ces classes sont enregistrées dans les grammaires de type traditionnel, mais cela est fait dans une perspective exclusivement sémantique.

Comme dans toute recherche grammaticale, l'étude de l'adverbe dans la langue roumaine a été faite sur trois plans : théorique, descriptif et analytique.

Représentant un système dans le cadre du système de la langue (une langue historique ne représente jamais *un seul* système linguistique, mais un diasystème, un ensemble de systèmes linguistiques entre lesquels il existe à chaque pas coexistence et interférence), les parties du discours s'organisent hiérarchiquement. Ainsi, dans le cadre des parties fondamentales, dépistons-nous deux rangs : les parties du discours *noyaux* (*le substantif* et *le verbe*) et les parties du discours *satélites* des premières (*l'adjectif* et *l'adverbe*). La dichotomie nom-verbe est cataloguée comme l'une des universalités linguistiques. Les parties du discours fondamentales sont des séries ouvertes.

Scanned with OKEN Scanner

Dans la proximité immédiate des parties fondamentales se trouvent le numéral et le pronom.

Les numéraux sont des lexèmes qui ont un contenu lexical indépendent (ils expriment la quantité), mais ne représentent pas dans le système une valeur catégorielle. Aussi occupent-ils la position *substantif*, *adjectif* et *adverbe*.

Les pronoms sont des lexèmes catégorématiques puisqu'ils n'ont pas de sens lexical par eux-mêmes, mais ils ont un sens catégoriel substantif, adjectif et adverbe. Aussi ont-ils une autonomie syntactique occupant les positions des parties fondamentales, à l'exception du verbe. En même temps ces monèmes, illustrant le phénomène grammatical de la substitution, s'inscrivent comme éléments centraux dans le système des substituts, comme pro-nom, à côté des pro-verbe, pro-adverbe et pro-énoncé. Le numéral et le pronom sont des classes fermées.

La préposition et la conjonction sont représentées par des monèmes qui ne sont dotés ni de sens lexical, ni de sens catégoriel. Ils ont en échange un sens instrumental, une des variantes du sens grammatical et, par conséquent, ils s'inscrivent comme éléments centraux dans le système des éléments de jonction à côté des pronoms (adjectifs) et adverbes relatifs.

L'article est une classe extrêmement hétérogène. Il fonctionne comme actualisateur dans le cadre du groupe nominal, servant la catégorie de la détermination, puis comme formant, comme morphème, comme élément catégoriseur, comme substitut il est même élément afonctionnel (dans le cas des noms propres). Ces caractéristiques situent l'article à la périphérie des parties du discours.

Toujours dans la zone de la périphérie des parties du discours se placent, mais sous un autre angle, les interjections, éléments d'interférence entre les phénomènes linguistiques et les phénomènes non linguistiques (physiques, physiologiques, psychologiques).

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PARTEA I

TEORIA PĂRȚILOR DE VORBIRE

I. Teminologia 7

II. Privire istorică. 1. Gramaticii greco-latini 10

2. Gramaticii hinduși 16

3. Evul mediu și renașterea 17

4. Epoca modernă 20

5. Părțile de vorbire în gramaticile românești 47

III. Criterii de clasificare 53

1. Criteriul formal 54

2. Criteriul semantic 59

3. Criteriul funcțional 62

IV. Critica organizării cuvintelor în părți de vorbire 68

V. Părțile de vorbire — categorii universale 72

VI. Centru și periferie în organizarea părților de vorbire . 75

Scanned with OKEN Scanner

Partea a II-a

ADVERBUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ. PREZENTARE FUNCȚIONALĂ

I. Aspecte generale 81

II. Clase funcționale de adverbe 91

1. Adverbe calificative 93
2. Adverbe circumstanțiale 104
3. Adverbe cantitative 111
4. Adverbe substitute 118
5. Adverbe particule 144
6. Adverbe de modalitate 156

Concluzii 160

Abrevieri 167

Bibliografie 168

Résumé 175

Indice de autori 183

Redactor : DOINA FLOREA
Tehnoredactor : MIHAI BUJDEI

Apărut 1988. Format 61×86/16. Coli tipo 11,75.
Bun de tipar la 8.VI.1988.
Editura Junimea, str. Gheorghi Dimitrov nr. 1
IAȘI — ROMÂNIA

Tipărit sub comanda nr. 198 la
Întreprinderea poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49

Scanned with OKEN Scanner